

YUSUPOV QONÍSBAY ABÍLOVICH

**AKADEMIYALÍQ LICEYLERDE
QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍN
SABAQTAN TÍS JUMÍSLAR ARQALÍ
ÚYRENIWDIÑ ILIMIY
METODIKALÍQ MÁSELELERI**

Nókis - 2018 jıl

YUSUPOV Q. Akademiyahq liceylarda qaraqalpaq adabiyatı sabaqtan ts jumalar arqalı üyreniwdiñ ilimiy metodikalıq mäselerini. (Metodikahq qollanba). Nókia, 2018-jıl, 80 bet.

Bul metodikalıq qollanbada akademiyaq liceylerde qaraqalpaq adabiyatı boyınsha sabaqtan ts jumaların mazmunı hám türlerin üyreniw, dógerek jumalar, adabiy konferenciya, adabiy kesh, körgizbe niyesh, diywalı gazeta, adabiy jumalar, adabiy sayaxat, pın olimpiadaların ötkeriw hám adabiyat bólmegin shólkemlestiriw unıan metodikalıq mäselerler izertlendi.

Bul qollanba qaraqalpaq adabiyatın oqıw metodikası boyınsha izlenishlerge, magıstrant, studentlerge, orta mektep, kásip óner kolledji hám akademiyaq licey muǵallımınarına arналған.

Пікір бıldірушілері:

Ғабдул Утебаев – NMI Uluwta pedagogika hám psixologiya kafedrası başlıǵı, pedagogika ılderiniñ doktori

Abdulla Dımbıbetova – QMI Qaraqalpaq adabiyatı kafedrası başlıǵı, filologiya ılderiniñ kandidatu, docent

Patima Allambergenova – QMI Qaraqalpaq adabiyatı kafedrası docenti, filologiya ılderiniñ kandidatu

Gulnara Asenbueva – Qaraqalpaq mámleketlik universiteti akademiyaq liceydiñ ana tili hám adabiyat kafedrası başlıǵı

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Oqır – metodikalıq kóshesinde talpılǵan hám 20-fevraldaǵı 4-saqlı bayanlawına menen baspadan shıǵırına arналған.

KIRSIW

Ózbekstan Respublikasınıñ «Bilimlendiriw haqqında»ǵı hám Kachlar tayarlawınıñ milliy haǵdarlawası sıyaqlı tarixiy hıǵjetleri ózlesiz bilimlendiriw tarawına jawapkershilikli wazıypalar júkledi. Sonıqtan mómdeketlik bilimlendiriw standartların talaplarına muwapıq qaraqalpaq adabiyatı boyınsha oqır rejelerin, haǵdarlawların, metodikalıq qollanbalardı islep shıǵırw cı alıniyetli metodikalıq jumalardı esaplanadı.

Akademiyaq liceylerde qaraqalpaq adabiyatı haǵdarlawındaǵı materialardı oqırushılardı sahaq barında oqırw aralı tolaq hám anıq naqselerge erisiw mámkin emes. Uı kózarastan qaraqalpaq adabiyatı haǵdarlawındaǵı aynın materialardı sabaqtan ts jumaların türleri aralı oqırushılardı üyretiw adabiyatı muǵallımlarında metodikalıq sheberlik talap etedi.

Qaraqalpaq hám ózbek adabiyatın oqırw metodikası boyınsha bıraqınsha metodikalıq qollanbalır baspadan shıǵır¹. Tılekke qaralı bul metodikalıq niyette: akademiyaq liceylerde qaraqalpaq adabiyatı pınınen sabaqtan ts jumaların shólkemlestiriw hám ötkeriwiniñ metodikası boyınsha arnawlı izertlew bolıradı. Solardı ishinde: A.Paxtadinov «Qaraqalpaq adabiyatın oqırw metodikası» atarındaǵı niyette orta mektepde ötkerilgen klastan ts jumaların türlerge bölip óledi. Bul mäsle boyınsha ózbek adabiyatın oqırw metodikasını izertlewshıl S.Dofınov², C.Axmedov³, Q.Yahdashew⁴, B.Taxıiev⁵ h.t.haqlar mekteplerde ötkerilgen klastan ts jumalardı ózleriniñ metodikalıq pikirlerin bıldirgen. Uı kózarastan akademiyaq liceylerde adabiyat pını

¹ Ахмедов С., Похтинский Э., Пахтадинов И. Каравинин адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 198; Пахтадинов И. Каравинин адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 2004; Ахмедов С. Дөкөт адибият И. Каравинин адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 1991; К.Похтинский. Адибият оқуы (Ахмедов С. Ахмедов, 2003; Пахтадинов И., Пахтадинов И., Пахтадинов Р. Адибият оқуы методикасы. Токи, 2009; Тухтаев К., Ахмедов С., Пахтадинов Р. Адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 2011; Ахмедов С., Тухтаев К., К.Похтинский. Адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 2011; Утебаев Г. Адибият оқуы методикасы. Токи, 2004.

² Дөкөт С., Утебаев Г., Ахмедов С. Адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 196;

³ Ахмедов С. Адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 1991;

⁴ Пахтадинов И. Адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 1991;

⁵ Тухтаев К. Адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 1991;

⁶ Тухтаев К. Адибият оқуы методикасы. Токи, «Биринчи» 1991;

KIRISIW

Ózbekstan Respublikasınıń «Bilimlendiriw haqqında»ǵı hám Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlaması sıyaqlı tariyxıy hújjetleri úzliksiz bilimlendiriw tarawına juwapkershilikli wazıypalar júkledi. Sonlıqtan mámleketlik bilimlendiriw standartlarınıń talaplarına muwapıq qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha oqıw rejelerin, baǵdarlamaların, metodikalıq qollanbalardı islep shıǵıw eń áhmiyetli metodikalıq jumislardan esaplanadı.

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasındaǵı materiallardı oqıwshılarga sabaq barısında oqıtıw arqalı tolıq hám anıq maqsetlerge erisiw múmkin emes. Usı kózqarastan qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasındaǵı ayırım materiallardı sabaqtan tıs jumıstıń túrleri arqalı oqıwshılarga úyretiw ádebiyatshı muǵallimlerden metodikalıq sheberlik talap etedi.

Qaraqalpaq hám ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha birqansha metodikalıq qollanbalar baspadan shıqtı¹. Tilekke qarsı bul metodikalıq miynetlerde akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı páninen sabaqtan tıs jumislardı shólkemlestiriw hám ótkeriwdiń metodikası boyınsha arawlı izertlew bolmadı. Solardıń ishinde Á.Paxratdinov «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» atamasındaǵı miynetinde orta mektepte ótkeriletuǵın klastan tıs jumislardı túrlerge bólip ótedi. Bul másele boyınsha ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikasın izertlewshiler S.Dolimov², C.Axmedov³, Q.Yuldashev⁴, B.Tuxliev⁵ h.t.basqalar mekteplerde ótkeriletuǵın klastan tıs jumislarga ózleriniń metodikalıq pikirlerin bildirgen. Usı kózqarastan akademiyalıq liceylerde ádebiyat páni

¹ Axmedov C., Paxratdinov Ə., Pirnazarov Ə. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nəkis. «Qaraqalpaqstan», 1988; Paxratdinov Ə. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nəkis. «Bilim», 2004; Айжанова З. Әдебиет сабағында И. Юсуповтың шығармаларын үйрениў. Нөкіс. «Bilim», 1993; Ж.Пирниязов. Әдебиет оқыў. (5-класс ушын). Нөкіс. «Qaraqalpaqstan», 2003; Палымбетов К., Пирниязов И., Бердимуратов Р. Әдебиетті оқытў методикасы. Нөкіс, 2009. Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Питкерий қәнигелик жумысларын таярлаў. Нөкіс. «Qaraqalpaqstan», 2011; Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Қ.Юсупов. Педагогикалық практика. Нөкіс. «Qaraqalpaqstan», 2011; Усмонова К. Адабий таълимда илғор педагогик технологиялар. Тошкент. 2004.

² Долимов С., Убайдуллаев Х., Ахмедов Қ. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент. «Ўқитувчи», 1967;

³ Ахмедов С. Адабиёт дарсларида эпик жанрларни ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1986;

⁴ Ёулдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг илмий-назарий асослари. Тошкент. «Ўқитувчи», 1996.

⁵ Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент. «Янги аср авлоди», 2006.

boyınsha sabaqtan tıs jumıslardı shólkemlestiriw hám ótkeriw usağan metodikalıq máselege arnawlı toqtaǵandı maqul kórdik.

Akademiyalıq licey oqıwshıları ádebiyat páni boyınsha sabaqtan tıs jumıslardı úyreniw arqalı tómendegi bilim kónlikpelerdi biliwi kerek:

- Mámleketimizdiń ǵárezsizligi, tariyxı hám mádeniyatı haqqında, ana-watanǵa súyiwshilik sezimlerdi oyatıwshı ádebiy shıǵarmalar mazmunın tereńnen túsiniw hám erkin sóylep beriw;
- Awızeki xalıq dóretpelerin, onıń túrlerin, mazmunın, syujetin, obrazların, xalıqlıǵın biliwi;
- Kórkem ádebiyattıń tiykarǵı janrların, kórkem shıǵarmalardıń súwretlew quralların, olardıń súwretlew imkaniyatların, úyrenilip atırǵan shıǵarma temasınıń ideyalıq-kórkemlik qásiyetlerin biliw hám úyrenip shıǵıw;
- Sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyrenilgen kórkem shıǵarmalar boyınsha awızeki hám jazba túrde erkin pikir júritiw hám ózlerinde estetikalıq sezimdi qalıplestiriw, úyrengen shıǵarmalardan alǵan tásirlerin túsindire alıw;
- Sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyrenilgen jazıwshılardıń dóretpelerin, olardıń sheberlik hám stillik ózgesheliklerin ajırata biliw, ádebiy qaharmanlardıń xarakter hám obrazların ashıp beriwdi úyreniw zárúr.

Sonday-aq, sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyrenilgen ádebiy materiallar tiykarında kórkem estetikanı seziw, onı sóz benen ayıp beriw, jánede tımsal, ápsana, ertek, jańıltıw, qosıq, gúrriń, komediya, tragediya, povest, roman sıyaqlı janrlardı bir-birinen ajırata biliw, qaharman obrazlarına sıpatlama beriw qusaǵan máselelerdi úyretip barıw kerek.

Oqıwshılardıń sabaq barısında alǵan bilimlerin ádebiyat boyınsha sabaqtan tıs jumıslar arqalı tolıqtırıp, olardıń dúnyaǵa bolǵan kóz-qarasların, sóylew mádeniyatın jánede tereńlestiriw hám rawajlandırıw oqıtıw metodikasınıń baslı wazıypası. Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sabaqtan tıs jumıslar mazmunı hám maqsetine qaray bir neshe túrlerge bólinedi. Bul másele boyınsha belgili metodist, professor Á.Paxratdinov ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde qaraqalpaq

ádebiyatı boyınsha klastan tıs jumıslardı tómendegi túrlerge ajıratıp kórsetedi:

“1.Klastan tısqarı ótkeriletuǵın oqıw jumıslar;

2.Qaraqalpaq ádebiyatınan ótkeriletuǵın hár túrli ádebiy krujoklardıń jumısları;

3.Hár qıylı mazmunda ótkeriletuǵın konferenciya;

4.Mektep kesheleri hám ertekleri;

5.Mektep tárepinen oqıwshılar ushın shólkemlestiretuǵın hár qıylı ekskurciya;

6. Diywalı gazeta hám jurnal h.t.b. kiredi”⁶, - dep atap kórsetedi. İlimpazdın bul pikirleri jáne de tolıqtırılıp 2004-jılı shıqqan “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” miynetinde beriledi. Usınday pikirler S.Dolimov⁷, S.Axmedov⁸, Q.Yuldoshev⁹, B.Tuxliev¹⁰ sıyaqlı metodistlerdin ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha miynetlerinde de tereńnen ayılǵan. Sonlıqtan bul alım-metodistlerdin miynetlerinen siltemeler alıp metodikalıq pikirlerimizdi jetilistirip baramız.

Akademiyalıq liceylerde ádebiyat pání boyınsha sabaqtan tıs jumıslardı izertlewdegi tiykarǵı maqsetimiz, birinshiden, ádebiyat pání boyınsha sabaqtan tıs jumıslardı shólkemlestiriw hám ótkeriw usaǵan metodikalıq máselege arnawlı toqtap, bul jumıslar arqalı oqıwshılardıń qaraqalpaq ádebiyatı pánine bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıw, ekinshiden, akademiya liceylerde ótkeriletuǵın sabaqtan tıs jumıslardıń qollanıw ózgesheliklerine hám áhmiyetine dıqqat awdargandı maqul kórdik.

⁶ Э.Пахратдинов Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. «Билим», 1992-жыл, 272-бет.

⁷ Долимов С., Убайдуллаев Х., Ахмедов Қ. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент. «Ўқитувчи», 1967.

⁸ Ахмедов С. Адабиёт дарсларида эпик жанрларни ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1986; Зуннунов А.С. Ўзбек адабиёти методикаси тарихидан очерклар. Тошкент. «Ўқитувчи», 1973; Педагогик тадқиқот методикаси. Тошкент, 2000; Искоков Ф. Мактабта Гулханий адабий меросининг ўрганиш. Тошкент. Ўқитувчи», 1983.

⁹ Йўлдошев Қ. Ўқитувчи китоби. Тошкент. «Ўқитувчи», 1997.

¹⁰ Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент, 2010.

QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍ BOYÍNSHA SABAQTAN TÍS JUMÍSLARDÍ SHÓLKEMLESTIRIW, OLARDÍN MAZMUNÍ HÁM TÚRLERIN ÚYRENIW USÍLLARÍ

Akademiyalıq liceylerde eń áhmiyetli pedagogikalıq hám metodikalıq máselelerdiń biri – bul sabaqtan tıs jumislardı tereńnen úyreniw bolıp tabıladı. Oqıw jumisları jaqsı shólkemlestirilgen toparlarda da kórkem sóylew mádeniyatın puxta iyelegen, ádebiyattan jeterli bilimge iye bolǵan oqıwshılardı ushıratıw múmkin. Bunıń tiykarı sabaqtan tıs jumislardı durıs shólkemlestirgenlikten boladı. Sabaqtan tıs oqıw, dógerek jumisları, oqıwshılardıń ádebiy-dóretiwshilik jumisları, ádebiy kórkem kesheler hám ekskurciyalarǵa jeterli dıqqat awdarılsa, onda oqıwshılardıń bilim dárejesine, olardaǵı bilimniń tereń hám bekkem bolıwına tásinin tiygizedi.

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı páninen sabaqtan tıs jumislardı ótkeriw barısında oqıwshılardıń jas ózgesheligin esapqa alıw kerek. Birinshi kurs licey oqıwshıları ushın kóbinese kórkem oqıw, dógerek jumisları, ádebiy sayaxatlar ótkerilip barılsa maqsetke muwapıq boladı. Al, ekinshi kurs licey oqıwshılarına arnap ádebiy konferenciya, jurnal, gazeta, sayaxat, ádebiy kesheler shólkemlestirilse metodikalıq talaplar boyınsha durıs boladı. Ádebiyat oqıtıwshısı hár bir oqıwshınıń ruwxıy sezimlerin, ádebiyatqa hám kórkem shıǵarma oqıwǵa qızıǵıwshılıǵın, olardıń ózine tán ózgesheliklerin biliwi kerek. Oqıwshınıń jas ózgesheliklerin esapqa alıp, olardı hár tárepleme úyrenip, qanday kórkem kitaplardı oqıytuǵının, bul kitaplardı qay jerden alıw kerekligin, onıń jeke kitapxanasındaǵı ádebiy kitaplardıń xarakterin, kitap oqıwda kimlerden másláhát alıwı, usı kitaplar onıń jeke ózgesheligine sáykesligi usaǵan máselelerdi úyrenip shıǵıw hár bir oqıtıwshınıń juwapkerli wazıypası. Ayırım liceylerde bul áhmiyetli jumıstı ádebiyatshı muǵallimge júklep qoyadı. Oqıtıwshılardıń bir bólegi bul jumıslarǵa itibarsız qaraydı. Bul nárse oqıtıwshınıń úlken metodikalıq kemshiligi. Pedagogtıń hár bir oqıwshıǵa jeke qatnasta bolıw haqqında áhmiyetli talapların

orınlaw menen birge, olardıń sabaqtan tıs jumıslarǵa qızıǵıwshılıǵın hám qatnasın úyrenip shıǵıwı kerek.

Qaraqalpaq ádebiyatınan sabaq oqıtatuǵın hár bir oqıtıwshı sabaqtan tıs jumıslardı úyreniwı, shólkemlestiriwı, soǵan qarap jumıslardı ótkeriw barısında ayırım máselelerge itibar beriwi, gúrrińlesiw hám oqıwshılardı qızıqtırǵan máseleler boyınsha jazba jumıslar ótkeriw kerek. Oqıwshılardıń sabaqtan tıs jumıslarǵa qızıǵıwshılıǵın anıqlaw maqsetinde olarǵa shama menen tómendegi mazmunda sorawlar beriliwi múmkin:

1. Kóbirek qanday mazmundaǵı kórkem shıǵarmalardı oqıwǵa qızıǵasań?
2. Qaysı ádebiy jurnallardı oqıysań? “Ámiwdárya” jurnalın oqıdıń ba?
3. Qanday gazetalaradı oqıysań? Gazetadaǵı qanday maqalalar unaydı?
4. Sabaqtan tıs jumıslardıń qaysı túrine qızıǵasız?

Usınday sorawlar beriw arqalı oqıwshılardıń sabaqtan tıs jumıslarǵa túsiniǵın hám qızıǵıwshılıǵın anıqlaw múmkin. Bulardan basqa baǵdarlamada berilgen materiallar tiykarında sorawlar beriliwi kerek.

Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha akademiyalıq licey oqıwshıları sabaqtan tıs jumıstıń qaysı túrlerine qızıǵatuǵının anıqlaw – bul dáslepki metodikalıq jumıslardan esaplanadı. Oqıwshılardıń uqıbı hám qızıǵıwshılıǵı úyrenilip shıqqannan soń sabaqtan tıs jumıslardı durıs shólkemlestiriw usıllarına ótemiz. Bul jumıslardı qızıqlı shólkemlestiriw ushın oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı hám jas ózgeshelikleri esapqa alınıwı kerek. Oqıwshılardıń sabaqtan tıs jumıslardı úyreniw hám onı durıs shólkemlestiriw maqsetinde oqıtıwshı licey kitapxanası menen jaqsı baylanısta bolıwı zárúr.

Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sabaqtan tıs jumıslardı oqıwshılarǵa úyretiwdiń áhmiyeti tómendegilerden ibarat:

- Akademiyalıq liceylerde ádebiy bilim tiykarınan ilimiy maqsetler baǵdarında úyretilip, onda tárbiya máseleleri ayrıqsha orındı iyeleydi. Oqıwshılarǵa baǵdarlamada berilgen materiallardı, kórkem dóretpelerdi ádebiy konferenciya, keshe, dógerek jumısları, albom hám jurnallar, diywalı gazeta shıǵarıw, ádebiy sayaxat ótkeriw, kitapxana menen baylanıs máselelerin

shólkemlestiriw arqalı úyretip baramız. Bunday jumislardı ótkeriw barısında oqıwshılardıń jas ózgesheligi esapqa alınıp qaraqalpaq, ózbek, túrkmen, qazaq hám jáhán ádebiyatınıń úlgeri menen tanıstırıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sol arqalı oqıwshılardıń sanasına watangá súyiwshilik, insanıylıq, milliylik, kishipeyillik, mehir hám muhabbat sıyaqlı joqarı insanıylıq pazıyletlerdi sińdire alıw, olardıń ruwxıy dúnyasın hár tárepleme milliy ideyalargá say rawajlandırıw kerek. Kórkem shıǵarmalardıń kórkemligin hám janrlıq qásiyetlerin úyretiw tiykarında oqıwshıda sın pikirlew qábiletin, kónlikpelerin hám uqıplılıqların payda etiw zárúr.

- Licey oqıwshıları sabaqtan tıs jumislardı úyreniw arqalı ádebiyattıń mazmunı, forması hám janrları haqqında tereń maǵlıwmatlarga iye bolıp, kórkem dóretpelerdiń janrlıq ayırmashılıqların biliwi kerek. Oqıwshılarga ádebiyat boyınsha sabaqtan tıs jumislardı ótkeriw barısında ádebiyattıń sóz sanaatı ekenligi, kórkem shıǵarma qaharmanına jeke pikirini bildire alıw, shıǵarma mazmunın teksttegidey etip ayta alıw, túrli janrlardaǵı kórkem tekstlerdi kórkemlep oqıp, shıǵarmalarda qaharmanınıń tiykarǵı ruwxıy pazıyletlerin hám nuqsanların, shıǵarmadaǵı tiykarǵı waqıyalardı ayıra biliw, úyrenilgen shıǵarmanınıń ápiwayı jobasın dúziw, usı joba tiykarında kólemli shıǵarma jaza alıwı kerek. Sonday-aq, kórkem shıǵarmadaǵı obrazlardı ajrata biliw, usı obrazlardı óz turmısında baylanıstıra biliw, qosıqlardı kórkemlep oqıp, awızsha hám jazba túrde orınlı paydalana alıwı, túsindirme sózlikten durıs paydalanıp biliwi tiyis. Oqıwshılardıń sabaqtan tıs oqıǵan shıǵarmalarındaǵı waqıyalarga pikir bildirip, qaharmanlarına tereń sıpatlama beriwi talap etiledi.

Oqıwshılar ádebiyat boyınsha ótkerilgen sabaqtan tıs jumislar arqalı tómendegi bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlardı qalıplestiriwi múmkin:

- Dóğerek jumislarında, ádebiy konferenciya hám keshe, sabaqtan tıs oqıw arqalı xalıq awızeki dóretpelerin, Erte dáwirdegi qaraqalpaq ádebiyatı, XVIII ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı, XIX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı, XX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı hám Ğárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha shayır hám jazıwshılardıń kórkem dóretpelerin tolıq úyreniwi kerek. Solay etip,

kórkem ádebiyat insan ruwxıy dúnyasın bayıtıwshı qural ekenligin ańlap biliwi, shıǵarmadaǵı qaharmanlardıń xaraterin hám jaratılıw ózgesheliklerin sıpatlap beriwi, tekst mazmunın óz sózi menen anıq izbe-izlikte jazba hám awızsha túrde bayanlap beriw kónlikpelerine iye bolıwı tiyis.

- Lisey oqıwshıları ádebiyat boyınsha sabaqtan tıs jumıslardan úyrengen bilim kónlikpelerin ámelde qollanıp, kórkem estetikalıq mashqalalardı súwretlewde ádebiy túr hám janrlardıń ózine tán ózgesheliklerin ajratıw, sózdiń tuwra hám awıspalı mánilerin kórkem shıǵarmada qalay qollanılǵanlıǵın ańlaw, insanıylıq qásiyetlerdi síndire alıw sıyaqlı bilim-kónlikpe, uqıplılıqlardı qalıplestirip barıwı kerek.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması hám sabaqlıǵı tiykarında sabaqtan tıs jumıslardı shólkemlestiriw hám ótkeriw júdá paydalı. Óytkeni, ádebiyat baǵdarlamasında ádebiy portret bolıp belgili jazıwshı-shayırlardıń ómiri hám dóretpeleri kirgizilmey qalǵan. M.Darıbaev, D.Nazbergenov, A.Begimov, Q.Áwezov, Ó.Xojaniyazov, P.Tilegenov, J.Seytnazarov, Á.Qarlıbaev, M.Qayıpov, T.Sársenbaev, XXI ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı wákilleri X.Saparov, O.Sátbaev, Á.Ótepbergenov, G.Nurlepsova, N.Tóreshova, T.Jiyemuratov, P.Mırzabaeva, A.Ábdiev hám taǵı basqalardıń dóretpeleri boyınsha oqıwshılar sabaqtan tıs jumıslar arqalı túsiniw alıwı kerek.

Akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlaması ádewir asıǵıp islengeni seziledi. Proza boyınsha talantlı jazıwshılardan K.Allambergenov, K.Mátmuratov, Á.Paxratdinov, Á.Qarlıbaev, K.Karimov, M.Nızanov, B.Ernazarovlardıń dóretpeleri haqqında maǵlıwmat berilmey ketiw – bul ádebiyatımızdıń milliy rawajlanıw baǵdarına keri tásirin tiygizedi. Sonlıqtan, bul jazıwshı-shayırlardıń dóretpelerin sabaqtan tıs jumıs túrleri, ádebiy keshe, konferenciya, dógerek jumısları arqalı oqıwshılardıǵa úyreti w maqsetke muwapıq boladı.

Akademiyalıq liceylerde ádebiyat páninen mámleketlik bilimlendiriw standartları hám oqıw baǵdarlamaları liceyler ushın arnalıp shıǵarılıp, barlıq liceylerge tarqatılǵan. Biraq baǵdarlama dúziw talapları metodikalıq jaqtan ádewir

buzilganı kórinip tur. Sonlıqtan bul metodikalıq kemshilikler sabaqtan tıs jumıs túrlerinen durıs paydalanıw arqalı saplastırılıwı múmkin.

Akademiyalıq liceylerde **dógerek jumısları** baǵdarlama tiykarında ótkerilip barıladı. Dógerek jumısların licey boyınsha oqıwshılar ushın bir tematikalıq jobada dúzilgeni maqul. Sonlıqtan, dógerek jumısları boyınsha metodistlerdiń ilimiy metodikalıq miynetlerine dıqqat awdarganımız maqsetke muwapıq boladı.

Ózbek hám qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha dógerek jumısların shólkemlestiriw hám ótkeriw, jumıstıń mazmunı hám wazıypaları haqqında belgili metodistler S.Dolimov, X.Ubaydullaev, Q.Axmedov, Q.Yuldoshev, A.Abdurazzoqov, Á.Paxratdinov, B.Tuxliev hám taǵı basqalardıń miynetlerinde metodikalıq pikirler ayılǵan.

S.Dolimov, X.Ubaydullaev, Q.Axmedovlardıń “Ádebiyattı oqıtıw metodikası” miynetinde dógerek jumısına toqtap: «Ádebiyat hám ádebiy oqıw materiallarına baylanıslı bolǵan dógerekler tiykarınan úsh túrli:

1. Ádebiy dóretiwshilik dógerek.
2. Dramalıq dógerek.
3. Kórkem oqıw hám kórkem gúrriń etiw dógerek»¹¹, – dep bólip ótedi. Bul dógerek jumıs túrlerine pikir bildirip ótken. Bul pikirlerdi rawajlandırıp Q.Yuldoshev, O.Madaev, A.Abdurazzoqovlardıń “Ádebiyat oqıtıw metodikası” atamasındaǵı miynetinde ádebiyat dógerek jumısların tómendegi túrlerge ajratıp: «1. Ádebiy dóretiwshilik dógeregi.
2. Kórkem oqıw dógeregi.
3. Dramalıq dógerek.
4. Ádebiy – úlketanıw dógeregi»¹², – dep ataydı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha izertlewshi professor Á.Paxratdinov: “Dógerek jumısların ádebiy dóretiwshilik dógerek, dramalıq dógerek, kórkem oqıw hám kórkemlep sóylep beriw dógerekleri”¹³, – dep úsh túrge ajratıp kórsetedi. Biraq professor Á.Paxratdinov tárepinen ayılǵan

¹¹ С.Долимов, Х.Убайдуллаев, Қ.Ахмедов “Адабиёт ўқитиш методикаси”. Тошкент-1967, 421-бет.

¹² Қ.Йўлдошев, О.Мадаев, А.Абдуразоқов “Адабиёт ўқитиш методикаси”. Тошкент-1994, 87-бет.

¹³ Ө.Пахратдинов “Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы”. Нөкис “Билим”, 2004, 220-бет.

metodikalıq pikirler S.Dolimov, X.Ubaydullaev, Q.Axmedovlar tárepinen dógerek haqqında ayılǵan pikirlerge ádewir jaqınlasıp, hátteki dógereklerdi bóliw usılı birdey bolıp ketkenligi seziledi.

Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın dógerek jumıs túrlerin qosımsha bılayınsha ajıratıw múmkin:

1. Epikalıq dógerek.
2. Lirikalıq dógerek.
3. Dramalıq dógerek.
4. Toparlardı qarap bólinetuǵın dógerek jumısları:
 - a) ádebiy shıǵarmalar dógeregi.
 - b) kórkem oqıw dógeregi.
 - v) folklor boyınsha ótiletuǵın dógerek jumısları.
 - g) qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı boyınsha ótkeriletuǵın dógerek jumısı.
 - d) Ğárezsizlik dáwir qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha dógerek jumısları.

Akademiyalıq liceylerde dógerek jumısların ótkeriw tártibi, temalardıń ózgeshilikleri, forması haqqında máselelerge toqtap ótkenimiz maqul. Dógerek jumısları toparda ótiletuǵın jumıslardan ózgeshelenip turadı. Dógerekte oqıwshılar ózlerin qızıqtırtuǵın jańalıqlar menen tanısadı. Jumıstıń mazmunı qızıqlı hám janlı bolıwı kerek. Ádette, dógerek aǵzaları hár túrli toparlardan jıynaladı. Oqıwshılar bul dógerekke jıllıq jobasında berilgen materiallardı úyreniw ushın birlestiriledi. Sonlıqtan, oqıwshılar joqarıdaǵı dógerek túrleriniń birine aǵza boladı. Dógerek basshısı dógerek jumısınıń tematikasın onıń túrine qarap islep shıqqanı maqul.

Epikalıq dógerek jumısına tartılatuǵın oqıwshılar ertek, gúrriń, povest, romanlardı kóbirek oqıǵan bolıwı kerek. Epikalıq hám lirikalıq dógerek jumıslarına beriletuǵın temalar biraz quramalı bolıwı kerek. Oqıwshılar berilgen temalar átirapında awızsha hám jazba túrde pikirler bildire alıwı tiyis.

Epikalıq dógerek jumısına dúnya ádebiyatınan, qaraqalpaq ádebiyatınan kóp temalar keltiriledi. Sh.Aytmatov, R.Gamzatov, M.Aybek, N.Dáwqaraev, M.Dáribaev, Á.Ótepov, A.Dabılov, T.Jumamuratov, İ.Yusupov, T.Qayıpbergenov, Sh.Seyitov, U.Pirjanov, Á.Paxratdinov, Á.Atajanov, K.Karimov, M.Hızanov,

J.Izbasqanov, O.Sátbaev, X.Dáwletnazarov, B.Ernazarov, N.Tóreshova, S.Ismayılov, J.Óteniyzov, A.Ábdiev hám taǵı basqalardıń dóretiwshiliginen tematikalıq joba dúzilgeni durıs. Dógerek basshısı ádebiy shıǵarmalardı tallaw hám onı túsindiriw arqalı oqıwshılardıǵa teoriyalıq bilim beriwden tısqarı, dóretiwshilik jumısınan da xabardar bolıwı kerek. Dógerek aǵzaları tárepinen dóretilgen qosıq yaki gúrrińdi oqıwshılardıǵa oqıp berse boladı. Berilgen ádebiy shıǵarmalardı kórkem oqıw, onı mánili sóylep beriw dógerek basshısı hám aǵzalarınıń tiykarǵı wazıypası. Óytkeni, oqıwshılardı qosıq, gúrrińlerdi kórkem oqıwǵa qızıqtıra alıwımız kerek. Sonday-aq, dógerek aǵzaları arasında qosıq hám gúrrińlerdi jaza alatúǵın, respublikalıq baspa sózde, gazeta hám jurnallarǵa kórkem dóretpeleri menen qatnasatúǵın talantlı oqıwshılar da ushırasadı. Bunday talant iyelerin dógerek jumısına belsendi qatnastırıp, olardıń dóretpelerin talqılap hám talapqa juwap beretuǵınların baspaǵa usınıw kerek.

Dógerek jumısların bir ayda bir yaki eki ret ótkeriw shárt. Bul waqıt aralıǵında dógerek aǵzaları temalarǵa jaqsı tayarlanıp keledi. Dógerek jumısların kúndelik sabaqlar ótkeriletuǵın toparada emes, liceydegi ádebiyat bólmelerinde, oqıwshılardı qızıqtıratuǵın dárejede bezelgen, jaqsı hám taza bólmelerde ótkergen maqul. Óytkeni, ádebiyat bólmesindegi shayır-jazıwshılardıń súwretleri, diywalǵa qıstırılǵan danalıq sózleri, kórkem shıǵarma mazmunı tiykarında salınǵan súwretler oqıwshılardıǵa biraz zawıq baǵıshlaydı. Dógerek aǵzaların qızıqtıratuǵın, olardıń háreketsheńligin asıratuǵın máselelerdiń biri - jumıs jobasınıń tematikası mazmunlı hám tásirli bolıwı kerek. Jumıstıń mazmunı tańlangan temalardıń tárbiyalıq áhmiyetine hám kórkemligine baylanıslı boladı. Jumıstıń tematikalıq jobası licey oqıwshılarına arnalıp dúzilgen epikalıq hám lirikalıq dógerek jumısınıń jobasına tiykarlanıp dúziledi. Qaysı dógerek jumısınıń tematikası bolmasın, bári de bir jılǵa mólsherlep dúziledi. Solay etip, usı jobada dógerek aǵzalarınıń maqsetleri hám pikirleri esapqa alınǵanı maqul. Bir jılǵa dúzilgen dógerek jumısınıń jobası temalarǵa bólinip jazıladı.

Akademiyalıq liceylerde ádebiyat boyınsha kóbinese ádebiy dóretiwshilik dógerek jumısları ótkeriledi. Bul jumıs túri licey turmısında ádewir sınılǵan. Usı

másele boyınsha ótkeriletuǵın jumıstıń maqseti eki túrli xarakterge iye. Jumıstıń bul túri toparda alǵan oqıwshılardıń bilimin bekkemlew hám tolıqtırıwǵa, ádebiy shıǵarmalar yamasa ayırım jazıwshılardıń dóretiwshilik jolı menen hár tárepleme tolıq tanıswǵa qaratılǵan boladı. Sonlıqtan, bul dógerekke joqarı topar oqıwshıları tartıladı.

Akademiyalıq liceylerde dóretiwshilik dógerek jumısın ádewir jetilistiriw kerek. Óytkeni oqıwshılar akademiyaalıq liceyde óz betinshe pikirlew qábiletin rawajlandırıp baradı. Dógerek jumıslarında ádebiyat boyınsha úyrengen bilim kónlikpelerin oqıwshılar ámelge asırıp, kórkem estetikalıq mashqalalardı súwretlewde ádebiy túr hám janrlardıń ózine tán ózgesheliklerin ajıratıw, kórkem shıǵarmadaǵı qaharmanlarǵa pikir bildiriwde shıǵarma mazmunına tiykarlanıw, sózdiń tuwra hám awıspalı mánilerin kórkem shıǵarmada qalay qollanılǵanlıǵın ańlaw, tekstti kórkem hám obrazlı oqıw, insanıylıq jaqsı qásiyetlerdi sińdire alıw sıyaqlı bilim-kónlikpe, uqıplılıqlardı qalıplestirip barıw hár bir oqıtıwshı ushın juwapkershilikli wazıypa bolıp tabıladı.

Belgili metodistler Q.Yuldoshev, Á.Paxratdinovlar óz miynetlerinde bul dógerek jumısı tuwralı bahalı pikirlerin bildirgen. Professor Á.Paxratdinov “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” qollanbasında: “Ádebiy tvorchestvolıq krujok: Mekteptegi bul krujok oqıwshılar ushın eń awır, eń qıyın jáne de eń qızıqlı krujoklardıń biri bolıp esaplanadı. Sonıń ushın mekteptegi bul krujok aǵzalarınń topardaǵı eń saylandı oqıwshıları tartılıwı kerek boladı. Usı ádebiy tvorchestvolıq krujoktıń óz aldına qoyatuǵın tiykarınan eki wazıypası boladı. Birinshi wazıypa: Krujok aǵzaları qaraqalpaq ádebiyatın mektepte tereń úyreniw. Ekinshi wazıypa: Bul krujoktıń aǵzaları mektepte ózlerinshe ádebiy tvorchestvolıq isti rawajlandırıwǵa aktiv iniciatorlardıń biri bolıwdan ibarat”¹⁴,– dep kórsetedi. Sonlıqtan dóretiwshilik dógerek jumısınń temaların pán muǵallimi oqıwshılardıń bilim kónlikpelerin esapqa alǵan halda tereń mazmunlı hám qızıqlı temalar átirapında qurıwı zárúr. Tómendegi temalardı alǵanı maqsetke muwapıq:

¹⁴ Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нәкіс “Билим”, 1992, 278-бет.

1. Axmed Yugnakiydiń “Haqıyqatlar sıylığı” dóretpesinde turmıs shınılıǵınıń súwretleniwi.
2. Yusup Has Hajıbtıń “Baxıtqa baslawshı bilim” shıǵarmasında bilimniń táriypleniwi.
3. Noǵay zamanınıń jıraw-shayırları.
4. Jiyen Amanlıq ulınıń “Posqan el” shıǵarmasında tariyxıy shınılıqtıń jırlanıwı.
5. Kúnxojanıń lirikası hám onıń tematikası
6. Ájiniyaz shayırdıń “Bozataw” poemasınıń ideyalıq mazmunı.
7. Saadiydiń “Gúlistan” shıǵarmasınıń syujeti.
8. “Qırıq qız” dástanında xalıqlar doslıǵınıń jırlanıwı.
9. K.Sultanovtıń “Ájiniyaz” romanınıń mazmunı.
10. Berdaqtıń lirikalıq qosıqlarında ádep-ikramlılıqtıń súwretleniwi.
11. “Amangeldi” dástanınıń ideyalıq mazmunı.
12. S. Májitovtıń “Baǵdagúl” dramasınıń syujeti.
13. N.Dáwqaraevtıń “Alpamıs” draması.
14. S.Nurımbetovtıń “Xanalas” dástanınıń syujeti.
15. G.Esemuratovanıń prozalıq shıǵarmalarında awıl teması.
16. İ.Yusupovtıń “Watan topıraǵı” poemasınıń ideyalıq mazmunı.
17. A.Bekimbetovtıń prozası hám ondaǵı qaharmanlarǵa sıpatlama.
18. S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súyenbe” dramasınıń syujeti.

Dóretiushilik dógerek jumısınıń tematikası usı baǵdarda dúzilip, oqıwshılar yaǵnıy dógerek aǵzaları usı temalar boyınsha byanat jasaydı. Temalar boyınsha basqa dógerek aǵzaları shıǵıp sóyleydi. Nátiyjede oqıwshılarda dógerek jumısına bolǵan qızıǵıwshılıq ádewir jetilisip baradı.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında dramalıq dógerek jumısın shólkemlestiriw kerek. Bul dógerek jumısı oqıwshılardıń ádebiyatqa, dramalıq shıǵarmalarǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttıradı. Dramalıq dógerek jumısınıń ózine tán ózgeshelikleri bar. Bul máseleler dógerek jumısına qoyılatuǵın talaplardan kelip shıǵadı. Dramalıq dógereginiń aǵzaları ádebiyat teoriiyası, shıǵarmalardı

tallaw usılları, janrlar hám olardıń ózgeshelikleri, dramalıq shıǵarmalardıń payda bolıw sebepleri menen tanısıp baradı. Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıqları esapqa alınıp dógerекке aǵza etip qabıl etiledi. Sonlıqtan dógerек aǵzaları dramalıq shıǵarmalardıń mazmunı, syujeti, qaharmanlarınan xabardar bolıwı kerek. Dógerек aǵzalarına dramalıq janr boyınsha teoriyalıq maǵlıwmat beriw, anıq ózgeshelikleri menen tanıstırıw ádebiyat muǵalliminiń baslı wazıypası esaplanadı.

Ádebiy dóretiwshilik jumısları sıyaqlı dramalıq dógerек jumısında sabaqtan tıs oqılatuǵın materiallar tiykarında jumıs ótkeriw zárúr. Jumıstıń eń áhmiyetli bólekleriniń biri dramalıq dóretpeni saxnalastırıp qoyıwdan ibarat. Usı waqıtları dógerек aǵzaları dramanıń mazmunı hám tekstleri menen tanısadı. Dógerekte saxnalıq kóriniske tayarlıq barısında dógerек aǵzaları obraz jarata alıwı kerek.

Dógerек jumısınıń tematikasına S.Májitovtıń «Baǵdagúl», Á.Ótepovtıń «Teńin tapqan qız», Q.Áwezovtıń «Tilek jolında», J.Aymurzaevtıń «Qádirdan doktor», Á.Shamuratovtıń «Qırıq qız», J.Aymurzaevtıń «Berdaq» pesalarından tısqarı ǵárezsizlik dáwirdegi saxnalıq shıǵarmalardan paydalansaқ maqsetke muwapıq boladı. Sonday-aq tek belgili jazıwshılardıń dóretpelerinen paydalanıp qoymastan, talantlı qálemkeshlerdiń saxnalıq shıǵarmalarınan paydalanıwǵa boladı. Hár qanday tańlap alınǵan saxnalıq dóretpeniń tárbiyalıq áhmiyetine dıqqat awdarıw kerek. Dógerек aǵzaları teoriyalıq bilimin arttırıw maqsetinde kino hám teatrlarda kórgen dóretpeleri haqqında, artistlerdiń saxnada qalay oynaǵanı tuwralı pikir alısıp barǵanı maqul. Nátiyjede pikirlew qábileti rawajlanadı, saxnalıq shıǵarmalarǵa túsinigi artadı, dógerек jumısına qızıǵıwshılıǵı kúsheyip baradı.

Kórkem oqıw hám kórkem bayanlap beriw dógerеgi boyınsha da bazı bir metodikalıq pikirlerdi bildirgenimiz durıs. Sabaqtan tıs jumıslardıń ishinde kórkem oqıw dógerек jumısı licey turmısında áhmiyetli orındı iyeleydi. Bul dógerек jumısı baǵdarlama materialları tiykarında shólkemlestirilgeni maqsetke muwapıq. Dógerек aǵzalarına hár bir topardan 4-5 oqıwshı saylap alǵanımız maqul. Jumıstıń jobası pán muǵallimi tárepinen sheber dúzilgen jaǵdayda ǵana dógerек aǵzaları arasında qızıǵıwshılıq artadı. Bul dógerekte oqıwshılardı jáne de qızıqtıratuǵın nárseler radio hám magnitofonlar. Oqıw texnikası menen tanıstırıw ushın radiodan

kórkem oqıw yaki bolmasa tásirli oqıǵan sózlerin magnitofon plyonkasına jazıp tınlaw áhmiyetli usıllardan esaplanadı. Dógerek aǵzaları belgili tájiriyege iye bolǵannan keyin liceyde ótkeriletuǵın A.Dabılov, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov, K.Raxmanov, Sh.Seytov h.t.basqalardıń ádebiy dóretywshiligine arnalǵan ádebiy keshelerde yadlaǵan tekstlerin oqıp beriwı kerek. Sonday-aq, dógerek aǵzaları qalalıq hám respublikalıq kóleminde jazıwshılardıń dóretywshiligine baylanıslı ádebiy keshelerge turaqlı túrde qatnasıp barıwı tiyis. Nátiyjede oqıwshılardıń pikirlew qábileti, sóylew mádeniyatı qalıplesip baradı.

Akademiyalıq liceylerde **ádebiy konferenciya hám ádebiy keshe** ótkeriw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Kópshilik metodistler ádebiy konferenciya menen ádebiy kesheni birdey sabaqtan tıs jumıstıń túrleri dep qaraydı. Negizinde ilimiy metodikalıq izertlew jumıslarında ádebiy konferenciya menen ádebiy keshelerdiń bir-birinen ózgesheligin túsindiridi.

Belgili metodistler A.S.Zunnunov¹⁵, K.Juraev¹⁶, Q.Yuldashev¹⁷, S.İsmatov¹⁸ hám taǵı basqalardıń miynetlerinde bul másele boyınsha metodikalıq pikirler az ayılǵan. Á.Paxratdinovtıń “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” miynetinde konferenciyanı jazıwshılardıń kórkem dóretpelerine arnalıp ótkeriliw kerekligi ayıladı. Bul pikirdi basqa da alımlar qollap quwatlaydı. Bizińshe, konferenciya eki baǵdarda ótkerilgeni durıs boladı. Birinshiden, jazıwshı-shayırlardıń ómiri hám dóretywshiligine arnalsa, ekinshiden, jazıwshılardıń kórkem dóretpelerine tiykarlanıp ilimiy baǵdarda ótkergenimiz maqsetke muwapıq. Konferenciya ótkeriw jobaların qaraqalpaq ádebiyatı muǵallimi islep shıǵadı.

İ.Yusupov dóretpeleri boyınsha konferenciyanı mına baǵdarda jobalastıramız. Shayırdıń dóretpelerine sholıw túrinde ádebiyatshı muǵallimniń kiris sózi boladı.

1. Kiris sóz.

2. İ.Yusupovtıń watanǵa baylanıslı lirikası.

¹⁵ Зуннунов А.С., Хотамов Н., Эсонов Ж., Иброҳимов А. «Адабиёт ўқитиш методикаси». Т., «Ўқитувчи», 1992.

¹⁶ Жўраев К. Мактабда Ойбекнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент «Ўқитувчи», 1973.

¹⁷ Йўлдошев Қ., Мадаев О., Абдурахмонов. «Адабиёт ўқитиш методикаси». Т., «Ўқитувчи», 1999.

¹⁸ Исматов С. Мактабда Абдулла Қаҳҳорнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент «Ўқитувчи», 1979.

3. “Joldas muğallım” poeması haqqında.
4. Shayırdın “Qara tal”, “Seksewil”, “Kewil kewilden suw isher” qosıqların kórkem oqıw.
5. “Poseydonnıń gázebi” poemasınıń mazmunı.
6. “Dala ármanları” poemaların tallaw.
7. “Tumaris” poemasınıń ideyalıq mazmunı.
8. “Aktrisanıń ıǵbalı” poemasınıń mazmunı.
9. “Búlbil uyası” poemasınıń mazmunı.
10. “Qaraqalpaq haqqında sóz” poemasında obrazlarǵa sıpatlama berıń.

Ádebiy konferenciyanı licey oqıwshıları menen birlikte ótkeriwge boladı. Sebebi oqıwshılar ádebiyat baǵdarlaması boyınsha A.Dabilov, T.Jumamuratov, T.Qayıpbergenov, S.Xojaniyazov, İ.Yusupov dóretywshiliklerin úyrenedi.

Sabaqtan tıs jumıslardıń qaysı túri bolmasın, ol oqıwshılardıń túsiniǵın arttırıwǵa, xalıqtıń turmısın, mádeniyatın, kórkem ónerin úyretiwdi tiykarǵı maqset etip qoyadı. Joqarıdaǵı jazıwshı-shayırlardıń birewine baylanıslı kitap oqıwshılar konferenciyasın úsh túrde ótkeriw múmkin.

Akademiyalıq liceylerde kóbirek ótkerilip júrgen ádebiy konferenciya jazıwshı-shayırlardıń bir shıǵarması, dóretywshilik jolı yamasa jazıwshı-shayırdıń jasaǵan dáwiri tiykarında ótkeriledi. Bul konferenciya oqıwshılardıń kórkem shıǵarma boyınsha sabaq barısında alǵan bilimlerin tereńlestiriwge, sóz sheberiniń ómiri hám dóretywshilik jolı menen keńnen tanısw, ideyalıq hám kórkemlik jaqtan belgili bir áhmiyetli orın tutatuǵın shıǵarmalarǵa qızıǵıwshılıǵın arttırıw, olardıń ádep-ikramlılıq, gózzallıq sezimlerin rawajlandırıwdan ibarat. Konferenciyalar oqıwshılardıń belgili bir tema ústinde islewine, ózleri unatıp júrgen kórkem shıǵarma hám kórkem obrazlar haqqında erkin gúrrińlesiwge tolıq jaǵday jasaydı.

Máselen, J.Aymurzaevtıń ómiri hám dóretywshiligi boyınsha konferenciyanı ótkeriw úlgisine dıqqat awdarayıq.

Tema: J.Aymurzaev-kórkem sóz ustası.

Maqseti: J.Aymurzaevtıń “Hákisliler” (1954), “Qosıqlar” (1933), “Qosıqlar” (1956), “Ullı watan qosıǵı” (1959), “Tasqın” (1946), “Meniń batırlarım” (1949),

“Qaharmanlıq gúreske” (1942), “Shayır sózi”, “Jańa áwladlarǵa” (1951), “Dańqlı doslar” (1954), “Aydın jol” (1955), “Ámiwdárya boyında” (1967), “Qızketken” (1972), “Ómir shaydasıman” (1986), “Jetpis toǵızınshı báhár” (1989), J.Aymurzaev. Shıǵarmalarınıń I tomı (1961), II tom (1962), J.Aymurzaev. Shıǵarmalarınıń eki tomlıǵı (1989), “Ulım tıńla”, Qosıqlar hám poemalar (1996), “Jetimniń júregi” (1993) sıyaqlı toplamlarına arnalǵan kitap oqıwshılar konferenciyasın keń túrde ótkeriw arqalı jazıwshı shıǵarmaların jánede tereńirek úyretip, olardıń tárbiyalıq táreplerin túsindiremiz. Konferenciya ótilmesten aldın ádebiyatshı muǵallım dógerek aǵzaları menen keńesip aladı. Olarǵa konferenciyanıń teması, ótkeriletuǵın waqtı aytıladı, onda islenetuǵın jumıslar oqıwshılarǵa bólistirilip beriledi.

Bunday konferenciya S.Xojaniyazovtıń ómiri hám shıǵarmalarına arnalıp ótkeriliwi múmkin. Oqıwshılarǵa S.Xojaniyazovtıń shıǵarmaların oqıw, “S.Xojaniyazov - belgili dramaturǵ”, “S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súykenbe” dramasınıń mazmunı”, «“Súymegenge súykenbe” dramasınıń syujeti», «“Súymegenge súykenbe” dramasınıń baslı obrazlarına sıpatlama berin» h.t.b. temalarda bayanat jumısları tapsırıladı. Jazıwshınıń ayırım shıǵarmalarınan úzindiler yadlaw, kórkem oqıwǵa hám dramalıq shıǵarmaların saxnalastırıw jumıslarına tayarlıq kóрилиwi shárt. Sonıń menen birge usı jumısta “Súymegenge súykenbe” draması boyınsha pikir alısıwlar muǵallım tárepinen tekserilip, olar dógerekte kórip shıǵılıp, eń saylandıların tańlap alıp, diywalı gazetada járiyalanadı.

S.Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmalarına arnalıp, tómendegi sorawlar plakatlarǵa jazılıp qoyılıwı da múmkin. Máselen:

1. S.Xojaniyazovtıń “Arıwlar”¹⁹ dramasınıń ideyalıq mazmunı.
2. “Erkebaydıń epkini” dramasınıń syujeti hám kompoziciyası.
3. “Mamanbiy” dramasınıń mazmunı.
4. “Jaslar” dramasınıń ideyalıq mazmunı.
5. “Bunı da kóreyik” dramasınıń janrlıq ózgeshelikleri.
6. “Júrek nusqawı” dramasınıń syujeti.

¹⁹ Хожаниязов С. Арыўлар. Нөкис “Қарақалпақстан”, 1987.

7. “Baxıt jolı” shıǵarmasınıń baslı qaharmanlarına sıpatlama.
8. “Biziń bahadır” dóretpesiniń syujeti.
9. “Tóreniń tutqan jeńgesi” dramasınıń kórkemliligi.
10. “Súymegenge súykenbe” dramasınıń mazmunı.
11. “Súymegenge súykenbe” dramasınıń baslı qaharmanlarına sıpatlama.
12. Dóretpede qaysı dáwirdegi waqıyalar súwretlenedi?
13. Dramalıq shıǵarmadaǵı obraz jasaw máseleleri.

Konferenciya jobasınıń tómendegishe dúziwge boladı:

1. Kiris sóz.
2. Byanat: S.Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmalarında jaslar teması.
3. Byanat: S.Xojaniyazov qaraqalpaq dramaturgiyasın rawajlandırıwǵa salmaqlı úles qosqan talant iyesi.
4. Byanat: S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súykenbe” dramasınıń syujeti.
5. “Súymegenge súykenbe” draması tiykarında saxnalıq kórinis.
6. Kórkem oqıw: Aysánem, Parshagúl, Áwez, Ğodalaq sózleri, monologları.
7. Oqıwshılardıń shıǵıp sóylewleri.
8. Dramaturgtiń ádebiyattaǵı ornı.
9. Juwmaqlaw.

Usı joba boyınsha konferenciyanı ótkeriw ushın barlıq nárese kúnnen burın tayarlanadı. Baǵdarlamada kórsetilip ótilgendey-aq islenetuǵın jumıslar anıq belgilenedi. Konferenciya bolatuǵın bólmegе kórgizbe múyesh shólkemlestiriliwi kerek. Kórgizbeniń birinshi bólimi S.Xojaniyazovtıń shıǵarmaları, dramaturgtiń ómirine, dóretpelerine tiyisli bolǵan súwretler, dramaturg haqqında ayılǵan pikirler bolıwı tiyis. Al, kórgizbeniń ekinshi bólimin oqıwshılardıń dóretiwshilik isleri menen bezeliwi shárt. Máselen, licey oqıwshılarınıń S.Xojaniyazovtıń shıǵarmaları tiykarında jazılǵan jazba jumısları, pikirleri, kúndelikleri, albom, qosıq, súwretleri orın aladı. S.Xojaniyazovtıń ómiri hám dóretpeleri boyınsha ádebiyat muǵallımı menen kitapxanashı tárepinen ótkeriletuǵın konferenciya da oqıwshılardıń bilim dárejesin jetilistiriwde úlken áhmiyetke iye. Bul konferenciyanı ótkeriwdegi maqset sabaqtan tıs oqıw ushın usınılǵan dramalıq

shıǵarmalardı hár tárepleme túsiniń alıwǵa arnaladı. Ádebiy konferenciya tómendegi usılda ótıledi:

Qaraqalpaq ádebiyatı muǵalliminiń qısqasha alǵı sózi menen ashıladı. Bunda muǵallım konferenciyanıń maqsetin túsindiradi. Oqıwshılardı konferenciya talapları menen tanıstıradi. Bunnan keyin konferenciyaǵa tayarlanǵan oqıwshılar ózleri oqıǵan kitapları haqqında sóylep beredi. (Berdaq, Ótesh, Omar, A.Dabılov, S.Nurımbetov, T.Qayıpbergenov, İ.Yusupov, S.Xojaniyazov, T.Mátmuratov h.t.basqalardıń shıǵarmaları). Konferenciyanı oqıw jılı dawamında eki yamasa úsh márte ótkerilse, sonıń birewin XIX ásirdegi shayırlarǵa, birewin XX ásirdegi qaraqalpaq jazıwshılar dóretiwshılıǵına arnawǵa boladı. Máselen, «Abbaz Dabıl ulınıń 120 jıllıq yubileiyine» arnalǵan konferenciya tómendegi úlgide ótkerilse maqsetke muwapıq boladı:

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA

ARNAWLÍ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI

BERDAQ ATÍNDAGÍ QARAQALPAQ MÁMLEKETLIK UNIVERSITETI

AKADEMIYALÍQ LICEY

Ana tili hám ádebiyat kafedrası

Ózbekstan xalıq jırshısı, Qaraqalpaqstan xalıq shayı, Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń laureatı Abbaz Dabıl ulınıń 120 jıllıq yubileyine arnalǵan «Belgili shayı, talantlı qıssaxan» atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-teoriyalıq konferenciyanıń

BAǴDARLAMASI

hám

MIRÁTNAMA

Nókis-2018

Sizdi Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti akademiyaǵı liceyde Ózbekstan xalıq jırshısı, Qaraqalpaqstan xalıq shayı, Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń laureatı Abbas Dabilovtıń 120 jıllıq yubileyine baǵıshlap ótkeriletuǵın «**Belgili shayı, talantlı qıssaxan**» atlı ilimiy-teoriyaǵı konferenciyaǵa mirát etedi.

Konferenciya 2018-jılı 29-dekabr kúni saat 11⁰⁰ de akademiyaǵı liceydiń májilisler zalında ótkeriledi.

Konferenciyanıń kún tártibi:

1. Kiris sóz –Qaraqalpaq mámleketlik universiteti akademiyaǵı liceydiń direktori
2. Abbas Dabilovtıń ómiri hám ádebiy dóretilshilik xızmetleri – **bayanatshı**
3. A.Dabilovtıń didaktikaǵı qosıqları – **bayanatshı**
4. A.Dabilovtıń shıǵarmaların orta mekteplerde oqıtıw metodikaǵı – **bayanatshı**
5. «Bahadır» dástanınıń ataması hám onıń kórkemlikke tási – **bayanatshı**
6. Shıǵıp sóylewler hám eslewler

Abbas Dabilov (1898-1970)

XX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń kór-nekli shayı hám ataqlı qıssaxanı Abbas Dabilov 1898-jılı Taxtakópır rayonınıń "Qara-oy" awılında tuwıladı. Ákesi Dabil iyshan óz dáwiriniń sawatlı hám bilimli adamlarınıń biri bolǵanlıqtan balası Abbasdı sol dáwirdiń bilim hám ilim dár-gayları bolǵan Aq jaǵısta Nurulla axun meshitine, soń Qaraqum iyshan medresesine hám Áyimbet iyshan meshitlerine oqıwǵa beredi.

Jaslayınan ilim-bilimdi iyelegen Abbasdıń kórkem ádebiyatqa degen qızıǵıw-shılıǵı basım bolıp, XIX ásirdiń aqırı XX ásirdiń basında belgili qıssaxan Qazı Máwlikke shákirt túsedi. Ol bul jerde kórkem sóz óneriniń altın ǵáziynesi bolǵan xalıq awızeki ádebiyatı, folkları menen jaqınnan tanısadı, olardı úyrenedi. Abbas bul dáwirlerde oyantıw dáwiriniń progressiv aǵımındaǵı xalıq jazba ádebiyatınıń dástúrlerin dawam ettirip kiyatırǵan xalıq shayı hám qıssaxanı bolıp jetilisti.

Shayırdıń birinshi qosıqlar toplamı "Qosıqlar" degen at penen 1940-jılı baspadan shıǵadı, soń "Jenisler yoshı" (1947-j.), "Arnawlar" (1966-j.), "Bilimlen" (1968-j.), "Bahadır" dástanı (1950-1957-1967-jj.), shıǵarmalarınń úsh tomlıǵı (1959-1967-1972-jj.) baspada jaraq kórdi.

A.Dabilovtıń xalıq ushın islegen miynetleri joqarı bahalanıp, 1944-jılı "Qaraqalpaqstan xalıq shayı", 1957-jılı "Ózbeksten xalıq jırshısı" 1967-jılı "Bahadır" dástanı ushın respublikaǵı Berdaq sıylıǵınıń laureatı ataqları berildi.

Jazıwshılardıń ómiri hám dóretpelerin úyreniwde ádebiy konferenciya úlken orındı tutadı. Bul konferenciya kitapxanashı, ádebiyat muǵallımı hám topar basshısı tárepinen shólkemlestiriledi. Ádebiyatshı muǵallım bul jumislardı ótkeriw arqalı oqıwshılardıń ádebiyattan alǵan bilimlerin jáne de rawajlandırıwǵa tásir jasaydı. Nátiyjede oqıwshılardıń sóz mádeniyatı jáne de jetilisip hám jazıwshılar dóretilshiline túsiniǵı tereńlesip baradı.

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatınan pán olimpiadasın ótkeriw eń juwapkershilikli metodikalıq jumıslardan sanaladı. **Pán olimpiadası** - bul oqıwshınıń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha toparda hám sabaqtan tıs úyrengenleriniń nátiyjesi. Oqıwshılardıń qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha alǵan bilimleri jarıs nátiyjelerinde kórinedi. Bul haqqında belgili metodistler professor E.Berdimuratov hám Q.Pirniyazovlar bılay degen edi: “Qaraqalpaq tili boyınsha klassta hám sabaqtan tıs úyrengenleriniń nátiyjesi, oqıwshılardı ulıwma tekseriwden ótkeriw jolı menen juwmaqlanıwı tiyis. Ol juwmaq olimpiada arqalı ótkeriledi”²⁰. Alımlardıń bul pikirleri tikkeley qaraqalpaq átebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın pán olimpiadasına da baylanıslı ayılǵan bahalı metodikalıq kórsetpeler dep esaplawǵa boladı. Sebebi, akademiyaalıq liceylerde de qaraqalpaq tili hám ádebiyatı pánleri bir-birine baylanıslı úyreniledi. Ádebiyatshı muǵallım til nızamların, ilimlerin de jaqsı biliwi kerek. Olimpiada ótkeriw barısında oqıwshılardıń qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha alǵan bilimi tekseriledi. Sonıń menen birge oqıwshılardıń sawatlıǵı, jazba hám awızeki sóylew mádeniyatı, óz betinshe pikirlew qábileti anıqlanadı.

Akademiyalıq licey oqıwshıları pán boyınsha jarısqa qatnasıp, bilimin sınap kóredi. Nátiyjede olardıń ádebiyatqa bolǵan qızıǵıwshılıǵı artadı. Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha olimpiada toparda, liceyde, rayon boyınsha, soń respublikalıq kóleminde ótkeriledi.

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha jılına eki márte ótkerilse boladı. Liceyde birinshi márte qıs aylarında baǵdarlamada berilgen materiallar tiykarında ótkerilip, olardıń juwmaǵı tuwralı ayıp, eń jaqsı juwap bergenlerge maqtaw sózler menen xoshametlep, toparda 30 oqıwshı bolsa, solarǵa bilim sınadı orın belgileniwi kerek. Licey kóleminde ekinshi márte oqıw jılınıń aqırında ótkerilip, juwmaǵı ayılıp, joqarı orın alǵan oqıwshılardı xoshametlew kerek. Nátiyjede oqıwshılardıń bilimi jetilisip, shınıǵıp baradı. Rayon hám qala kóleminde ótkeriletuǵın ekinshi basqısh pán olimpiadasına (bilim sınadına)

²⁰ Бердимуратов Е., Пирниязов Қ. Орта мектептерде қарақалпақ тилин оқытыў методикасы. Нөкис. “Қарақалпақстан”, 1988. 307-бет.

oqıwshı tayarlanıp baradı. 2-basqısh pán sınaǵına jeńimpaz bir oqıwshıdan qatnasadı. Ol óz bilimi arqasında liceydiń abırayın joqarı kóteriwge háreket isleydi. 3-basqısh respublikalıq pán sınaǵı bolıp, oǵan 2-basqıshtan ozıp shıqqan jeńimpaz qatnasıp, óz rayon hám qalalıq kólemindegi qaraqalpaq tili hám ádebiyatı muǵallimleriniń abırayın kóteriwge háreket etedi. Respublikalıq pán olimpiadasınıń jeńimpazları bahalı sawǵalar hám “Húrmet jarlıǵı” menen bilimlendiriw ministrliǵı tárepinen sıylıqlanadı. Jáne de joqarı oqıw orınlarına qaraqalpaq tili hám ádebiyatı baǵdarı boyınsha test imtixansız oqıwǵa qabıllanadı. Birinshi orındı iyelegen oqıwshılardıń pán muǵallimlerine bilimlendiriw ministrliǵı tárepinen “Húrmet jarlıǵı” beriledi.

Bilimler sınaǵın ótkeriw quramı hám tóreshiler oqıwshılardıǵa pedagogikalıq-psixologiyalıq jaqtan sheberlik penen qatnas jasawı tiyis. Sebebi jeńilgen oqıwshılardıń qaraqalpaq ádebiyatına qızıǵıwshılıǵı birden tómelenip ketiwi múmkin. Sonlıqtan bunday qubılıslardıǵa jol qoymaw maqsetinde olardıǵa pedagogikalıq jaqtan durıs qatnas jasawı kerek. Pán olimpiadası (bilimler sınaǵı) jaqsı ótiwi qaraqalpaq ádebiyatı muǵallimlerine baylanıslı boladı. Sebebi oqıwshılardı pán olimpiadasına qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha mektepten baslap izbe-iz metodikalıq sheberlik penen tayarlap barıwı zárúr. Sonday-aq, pán olimpiadasına túsetuǵın awızsha hám jazba jumıs boyınsha sorawlar menen temalardı oqıwshılardıǵa tanıtırıp barǵan metodikalıq talaplardan sanaladı. Biraq ayırım oqıwshılar jaqsı oqıytuǵın oqıwshılardan kómek sorawǵa bolmaydı.

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın pán olimpiadasına qoyılatuǵın talaplar hám bahalarǵa toqtayıq. Qaraqalpaq ádebiyatınan ótkeriletuǵın bilimler sınaǵı dáslep mektepte, rayonda hám respublika kóleminde ótkeriledi. Olimpiada qatnasıwshıları pánler boyınsha jazba hám awızeki bilim kónlikpelerin tekserip kóredi. Usı kóz qarastan qaraǵanımızda licey oqıwshıları ushın jazba jumıs boyınsha tómendegi metodikalıq kórsetpeler beriliwi kerek:

Akademiyalıq licey oqıwshıları shıǵarma jazıw sheberligin kórsetedi. Bul basqıshta olardıń dóretiwshilik, erkin pikirlew qábileti jáne sawatı sınaqtan ótkeriledi.

Jazba jumıs ushın temalar kóp variantlı usılında tayarlanadı.

1-variant ushın temalar:

1. Ana-tilim – ruwxıy baylıǵım
2. Berdaqtıń qosıqlarında miynet temasınıń jırlanıwı
3. Ájiniyazdıń lirikasında Watan temasınıń súwretleniwi

2-variant

1. Jiyeń jırawdıń “Posqan el” shıǵarmasında shayır obrazınıń súwretleniwi
2. İ.Yusupov qosıqlarında tábiyattıń jırlanıwı
3. Sh.Seyitovtıń “Qashqın” povestiniń ideyalıq mazmunı

3-variant

1. “Edige” dástanında Nuratdiyin obrazı
2. Ájiniyazdıń “Bozataw” poemasında tariyxıy derekler
3. T.Qayıpbergenovtıń “Muǵallıǵe raxmet”, “Suwıq tamshı” shıǵarmalarında obrazlarǵa sıpatlama

Bul variantlar oqıwshılardıń qatnasında stol ústine jayıp qoyıladı. Oqıwshılardıń birewi qálegen varianttı aladı. Sol alǵan variantındaǵı temalar taxtaǵa jazıladı. Oqıwshılardıń qálewı boyınsha úsh temanıń birewi boyınsha shıǵarma jazadı.

Jazba jumıstıń temaları oqıwshılardı dóretiwshilik izleniwge, jeke pikir-usınısın bildiriwge, bir qıylı temalardaǵı bir neshe dereklerde bildirilgen pikirlerinen ulıwma juwmaq shıǵara alıwǵa hám onı jaza biliwge qaratılıwı tiyis.

Qaraqalpaq ádebiyatınıń muǵallımı dóretiwshilik jazba jumıstı bahalaw ólshemlerin toparda alınatuǵın jazba jumısqa qoyılatuǵın bahalardan ayırmashılıqları bar ekenligin biliwi zárúr.

Jarısqa qatnasıwshı oqıwshılar tómendegi bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlardı tolıq ózlestire alıwı kerek.

Ózbekstan Respublikası ulıwma orta bilim beretuǵın mektep hám akademiyalıq licey oqıwshılarınıń ulıwma bilim beriw pánleri boyınsha respublikalıq bilimler sınaǵın ótkeriw boyınsha bahalaw ólsheminde belgilep bergenindey dóretiwshilik jazba jumısına eń joqarı ball 100 balldan ibarat²¹. Usı tiykarında oqıwshılardıń jazba bilimi izbe-iz bahalanıp barıladı.

Pán olimpiadasına qatnasıwshınıń dóretiwshilik jazba jumısı boyınsha tómendegi talaplarǵa juwap beriliwi shárt:

Eger joba temaǵa muwapıq bolsa, jazba jumısınıń waqıyası orınlı sóz etilgen bolsa, jazba jumısınıń mazmunı logikalıq hám izbe-iz bolsa, sóz baylıǵı, sóz qurılısı hám usılı ádebiy tildiń talabına say bolsa, sawatlılıqta turpayı bolmaǵan bir orfografiyalıq hám eki irkilis belgide qátesi bolsa, stillik qátesi bolmasa, 91-100 ball qoyıladı.

Jazba jumısı teksti joba tiykarında jazılıp, biraq az qátelerge jol qoyılǵan bolsa, pikir júritiwde izbe-izlik penen ayırım jerde buzılsa, sóz jasawda hám sóz qurılısında hár túrlilik bolsa, sawatlılıqta 2 orfografiyalıq, 2 irkilis belgige hám ekewge shekem stillik qátesi bolsa, onda 81-90 ballǵa shekem qoyıladı.

Eger jazba jumısınıń teması tolıq ashıp berilmese, temaǵa tolıq juwap bermese, waqıyanı jazıwda kemshilikke jol qoyılsa, sóz baylıǵı, sóz qurılısında kemshilik bolsa, sawatlılıqta 3 ke shekem orfografiyalıq, 4 ke shekem irkilis belgide, 3 ke shekem stillik qátege jol qoyılǵan bolsa, onda 71-80 ballǵa shekem qoyıladı.

Eger jazba jumıs temasına joba dúzilmegen bolsa, pikir júritiwde hám sóz qurılısı turpayı buzılǵan bolsa, pikir bir-birine baylanıspasa, mazmun hám jazba sawatlılıqta 9-10 ǵa shekem orfografiyalıq, 9-10 ǵa shekem irkilis belgide, 9-10 ǵa shekem stillik qátege jol qoyılǵan bolsa, onda 41-50 ball aralıǵında qoyıladı.

Eger jazba jumısınıń jobası dúzilmegen bolsa, pikir júritiwde hám sóz qurılısı turpayı buzılǵan bolsa, pikirler bir-birine baylanıspasa, sóz baylıǵı tómén bolsa, mazmun hám jazba sawatlılıqta 11-14 ke shekem orfografiyalıq, 11-14 ke

²¹ Устаз жолы. 2011-жыл, 22-январь.

shekem irkilis belgide, 11-14 ke shekem stillik qátege jol qoyılǵan bolsa, onda 31-40 ballǵa shekem qoyıladı.

Eger jazba jumısı tómén jazılıp, joqarıdaǵı talaplarǵa juwap bermese, onda 30 balldan tómén qoyılıp baradı.

Akademiaylıq licey oqıwshıları pán olimpiadasında shıǵarmaǵa tiykargı talaplar boyınsha 1 balldan 100 ballǵa shekem qoyılıp barıladı. Shıǵarma jumısıń mazmunına 50 ball, sawatlılıǵına 50 ball qoyıladı. Mazmunına qoyılatuǵın talaplar tómendegilerden ibarat:

Shıǵarma jumısınıń mazmunı, jobası dóretiwshilik penen, izbe-iz temaǵa say dúzilgen bolsa hám tekstiń mazmunı ózinde tolıq ráwishte kórsetilip tursa, temaǵa say keletuǵın kirispe sóz (epigraf) durıs tańlangan bolsa, tema durıs, tolıq hám izbe-iz jazılǵan bolsa, ádebiy tekst jaratıw nızam-qaǵıydalarına tuwrı kelse, erkin dóretiwshilik pikirlep jazılǵan bolsa, pikiri anıq, tiykarlı bolsa, temanıń mazmunı, ádebiy tildiń normalarına ámel qılǵan halda jazılsa, temaǵa say citatalardı durıs tańlasa, jobanıń bántleriniń mazmunı berilgen bolsa, tekstte milliy hám ulıwma insanıylıq qádiriyatlardan (hikmetli sóz, naqıl-maqal h.t.b.) orınlı paydalanǵan bolsa, tekst tema boyınsha ulıwma juwmaqlanǵan bolsa, temanıń mazmunı házirgi dáwir menen baylanıstırılǵan bolsa, shıǵarma jumısı taza hám sulıw jazılǵan bolsa, onda jámi 50 ball qoyıladı.

Eger shıǵarmanıń sawatlılıǵı boyınsha jazba jumısta hesh qanday grammatikalıq qáte bolmasa, onda eń joqarı 50 ball qoyıladı.

Eger shıǵarmada 6 stillik, 8 orfografiyalıq, 8 punktuatciyalıq qátesi bolsa, onda 39 ball qoyıladı.

Eger shıǵarmada 10 nan aslam stillik, 14 orfografiyalıq, 14 punktuaciyalıq qátesi bolsa, onda 34 ball qoyıladı.

Eger shıǵarmada 10 nan aslam stillik, 18 orfografiyalıq, 18 punktuaciyalıq qátesi bolsa, onda 30 ball qoyıladı.

Oqıwshılardıń pán olimpiadasındaǵı jazba jumıslarǵa qoyılatuǵın talaplardı tóreshiler qadaǵalap baradı. Ayırım waqıtlarda jazba jumıstaǵı qátelardıń sanı joqarıdaǵı ólshemge tuwra kelmewi múmkin. Bunday jaǵdaylarda 2 punktuaciyalıq

qáteni 1 orfografiyalıq qáte ornına, 2 yamasa 3 orfografiyalıq qáteni 1 stillik qáte sıpatında bahalaw múmkin. Qátelerdiń (stillik, orfografiyalıq, puntuaciyalıq) hár biriniń sanı jámi 10 nan assa oqıwshınıń bahası óz-ózinen tómendeydi.

Pán olimpiadasında jazba jumıslar oqıwshılardıń bilim kónlikpelerin iyelewde áhmiyetli orın tutadı. Olardıń jazba sawatlılıǵı, pikirlew qábileti anıq kórinedi.

Akademiyalıq liceyler boyınsha ótkeriletuǵın pán olimpiadasında qaraqalpaq ádebiyatınan awızeki juwapları da oqıwshılardıń bilimin bahalawda belgili orındı iyeleydi. Awızsha juwapları olardıń awızeki pikirlew uqıplıǵın, ózbetinshe izleniw, tez juwap beriw qábiletlerin tekseredi.

Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın bilim sınaǵınıń ekinshi bólimi awızeki sáwbetlesiw túrinde boladı. Bunda oqıwshınıń qansha kórkem shıǵarmanı oqıǵanı, qay dárejede túsiniwi, shıǵarmadan alǵan tási, oqıǵan hám yadlaǵan shıǵarmalarınń dizimi dúziledi. Tóreshiler quramı tárepinen tańlangan shıǵarma boyınsha sáwbetlesiw ótkeriledi. Yadlaǵan shıǵarmaların kórkem etip ayıp beriw sınaq kóruledi.

Awızeki sáwbetlesiwde tómendegi talaplarǵa juwap beriw názerde tutıladı:

- Ádebiy tekstti ólshem talabına ılayıq ámel qılǵan halda irkinishsiz, yadtan aytıwı, tekstti kóterińki, tásirli, túsiniikli aytıwı, sózdiń páti, logikalıq gáptiń durıs qoyılıp aytıwı;
- Shıǵarmanıń mazmunı, ideyasın janlı, kórkem hám anıq túsindire alıwı;
- Súwretlewdi, sózlerdi ádebiy tildiń normalarına ámel qılǵan halda aytıwı;
- Ózin tutıwı, qol hám basqa háreketler sıyaqlı nárselerden orınlı paydalanıwı.

Awızeki sáwbetlesiwde oqıwshınıń oqıǵan kórkem shıǵarmaları boyınsha, yadlaǵan shıǵarma hám qosıqları boyınsha bir soraw beriledi. Pán olimpiadasınıń talaplarına muwapıq oqıwshılar kórkem tekstti ólshem talabına ámel qılǵan halda irkinishsiz yadtan ayta alsa, tekst tásirli kóterińki, túsiniikli aytılsa, sózdiń páti,

logikalıq gáptı durıs qoyıp yadtan aytsa, shıǵarmanıń mazmunı ideyalıq janlı, kórkem hám anıq túsindire alsa, súwretlewdi, sózlerdi ádebiy tildıń normalarına ámel qılǵan halda aytsa, kórkem tekst boyınsha oqıwshınıń óziniń juwmaǵı, qosımsha sorawlarǵa tolıq hám anıq juwap bere alsa ulıwma 10 ball qoyıladı.

Demek, pán olimpiadası oqıwshılardıń bilim dárejesin, ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıratuǵın, pikirlew qábiletin, jazba kónlikpelerin rawajlandıratuǵın sabaqtan tıs jumıstıń eń áhmiyetli túri esaplanadı.

Akademiyalıq liceylerde **ádebiy sayaxatlar shólkemlestiriw** - bul oqıw hám tárbiya jumıslarınıń mazmunın jetilistiredi. Oqıwshılar ádebiy sayaxatlarǵa barıwdı unatadı. Sonlıqtan ádebiyatshı muǵallım bul máselelerdi sheshiwde áhmiyetli orındı iyeleydi. Ádebiy sayaxattıń túrleri kóp. Sonnan tariyxıy esteliklerge, shayırlar muzeyine, jazıwshılar kitapxanasına, kino-teatrlarǵa sayaxatqa barıw ushın ádebiyatshı muǵallım dáslep hár bir sayaxattıń mánisine hám wazıypalarına durıs túsiniw alıwı kerek. Belgili metodist prof.Á.Paxratdinovtıń «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodıkası» miynetinde sayaxattı tómendegi túrlerge bólip kórsetedi:

«Sayaxat hár qıylı túrlerde shólkemlestirile beriwı múmkin. Máselen, ádebiy sayaxat, turistlik júris jasaw sayaxatı, tariyxıy esteliklerge sayaxat jasaw, muzeylerge barıw, kino-teatrlarǵa sayaxat jasaw h.t.b.»²² - dep sayaxat jasaw mánisine óz kóz qarasın bildiredi. Solardan ádebiy sayaxat, turistlik sayaxat, kino-teatrlarǵa sayaxat sıyaqlı túrlerine ayırıqsha itibar bergen.

Akademiyalıq licey oqıwshıları ushın ádebiy sayaxat shólkemlestiriw pán muǵallımınen metodikalıq talapshańlıq hám izleniwsheńlik talap etedi. Pán muǵallımı jazıwshılardıń úy muzeyine sayaxat shólkemlestiriwden aldın, usı ádebiy sayaxattıń jobaların oqıwshılar menen oylasıp aladı. Shama menen muǵallım tómendegi jobada bul jumıs túrin ámelge asıradı:

1. Jazıwshınıń jasaw ornın, sol jerdegi jaǵdaylardı sezip oqıwshılar ushın qolaylılıqlardı tekserip kóredi.

²² Ә.Пахратдинов. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис, «Билим», 2004, 232-бет.

2. Jazıwshınıń úy kitapxanasında kitaplar sanın, jazıwshılar menen ushırasqan jerleri, birge túsken súwretleri, jazıwshınıń jeke albomları menen tanısıw.

3. Jazıwshınıń kitapxanasındaǵı óziniń jazıwları, qol jazbaları, ádebiy kitapları, ilimiy miynetleri menen tanısıw.

4. Jazıwshı muzeyiniń oqıwshılar ushın tásiiri hám tárbiyalıq áhmiyeti, unaǵan máseleler menen tanısıp, oqıwshılar muzeyden kelgennen keyin erkin temada shıǵarma jazıp beredi. İ.Yusupov, J.Aymurzaev, Á.Shamuratov, Q.Ayımbetov, X.Saparov, S.Axmetov, K.Sultanov, T.Qabulov, T.Mátmuratov sıyaqlı jazıwshılardıń úylerine ádebiy sayaxatqa barıwı múmkin. Bulardıń ishinde S.Axmetov ilimiy jumıslar boyınsha kóp miynet islegen belgili alım. Onıń kitapxanasında ilimiy hám kórkem kitaplar kóp. Sonıń menen birge gazeta-jurnallarda shıqqan maqalaları, bahalı metodikalıq pikirleri menen oqıwshılar tanısıwı kerek. T.Qayıpbergenov ullı qaraqalpaq xalqınıń danışpan jazıwshısı. Onıń úy kitapxanasına akademiyalıq licey oqıwshıları da ádebiy sayaxatqa baradı.

Baǵdarlamada berilgen Berdaq, Ótesh, A.Dabilov, Á.Shamuratov, X.Saparov, T.Qabulovlardıń dóretpelerin ótip bolǵannan respublikalıq úlke tanıw muzeyine sayaxatqa barǵanı maqul. Akademiyalıq licey oqıwshıları Berdaq shayırdıń ómiri hám dóretpeleri menen jaqınnan tanısıwı ushın Qaraqalpaq mámleketlik universiteti janındaǵı Berdaq atındaǵı ádebiy muzeyge sayaxatqa kelgeni metodikalıq kóz qarastan durıs boladı. Óytkeni oqıwshılar muzeydiń átirapı, ishindegi Berdaq shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi boyınsha bir qansha tariyxıy hám ádebiy túsinipler payda etedi. Shayırǵa arnalǵan muzeyde kóp ǵana tariyxıy materiallar, foto súwretler, diywalı gazetalar, Berdaq shayırdıń tuwısqanları, ilimpazlardıń miyneti, ilimiy maqalalar menen jaqınnan tanısadı. Demek oqıwshılar tómendegi bilim kónlikpelerin iyeleydi:

- jazıwshılardıń kitapları menen tanısadı;
- jazıwshılardıń dóretiwshilik qol jazbaları menen tanısadı;
- sóz sheberiniń dóretiwshilik baylanıstaǵı xatları menen tanısadı;
- zamanlaslarınıń pikirleri menen tanısadı;

• ilimpazlardıń jazǵan monografiyaları menen (N.Dáwqaraev “Berdaq”, I.Saǵıytov “Berdaq tvorchestvosı” (1958), “Sahra búlbili” (1978), Á.Paxratdinovtıń “Berdaqtıń dástanlıq shıǵarmaları” (1987), A.Murtazaevtıń «Berdaqtıń «Aqmaq patsha» poeması», Sh.Ábdinazimovtıń “Berdaqtıń shıǵarmalarınıń tili”) tanısıp, túsinigin arttıradı. Toparǵa kelgennen keyin oqıwshılar menen birlikte shayır muzeyindegi kórinisler hám jańalıqlar haqqında pikir alısıw ótkeriledi. Olar qısqasha mazmunda erkin shıǵarma jumısın jazǵanı metodikalıq talaplarǵa juwap beredi.

Ádebiy sayaxattıń ekinshi bir túri – bul shayırlar jasaǵan jerlerge ádebiy sayaxat esaplanadı. Bul haqqında professor Á.Paxratdinov «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» atamasındaǵı miynetinde metodikalıq kórsetpeler bergen. Metodisttiń pikiri boyınsha “Turistlik sayaxat ótilgen materiallardıń mazmunına qarap belgilenedi. Mısalı: tariyxıy orınlarǵa, jazıwshınıń jasaǵan jerlerine turistlik sayaxat jasalıwı múmkin”²³ - dep atap ótedi. Jáne S.Dolimov, H.Ubaydullaev, Q.Axmedovlardıń “Adabiyot uqıtish metodikası”, Safo Matjonniń “Mektepte ádebiyattan óz betinshe isler”²⁴, M.Pirnazarovtıń “Mektepte Uyǵunniń ómiri hám dóretiwshiligin úyreniw”²⁵, Óserbay Álewov, Tájibay Ótebaev, Túrkmembay Jiyemuratov sıyaqlı metodist alımlardıń metodikalıq miynetlerinde bul másele haqqında azı-kem sóz etiledi.

Akademiyalıq liceydiń oqıwshıları ushın shayır-jazıwshılardıń jasaǵan jerlerine, olardıń muzeylerine sayaxatqa barıw paydalı. Ádebiyatshı muǵallım sayaxat ótkeriletuǵın orın menen tanısıp, onıń basshısı menen ushırasıp sayaxattıń mazmunı tuwralı sóylesip alıwı kerek.

Oqıwshılardı ádebiy sayaxatqa tayarlaǵanda olarǵa sayaxattıń maqsetin hám baǵdarın, waqtın, jıynalıw ornın aytıw, olardı toparlarǵa bólistirip, ayırım oqıwshılarǵa tapsırmalar beriw, sayaxat barısında oqıwshılarǵa tártip hám minez-qulıq qádelerdi túsendiriw zárúr. Sayaxat barısında oqıwshılarǵa fizikalıq hám

²³ Ө.Пахратдинов. «Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы» “Билим”, 2004, 234-бет.

²⁴ С.Матжон. “Мактабда адабиётдан мустақил ишлар”. Т. Ўқитувчи, 1996.

²⁵ М.Пирназаров “Мақтабда Уйғуннинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш”. Т. Ўқитувчи, 1972.

ruwxıy jaqtan ġamxorlıq kórsetiliwi kerek. Olardıń tártibin qadaǵalaw pán muǵallimniń juwarkershiligine júklenedi.

Oqıwshılar sayaxat orınlarında óz baqlawın jazıp barıwı shárt. Ádebiy sayaxat ótkerilip bolıǵannan soń oǵan juwmaq shıǵarıladı. Oqıwshılardıń ádebiy sayaxatta alǵan tásirlerin anıqlaw kútá áhmiyetli. Sayaxattan soń jazıwshılar tuwralı albomlar, tablıcalar, kesteler, slaydlar túrinde maǵlıwmatlar beriliwi kerek. Oqıwshılar ótkerilgen ádebiy sayaxat tiykarında gazetaniń jańa sanın shıǵarıwı múmkin. Bunda Berdaq, A.Dabılov, S.Nurımbetov, J.Aymurzaev, M.Nurmuxammedov, Á.Shamuratov, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov, Q.Kamalov, T.Qabulovlardıń dóretiwshiligine arnalıp shıǵarılıwı kerek.

Oqıwshılar sayaxat dawamında jazıwshınıń muzeyinen tásirlerin, olardıń qol jazbaları hám súwretleri menen tanısıp, maǵlıwmat toplaydı. Jánede tariyxıy orınlarǵa ádebiy sayaxat oqıwshılardı fizikalıq jaqtan shınıqtırıp ġana qoymay, olardıń oy-órisin keńeytedi. Geyde sayaxat barısında shayırlardıń ómirine baylanıslı paydalı maǵlıwmatlardı tabadı. Sayaxattan qayıp kelgennen soń oqıwshılar menen birlikte «Kórkem ádebiyat – bul ruwxıy ġáziynemiz», «Kórkem shıǵarma – bul ruwxıy baylıǵımız», «Watanımızdıń bay úlkeleri», «Tábiyat-biziń dostımız», «Shayırlar úyi-bul ádebiy orın», «Jazıwshılar kitapxanası-bul mádeniy hám ruwxıy baylıq», «Quslar-biziń dostımız», «Haywanatlarǵa ġamxorlıq kerek» sıyaqlı temalar boyınsha jazba jumıs ótkeriw pán muǵallimleriniń ádiwli wazıypası. Bul usıllar oqıwshılardıń ádebiyatqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttıradı. Ádebiy sayaxattıń áhmiyetli tárepleri kóp. Birinshiden, oqıwshılar sayaxat waqtında tariyxıy orınlar menen tanısıp, ózleriniń dúnyaǵa kózqarasların bayıtıp baradı. Ekinshiden, ádebiy sayaxattıń túrleri boyınsha túsiniǵi artadı. Nátiyjede ádebiy sayaxattıń tásirinen oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵı artıp, jazıwshılardıń dóretiwshilik kitapxanalarınan ádebiy jańalıqlardı kóredi.

QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍ BOYÍNSHA SABAQTAN TÍS JUMÍSLARDÍ ÓTKERIW ARQALÍ OQÍWSHÍLARDÍN ÓZ BETINSHE PIKIRLEW QÁBILETIN JETILISTIRIW

Akademiyalıq liceylerde sabaqtan tıs alıp barılğan jumıs túrleri oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew qábiletin rawajlandırıwda eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Bul másele boyınsha belgili metodistler Q.Yuldoshev²⁶, B.Tuxliev²⁷, Q.Husanboeva²⁸, Á.Paxratdinov²⁹lardıń miynetlerinde bazı bir pikirler ayılğan. Sabaqtan tıs alıp barılğan jumıs túrleri barısında oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew qábiletin rawajlandırıw máseleleri tiykargı maqsetlerden esaplanadı. Ádebiy keshe, sabaqtan tıs oqıwdı, dógerek jumısların ótkeriwde oqıwshılarga hár qıylı tapsırmalar beriledi. Sonlıqtan bunday tapsırmalardı orınlawda jańa pedagogikalıq texnologiyadan paydalanıw oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın arttıradı.

Akademiyalıq liceylerde ádebiyat páni boyınsha eń áhmiyetli metodikalıq máselelerdiń biri – bul sabaqtan tıs oqıw. Bul mäseleni ámelge asırıw ushın toparda ótiletuǵın materiallar menen málim dárejede baylanıs kerek. Bul haqqında metodistler hár qıylı kózqarasların bildiredi. Belgili metodist Á.Paxratdinov: «Mektepte ótiletuǵın sabaqtan tısqarı oqıwdı qaraqalpaq ádebiyatı muǵallimi múmkinshiligi bolǵansha toparda ótiletuǵın sabaq penen baylanıstırıp barıw kerek»³⁰, -dep metodikalıq pikirini bildiredi. Usıǵan jaqın pikirlerdi metodist J.Pirniyazov: «Muǵallım baǵdarlamadaǵı berilgen shıǵarmalardı sabaq barısında oqıtıw menen bir qatarda oqıwshılardıń bos waqtınan ónimli paydalana biliwi ushın qosımsha sabaqtan tıs oqıwǵa hár qıylı shıǵarmalar usınadı. Bul oqıwshılardıń baǵdarlamadaǵı berilgen hár bir shıǵarmanı durıs ózlestiriwine hám olardıń úyindegı waqtın miynetsiz bosqa ótkermewine járdemin tiygizedi.»³¹, - dep

²⁶ Қ.Йўлдошев. Ўқитувчи китоби. Методик қўлланма. Тошкент “Ўқитувчи”, 1997 й.

²⁷ Б.Тўхлиев. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент, 2010 й.

²⁸ Қ.Хусанбоева. Адабиёт-маънавият ва мустақил фикр шакиллантириш омили. Тошкент, 2009 й.

²⁹ Ө.Пахратдинов. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис, “Билим”, 2004 ж.

³⁰ Ө.Пахратдинов Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. «Билим», 2004-жыл, 219-бет.

³¹ Ж.Пирниязов. Әдебий оқыў. Методикалық қолланба. Нөкис, «Билим», 2003. 22-23-бетлер.

sabaqtan tıs oqıwdıń áhmiyetin aytıp ótken. Biraq bul pikirler sabaqtan tıs oqıwdı shólkemlestiriw, onı ótkeriw sıyaqlı máselelerdi sheshe almaydı. Metodistlerdiń pikirlerin esapqa alıp akademiyalıq liceylerde sabaqtan tıs oqıwdıń metodikalıq jaqtan ótiliw usıllarına hám ózgesheliklerine dıqqat awdarǵandı maqul kórdik.

Oqıwshılarga baǵdarlamada sabaqtan tıs oqıw ushın kórkem ádebiyat boyınsha K.Mámbetovtıń “Posqan el” romanı, T.Qayıpbergenovtıń “Maman biy” ápsanası, İ.Yusupovtıń “Tumaris haqqında”, “Ómirbek laqqı”, I.Esenberlinniń “Altın Orda”, T.Jumamuratovtıń “Makariya sulıw”, K.Raxmanovtıń “Ómirbek hám tazsha” h.t.b. shıǵarmalar berilgen. Bul kórkem shıǵarmalardıń syujeti hám kompoziciyası sheber qurılǵan, qaharman obrazları hám xarakterleri sheberlik penen jasalǵan. Tariyxıy dáwirge túsiniw ushın dáslep usı dáwirdiń tariyxıy waqıyaları menen tanısıp shıǵıwı kerek. Oqıwshılar bul talaplarǵa tolıq juwap beriwı tiyis.

Akademiyalıq liceylerde sabaqtan tıs jumıslar oqıwshılardıń ádebiyat boyınsha bilimin bekkemleydi. Sonday-aq oqıwshınıń sana-seziminiń ulıwma rawajlanıwına, ádebiy bilimleri boyınsha túsiniqleriniń keńeyiwine tikkeley tásir etedi. Sabaqtan tıs oqıwdıń áhmiyetli táreplerine belgili metodistler tárepinen Q.Yuldoshev, O.Madaev, A.Abdurazzoqovlardıń metodikalıq qollanbalarında pikirler ayılǵan. Biraq, ayırım metodistler kórkem oqıwdı ádebiy dógerek jumısınıń bir túri sıpatında qaraydı. Ózbek ádebiyatınıń metodistleri K.Oripov, M.Obidovlar kórkem oqıwdıń tariyxına, ádebiy janrlardı kórkem oqıwdıń ózgesheliklerine ayrıqsha itibar qaratqan³². Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha izertlewshi prof.Á.Paxratdinov “klastan tısqarı oqıw”³³ - dep qaraydı. Al, akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlamasında sabaqtan tıs oqıw ushın saatlar ajratılǵan. Usı oqıwshılarda bilim hám tárbiya máselelerin jetilistiriwde sabaqtan tıs oqıwdı shólkemlestiriw hám onıń mazmunı úlken áhmiyet atqaradı. Sabaqtan tıs oqıwdıń maqseti:

1. Ótilgen sabaq boyınsha alǵan bilimlerde keńeytiw hám tereńlestiriw;

³² К.Орипов, М.Обидова. Ифодали ўқиш. Тошкент, “Ўқитувчи” 1994. 136-бет.

³³ Ө.Пакратдинов. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис, “Билим” 2004. 219-бет.

2. Kitapxanadan kerekli kórkem dóretpelerdi taba biliwge úyretiw;
3. Oqıwshılardıń kórkem kitap oqıwǵa qızıǵıwshılıǵın arttırıw;
4. Kórkem shıǵarmalardı oqıw, óz betinshe islew, pikir bildiriw uqıplılıǵın jetilistiriw. Oqıwshılardıń kitap penen óz betinshe is alıp barıw kónlikpelerin qáılestiriw ushın toparlarda sabaqtan tıs oqıw belgilengen. Muǵallım dáslep bir hápte ishinde oqıwshılardıń qaysı kórkem shıǵarmalardı oqıǵanlıǵın hám qalay oqıǵanlıǵın tekseredi. Oqılǵan shıǵarmalar boyınsha gúrriń ótkeredi, bunnan sońǵı háptede sabaqtan tıs nelerdi oqıytuǵınlıqların aytıp tapsırma beredi. Sabaqtan tıs oqıw ushın usınılatuǵın materiallar múmkin bolǵanınsha toparda oqıw sabaqlarında ótilgen materiallar menen logikalıq túrde tıǵız baylanısqa bolıwına itibar beriw shárt. Ádebiyat pániniń muǵallımleri oqıwshılardı kórkem ádebiyatlardıń, gazeta-jurnaldaǵı materiallardıń dizimin anıqlap alıwı kerek. Sonday-aq, oqıwshılardı ılayıqlı bolǵan hár túrli kerekli kórkem materiallardı gazeta-jurnallardan qıyıp alıp, albom jasap, onnan paydalanıw jumısları da maqsetke muwapıq keledi.

Sonday-aq licey oqıwshılarına sabaqtan tıs oqıw ushın berilgen materiallardıń mazmunı, ideyalılıǵı hám kólemi jaǵınan sáykes keletuǵın qosıqlardı yadlatıw, olardı deklomaciya (taqmaqlap) hám xor etip aytıp beriw de úlken áhmiyetke iye. Bunday jumıslardı sabaqtan tıs jumıslardıń waqtında ótkergen maqul. Muǵallım sabaqtan tıs oqıw sabaǵınıń bolatuǵın kúnin hám waqtın oqıwshılardı bir neshe kún burın eskertkeni maqul. Oqıwshılardı ózleri oqıp kelgen kitapların toparqa alıp keliwlerin eskertip ótedi.

Solay etip, muǵallım oqıwshılardı bir-eki soraw beriw arqalı qaysı kórkem shıǵarmalardı oqıǵanın, oqıǵan shıǵarmaların mazmunın qalay ózlestirgenin anıqlap aladı. Ádebiyatshı muǵallım oqıwshılardıń sabaqtan tıs oqıǵan kitapları jóninde qısqasha gúrriń ótkerip dápterine bahalar qoyadı, geypara oqıwshılardı xoshametleydi hám endigi bolatuǵın sabaqtan tıs oqıwǵa usınılǵan qosıqlardıń atların aytıp, geypara oqıwshılardı ádebiy kitaplar beredi.

Sabaqtan tıs oqıw sabaǵında kórkem oqıwdıń talaplarına ayrıqsha itibar qaratılıwı shárt. Kórkem oqıwdıń óz aldına qoyatuǵın maqseti - kórkem

shıǵarmanıń sóz óneri ekenligin tanıw, onıń barlıq ideyalıq-kórkemlik sıpatın túsindiriwdi úyretiwden ibarat. Sonlıqtan da ádebiy shıǵarmanı oqıwda muǵallım oqıwshılardıǵa úlgi bolarlıq túsiniikli, tásirli oqıwı kerek. Ayırım jaǵdayda shıǵarma ekinshi ret qaytalanıp oqılıwı da múmkin. Bunda muǵallım ótilip atırǵan shıǵarmanıń mazmunın oqıwshılardıń yadında qaldırıw, bekkemlew sıyaqlı maqsetlerdi gózleydi. Oqıw dáwirinde shıǵarmanıń túsiniksiz orınları túsindiriledi. Tekstke túsindiriw beriledi. Shıǵarma úshinshi rette oqıladı. Biraq bul shıǵarmanı tallawdan keyin ǵana júrgiziledi. Buǵan kólemli jaǵın, kólemli shıǵarmalardıń qızıqlı hám mazmunlı bólimleri tańlanıp alınadı. Bul arqalı muǵallım oqıwshılardı yadlawǵa tiyisli tekstlerdi tolıq túsiniǵiwge tayarlaydı.

Oqıwshılar kórkem tekstti tásirli oqıp, mazmunın úyreniwge ádetleniw hám ótilgen materialdı bekkemlew maqseti menen de oqıwı múmkin. Olardıń óz túsingenin sóylep beriw, tekstke joba jazıw, til kórkemligin anıqlaw sıyaqlı talaplardı biliwi zárúr. Oqıwshılardıń kórkem tekstti oqıw usılları mınaday metodikalıq talaplardı juwap beriwı kerek:

1. Oqıtıwshı anıq sóylewi, barlıq topar oqıwshılarına jeterli, túsiniikli sóylewi, stil hám orfografiyalıq jaqtan durıs sóylewi talap etilip, ol óz sózine úzliksiz dıqqat awdarıp barıw kerek. Onıń sóylegen sózleri oqıwshılar ushın úlgi bolıwı tiyis.
2. Sabaqtan tıs oqıw sabaqlarında oqıwshılardıń sóylegen sózlerine dıqqat awdarıp, olardıń sózdi durıs aytıwına, kemshiliklerin dúzetip, anıq hám tásirli oqıwına hám sóylewine itibar qaratıladı.

Sabaqtan tıs oqıwda kórkem shıǵarmalardı kórkem oqıwdıń eń baslı shártlerinen biri - bul dawıstıń hár túrli qubılısları arqalı ádebiy shıǵarmalardıń ideyalıq-emociyalıq sıpatın tereń ashıp beriwden ibarat. Shıǵarmanı oqıwda metodistlerdiń kórsetiwi boyınsha intonaciyanıń mınaday túrlerine dıqqat awdarıw talap etiledi: Teksttiń xarakterine baylanıslı oqıwda dawıstı kóteriwi yamasa pásetiw, kúsheytiw múmkin. Bul qubılıstı hár bir shıǵarmanıń janrlıq ózgesheligi talap etedi. Sabaqtan tıs oqıwǵa berilgen kórkem shıǵarmalar boyınsha oqıwshılardı kórkem oqıwǵa úyretiw maqsetinde texnikalıq qurallardan

paydalanıǵanı durıs boladı. Solay etip, sabaqtan tıs oqıw arqalı oqıwshılardıń ádebiyat pánine bolǵan qızıǵıwshılıǵın hám túsiniǵın arttırıa alamız.

Oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıratuǵın sabaqtan tıs jumislardıń bir túri – bul **kórgizbe múyesh** bolıp tabıladı. Bul jumıs túrin ámelge asırıwdıń metodikalıq táreplerine dıqqat awdarıp hám izertlep ótkenimiz maqul.

Kórgizbe múyeshti shólkemlestiriwdiń maqseti: akademiyalıq licey oqıwshılarınıń qaraqalpaq ádebiyatı pánine bolǵan súyiwshiligin kúsheytiw. Oqıwshılardıǵa hár bir pán muǵallimi ádebiyat baǵdarlaması tiykarında qatnas jasap, olardıǵa belgili kórkem shıǵarmalardı qayta oqıp keliw, jazıwshı-shayırlardıń dóretpeleri boyınsha albomlar dúzetip keliw, kórkem dóretpelerdiń mazmunı tiykarında hár qıylı kórinistegi súwretler salıp keliw juwapkershilik penen tapsırıladı. Bul jumıstı tapsırıw ádebiyatshı muǵallimniń juwapkershiligi hám sheberligi nátiyjesinde iske asadı. Birinshiden, ádebiyatshı muǵallim baǵdarlama materialların túsiniw hám tolıq oqıp shıǵıp jumısqa kirisiwi kerek. Ekinshiden, hár bir topardıń jas ózgesheliklerin hám olardıń pánge qızıǵıwshılıǵın esapqa alıw shárt.

Kórgizbe múyesh ótkeriw muǵallimniń metodikalıq sheberligi arqalı ámelge asırıladı. Sonlıqtan qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında tematikalıq, ulıwma temalarǵa baylanıslı kórgizbe múyesh shólkemlestiriw oqıwshılar ushın kóp paydalı nárselerdi beredi.

Baǵdarlama tiykarında kórgizbe múyesh shólkemlestiriw – bul sol topardıǵa sabaq beriwshi ádebiyatshı muǵallim arqalı ámelge asırıladı. Birinshi basqısh oqıwshılarına tómendegi tapsırmalar beriledi:

- Qaraqalpaq folklorı;
- Qaraqalpaq folklorın atqarıwshılar;
- Aytıs hám onıń tútleri;
- Dástanlar hám onıń túrleri;
- “Edige” dástanı. Dástannıń teması hám obrazları;
- “Qırıq qız” dástanı. Dástandaǵı obrazlar;

- Orxon-Enisey, Avesto, Kodekus-Kumanikus jazba estelikleri;
- Qorqıt ata esteligi, Xoja Axmet Yassawiy dóretiwshiligi;
- Yusup Has Hajıbtıń “Baxıtqa baslawshı bilim” dóretpesi;
- Axmet Yugnakiydıń “Haqıyqatlar sıylığı” dóretpesi;
- Jiyen jırawdıń “Posqan el” tolǵawı;
- Kúnxojanıń “El menen”, “Nege kerek” qosıqları;
- Ájiniyazdıń “Ayrılsa”, “Kerekti” qosıqları;
- Berdaqtıń “Qashan ráhátlanadursan” qosıǵı;
- Saadiydıń “Gúlistan” dástanı;
- Al Beruniydıń “Ata-babalardan qalǵan estelikler” h.t.b. tapsırmalar usı

baǵdarda aytıladı.

Ekinshi basqısh oqıwshıları ádebiyat baǵdarlaması tiykarında tómendegi temalar beriliwi kerek:

- “Qoblan” dástanı hám onıń syujeti;
- “Máspatsha” dástanı hám onıń qaharmanları;
- Kúnxojanıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Ájiniyazdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Berdaq shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Ótesh shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Omar shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- “Ǵarip-ashıq” hám “Góruǵlı” dástanları;
- Gúlmurat shayırdıń ómiri hám dóretpesi;
- Sarıbay shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Sıdıq shayırdıń dóretpeleri;
- Annaqul shayırdıń ómiri hám dóretpesi;
- Alisher Nawayınıń dóretiwshiligi;
- Maqtımqulınıń dóretpeleri;
- Abay shayırdıń dóretpeleri;
- Jańabay shayırdıń ómiri hám dóretpeleri;

Úshinshi basqısh oqıwshılarına tómendegi temalar beriledi:

- Qazı Máwliktiń dóretpeleri;
- A.Muwsaevtiń ómiri hám dóretpeleri;
- S.Majitovtiń ómiri hám dóretpeleri;
- N.Dáwqaraevtiń ómiri hám dóretpeleri;
- A.Dabılovtiń ómiri hám dóretpeleri;
- S.Nurımbetovtiń ómiri hám dóretpeleri;
- Á.Shamuratovtiń ómiri hám dóretpeleri;
- J.Aymurzaev dóretiwshiligi;
- T.Qayıpbergenovtiń dóretiwshiligi;
- İ.Yusupovtiń dóretiwshiligi;
- T.Jumamuratov dóretiwshiligi;
- U.Pirjanovtiń ómiri hám dóretpeleri;
- T.Mátmuratovtiń ómiri hám dóretpeleri;
- K.Raxmanovtiń ómiri hám dóretpeleri;
- Sh.Seyitovtiń ómiri hám dóretpeleri;
- G.Esemuratovaniń dóretiwshiligi;
- S.Bahadırovaniń ómiri hám dóretpeleri;
- T.Qabulovtiń poeziyası;
- K.Karimov dóretiwshiligi;
- J.Izbasqanov dóretiwshiligi;
- O.Sátbaev dóretiwshiligi;
- O.Ábdiraxmanovtiń dóretiwshiligi;
- M.Nızanovtiń dóretiwshiligi.

Akademiyalıq licey oqıwshılarına kórgizbe múyeshtiń maqseti hám wazıypaları túsindiriledi. Olar bir yaki eki ay ishinde berilgen temalar boyınsha albom, bukletler, súwretler dúzetip keledi. Olardıń tayarlap kelgen jumısları boyınsha juwmaq jasaladı. Eń jaqsı islengen jumıslar muǵallım tárepinen bahalanıp, olarǵa bahalar qoyılsa maqsetke muwapıq boladı. Sebebi oqıwshılar óz

miynetleri arqalı alğan bahaları menen maqtanış etip júriwi múmkin. Solay etip, kórgizbe múyeshtiń áhmiyeti tómendegilerden ibarat:

- Oqıwshılardıń baǵdarlamada berilgen materiallardı tereń hám túsinińp ózlestiriwi ushın paydalı tárepleri kóp;
- Berilgen tapsırmalardı orınlaw barısında sol shayır hám jazıwshınıń dóretiwshiligin kóbirek oqıwına májbúr boladı;
- Berilgen temalar boyınsha súwretler, albom hám bukletler tayarlap keliwi olardıń ádebiyatqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın oyatadı;
- Oqıwshılar tárepinen tayarlanıp kelgen tapsırmalar muǵallım ushın kórsetpeli qural bolıp xızmet etedi.

Sonday-aq, sabaqtan tıs jumıstıń bul túri – oqıwshılardıń ádebiyatqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın kúsheytıp qalmastan, ádebiyat bólmesiniń bezeliwine hám kórsetpeli qurallar menen bayıtılıwına kóp nátiyjeler beredi. Sonlıqtan, ádebiyatshı muǵallımler bunday jumıslardı sabaq barısında emes, sabaqtan tıs waqıtları tez-tez ótkerip tursa maqsetke muwapıq boladı.

Akademiyalıq liceylerde diywalı gazeta hám jurnal eń kerekli metodikalıq jumıslardan esaplanadı. **Diywalı gazeta** – bul liceydiń oqıw-tárbiya jumısında júz berip atırǵan jańalıqlar, ádebiy jańalıqlar, oqıwshılar tárepinen jazılǵan hár qıylı temalardaǵı maqalalar, gúrrińler, qosıqlar tuwralı maǵlıwmat beretuǵın ádebiy dóretiwshilik oray esaplanadı. Diywalı gazeta mazmunına hám wazıypalarına ılayıq eki baǵdarda shıǵarılıwı kerek. Birinshisi, tariyxıy sánelerge baylanıslı (“Ǵárezsizlik kúni”, “Muǵallımler hám tárbiyashılar kúni”, Jańa jıl bayramına, Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Respublikasınıń til nızamı, Konstituciya kúni) shıǵarılıwı múmkin. Ekinshi baǵdarda licey turmısındaǵı temalar, tazalıq, tártip, ádep-ikramlılıq, oqıwshılardıń unamsız is-háreketlerine baylanıslı satiralıq hám yumorlıq qosıqlar, gúrrińler shıǵarıladı. Bul haqqında belgili metodist alım Á.Paxratdinov: “Diywalı gazetada ádebiy krujoktıń tájiriybeleri, mekteptegi sport, den-sawlıq máseleleri, mekteptegi qáte-kemshilikler haqqında boladı. Diywalı gazeta shama menen tómendegidey bólimlerden turadı: 1) Bas maqala. 2) Biziń mektebimizdiń kúndelikleri. 3) Yumor beti. 4) Ádebiy bet. 5) Sport. 6) Pochta

yashigi.”³⁴ - dep diywalı gazetaǵa beriletuǵın temalar tuwralı mekteplerde shıǵarılauıǵın diywalı gazeta haqqında metodikalıq kórsetpe beredi. Biz bul metodikalıq pikirlerdi qollay otırıp, onı akademiyalıq liceyde ózgeshe formada diywalı gazetanı shólkemlestirgen maqul dep esaplaymız. 1. Licey jańalıqları. 2. Lirika beti. 3. Proza beti. 4. Satiralıq hám yumorlıq qosıqlar – dep diywalı gazetaǵa orın belgilesek maqsetke muwapıq boladı. Óytkeni, ádebiyat boyınsha shıǵarılauıǵın diywalı gazeta – liceydegi jańalıqlar, oqıwshılar jámaáti, úlgeriw máselesi, mádeniyatlı sóylew, ádebiyattı túsiniw oqıw, jalqawlar, keshigiwler tuwralı sóz etiledi. Gazeta izbe-iz shıǵarılıp juwmaǵı tiyisli orınlarda qaralıp otıradı. Al, bunnan basqa ádebiyat boyınsha dógerek aǵzalarınıń shólkemlesken orayı bolıp xızmet etetuǵın diywalı gazeta da bolıwı múmkin. Gazetanıń ataması dógerek aǵzalarınıń oylasıǵı menen qoyılıwı hám hár qıylı mazmunda quralıwı múmkin. Máselen, ádebiyattıń áhmiyetli máseleleri, ádebiyatqa baylanılı hár qıylı temada krossvord, oyın, tapsırma, soraw, ádebiyat haqqında alımlardıń pikirleri, shayırlardıń qosıqları, oqıwshılardıń dóretpeleri, naqıl-maqallar sıyaqlı temalardı óz ishine alıwı múmkin. Bunda diywalı gazeta arnawlı shıǵarıladı.

Sonlıqtan diywalı gazetanı tómendegi tematikaǵa bólgemiz maqul:

1. Hár ayda shıǵarılıp turatuǵın “Jas ádebiyatshı ” diywalı gazetası.
2. Sánege baylanıslı shıǵarılauıǵın diywalı gazeta.

“A.Dabilov - 120 jasta ”, “İ.Yusupov - lirik shayı”, “T.Qayıpbergenov - xalıq jazıwshısı”, “T.Qabulov - lirik shayı”, “Ájiniyaz - qaraqalpaq poeziyasınıń juldızı” sıyaqlı temalarda diywalı gazetalar shıǵarıladı. Bul jıl dawamında ózgertilip turılıwı kerek. Nátiyjede oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵı artadı. Liceyde ádebiyatqa baylanıslı ádebiy jurnal eki ayda bir márte shıǵarılıwı kerek. Bul jurnaldı ádebiyatshı muǵallimler menen birgelikte dógerek aǵzaları oylasıp tómendegi mazmunda shólkemlestiredi:

1- bólim= Poeziya. 2-bólim=Proza. 3-bólim=Drama. 4-bólim=Sın maqalalar, - dep bólimlerge ajratqanı maqul. Jurnaldıń aldına qoyǵan maqseti: oqıwshılardıń dóretiwshilik uqıbın arttırıw.

³⁴ Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. “Билим”, 1992. 288-бет.

Ádebiyatqa baylanıslı jurnalğa “Sóz óneri”, “Dilwar”, “Bulaq kózleri” dep atamalar dógerek aǵzaları hám ádebiyatshı muǵallimler tárepinen oylasıp qoyıladı.

Akademiyalıq liceylerde ádebiyatqa baylanıslı shıǵarılatuǵın diywalı gazeta hám jurnallardıń shıǵarılıwı ushın ádebiyatshı muǵallimlerge tómendegi talap qoyıladı:

- Diywalı gazeta hám jurnalğa ádebiyatshı muǵallimler basshılıq etedi;
- Diywalı gazeta hám jurnallardıń dúziliwine, avtorlarına, kórkem sın maqalalardıń temasın tańlawǵa járdemlesedi;
- Olar diywalı gazeta hám jurnaldıń sapalı, mazmunlı shıǵıwına másláhátler beredi;
- Diywalı gazeta hám jurnallarda járiyalanatuǵın maqalalardıń áhmiyetin, stillik, orfografiyalıq táreplerine itibarlı boladı.

Qaraqalpaq ádebiyatınıń muǵallimi diywalı gazeta hám jurnallardıń waqtında shıǵarılıwına janlı qatnas jasap, shólkemlestiriwshilerge paydalı másláhátler aytıp turadı. Ádebiy diywalı gazeta hám jurnal áhmiyetli máselelerdi járiyalap baradı.

Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha shólkemlestirilgen kórgizbe múyeshler oqıwshılardıń izleniwshiligin hám estetikalıq sezimlerin arttırıp barsa, diywalı gazeta hám jurnallar oqıwshılardıń jazba pikirlew qábiletin, dóretiwshiligin, uqıbın qalıplestirip baradı.

SABAQTAN TÍS JUMÍSLARDÍ ÓTKERIW BARÍSÍNDA INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANÍW

Mámleketlik bilimlendiriw standartlarınıń talapları boyınsha oqıwshılardıń jas ózgesheligin hám ádebiy shıǵarmalar haqqındaǵı túsiniǵın esapqa ala otırıp qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasına jeńilden awırǵa, ápiwayıdan qospalıǵa degen pedagogikalıq princip basshılıqqa alınıp temalar kirgizilgen³⁵. Bul temalardıń barlıǵın toparda sabaq etip ótip bolıw múmkin emes. Usılardı esapqa alıp ayırım materiallardı pedagogikalıq texnologiyadan paydalana otırıp sabaqtan tıs jumıs túrleri arqalı ámelge asırıw múmkin. Ádebiy keshelerdi ótkeriw barısında slayd, interaktiv metodtıń túrleri zigzag, insert, múyeshler, PMSJ metodlarınan paydalansa boladı.

Ádebiy kesheni ótkeriw barısında jazıwshınıń ómiri, dóretpeleri haqqında maǵlıwmatlardı slaydlar arqalı túsindirgen oqıwshılarda qızıǵıwshılıq arttıradı.

Máselen, I.Yusupov, K.Raxmanov, T.Mátmuratov, T.Qabulov sıyaqlı shayırlar boyınsha ótkerilgen ádebiy keshelerde slaydlardı ónimli paydalanıw maqsetke muwapıq. Slaydlardı izbe-izlik penen beriw muǵallimnen sheberlik talap etedi.

1-slayd

K.Raxmanov - belgili shayır

Shayırdıń ómiri tuwralı qısqa maǵlıwmat.

Máselen,

K.Raxmanovtıń ómiri
Shayır 1942-jılı 18-sentyabrde Kegeylide tuwıldı. 2004-jılı Nókis qalasında qaytı boldı. 1961-1969-jılları Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutta oqıdı hám tamamladı. Soń hár qıylı orınlarda jumıs isledi.

³⁵ Палымбетов К., Пирниязов И., Бердимуратова Р. Әдебиятты оқытыў методикасы. 8-класс ушын методикалық қолланба. Нөкіс-2009, 3-бет.

2-slayd

K.Raxmanovtın miynet jolı

1. 1963-1966-jılı áskeriy xızmette boldı.
2. 1978-1981-jılları S.Xojaniyazov atındaǵı mámleketlik jas tamashagóyler teatrınıń ádebiy bólim baslıǵı boldı.
3. 1981-1990-jılları “Ámiwdárya” jurnalınıń poeziya bóliminiń baslıǵı, Nókis teleradio orayı direktorınıń orınbasarı, Qaraqalpaqstan jazıwshılar awqamınıń kórkem ádebiyattı násiyatlaw bóliminiń direktorı boldı.

3-slayd

Shayırdıń ataqları

1. Qaraqalpaqstan xalıq shayı. Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń laureatı.
2. “Doslıq” ordeniniń iyesi. Qaraqalpaqstanǵa miyneti sińgen kórkem óner ǵayratkeri.

4-slayd

K.Raxmanovtın dóretiwshiligi

1. Onıń 1958-jılı “Tawıq” qosıǵı shıqtı.
2. Onıń poemaları: “Bult hám quyash”, “Tań ashıǵı”, “Qardaǵı iz”, “Shól dástanı”, “Jasasın paraxatshılıq”, “Tazadan kelgen oqıwshı”.
“Qardaǵı iz” poemasında urıs jıllarında bir awılǵa júz bergen qayǵılı waqıyalar súwretlenedi.

5-slayd

K.Raxmanovtın prozalıq shıǵarmaları

- “Ayralıq qosıǵı”, “Nóser”, “Ómir hám ólim” povestleri. “Aqıbet” romanı (1993). “Nóser” povestinde Atajan, mektep direktorı Esmırza, Ayjan obrazları sheber berilgen.
- “Ómir hám ólim” povestinde Toqtar, Tillaxan, Elmurat Xojamuratov (agronom) obrazları bar.
- “Ayralıq qosıǵı” povestinde Qurbaniyaz, Altınay obrazı berilgen.

6-slayd

“Aqıbet” romanı
Teması: Tubalawshılıq jıllar teması súwretlengen.
Obrazlar: Taspolat, Ulperi, Nurpolat, “Mamıy”.
Taspolat - kóp jıllar sawda orayı mekemesiniń baslıǵı bolıp isleydi.

7-slayd

K.Raxmanovtıń dramalıq shıǵarmaları
“Kelin”, “O, dúnyaǵa mirát”, “Eglengen báhár”, “Toǵız tońqıldaǵ, bir shińkildek”, “Jaralı júrekler”, “Laqqılar emlewxfanada”, “Injıqtıń muhabbatı” sıyaqlı dramalıq shıǵarmaları bar.

K.Raxmanovtıń ómiri hám ádebiy xızmeti boyınsha ótkeriletuǵın ádebiy keshede usınday slaydlardan paydalansaq maqsetke muwapıq boladı. Oqıwshılarda qızıǵıwshılıq artadı. Bulardan shayırdıń dosları menen ushırasıwları, súwretleri, toplamlarınıń sırtqı muhabaları slayd túrinde islense de boladı.

Sh.Seyitovtıń ómiri hám dóretiwshiligi boyınsha ádebiy keshe ótkeriw múmkin. Jazıwshınıń dóretiwshiligi boyınsha birneshe slaydlar tómendegi úlgide islenedi:

1-slayd

Shayırdıń ómiri
Sh.Seyitov 1937-jılı tuwıladı.
1955-jılı Nókis pedinstitutına kiredi.
1957-67-jılları “Qaraqalpaqstan” baspasında, 1967-85-jılları “Ámiwdárya” jurnalında, televideniye, jazıwshılar awqamında hám “Qaraqalpaqstan” baspasında isleydi. 1985-jılı QMUtıń qaraqalpaq tili hám ádebiyat bólimin pitkeredi.

2-slayd

Sh.Seyitov poeziyası

Shayırdın “Úshpelek” (1964), “Soqpağım meniń qaydasań” (1966), “Tawlardan saza” (1970), “Jaz keldi”, “Qar”, “Tırnalar” qosıqları baspadan shıqtı.

Qonbasańız egerde,
Ele bárin bilesiz?-
Bunday eldi hesh jerde,
Taba almay ele siz,
Tağı aylanıp kelesiz?.

3-slayd

Sh.Seyitovtıń prozası

“Qashqın”, “Ígbal soqpaqları”, “Shırashılar”, “Xalqabad”, “Jaman shıǵanaqtaǵı Aqtuba”. “Jaman shıǵanaqtaǵı Aqtuba” romanınıń teması: 50-60-jıllardan baslap ǵárezsizlik dáwirine shekemgi tariyxıy waqıyalardı súwretleydi.

Roman qaharmanları: Amirxan, Aybórek, Berdali, Gúlimbet, Jetkeren, Keńesgúl h.t.b.

Sh.Seyitovtıń ómiri hám dóretiwshiligine baylanıslı usınday slaydlardan paydalansa qmaqsetke muwapıq boladı. Ádebiy keshege qatnasıwshılar arasında úlken qızıǵıwshılıqlar artadı.

Dógerek jumısların ótkende interaktiv metodlardan paydalanıw kerek. Dógerekte 20 oqıwshı bolsa, solardı toparlarǵa bólip ótkenimiz maqul.

Akademiyalıq liceylerde dógerek jumıslardıń bir neshe túrleri bar. Solardıń ishinde dóretiwshilik, dramalıq dógerek jumısların ótkeriw barısında interaktiv metodtıń ayırım túrlerin qollanıw muǵallimnen izleniwshilikti talap etedi.

Dógerek jumıslarında oqıwshılardı kishi toparlarǵa bólip, olarǵa hár qıylı tapsırmalar beriledi. “Múyeshler” usılı menen tómendegi tártipte J.Aymurzaevtıń dramalıq shıǵarmaları boyınsha jarıs ótkeriw kerek:

1. J.Aymurzaevtıń “Aygúl-Abat” draması.
2. J.Aymurzaevtıń “Hákisliler” draması.
3. “Berdaq” draması.

4. “Qádiran doktor” draması.

Topar aǵzaları óz-ara 4-5 oqıwshıdan tórt toparǵa bólinedi.

Birinshi topar: “J.Aymurzaevtıń “Aygúl-Abat” draması boyınsha pikirlerin bildiredi”. Aygúl hám Abat draması qaraqalpaq dramaturgiyasınıń tematikalıq hám janrlıq jaqtan bayıwına ádewir tásir etti. Dramada Abat oraylıq orındı iyeleydi. Abat obrazı arqalı qaraqalpaq miynetkeshleriniń sana seziminiń ósiwin, eziwshilikke qarsı bas kóteriwin, baxıttı gúres jolı menen alıw múmkin ekenligin moyınlawǵa jetkenligin kórsetken.

Aygúl haq kewilli, sada qız, ol adamgershilikti qádirley biledi, muhabbatqa turaqlı insan. Aygúl Abattı tek burınnan atastırıp qoyǵanı ushın ǵana súyiw tileginde emes, al onıń da ózindey adamgershiligi ushın unatadı. “Yar qádirin bilseń, oǵan jan menen beriliw ılayıq” dep esaplaǵan Aygúl barlıq waqıtta da usı sózin bekkem tutadı. Abatqa sadıq bolıp qaladı.

Ulıwma “Aygúl-Abat” draması sátli shıqqan dramalıq dóretpe esaplanadı.

Ekinshi topar: J.Aymurzaevtıń “Hákisliler” draması boyınsha tómendegi maǵlıwmatlardı beredi. Bul komediyada tosınnan bolǵan waqıyalar, shıǵarma syujetinen orın alǵan menen olardan jámiyetlik áhmiyetke iye obraz jasap bolmaydı. “Hákisliler” komediyasında mákeme baslıǵı Tawjan arqalı “jańashapan” jamılǵan, Tawjannıń átirapında, onıń menmenligin bórttirip kúsheytiwshi, jeńil minez, názelim xatkeri, shańaraq turmısına qılaplıq etiwshi Qanıǵúl, haq kewilli úy xojası Ziybagúl, Tawjannıń jónsizligin sırttan áshkaralap, kózinshe jaltaqlıq etip júriwshi xızmetker jigit obrazı bar. J.Aymurzaevtıń “Hákisliler” komediyası bir aktli, úsh kórinisli saxnalıq dóretpe.

Úshinshi topar: J.Aymurzaevtıń “Berdaq” draması 50-jılları jazıldı. Piesa Berdaq shayırdıń balalıq jıllarınan baslanbastan Berdaqtıń úyleniw toyın jarlı xalıq bolıp ótkeriw saltanatınan, bul toyǵa aqsaqal shayır Kúnxojanıń qatnasıw múnásibetinen baslanadı. Dramada xalıqlıq toydıń saltanatı, oǵan túrli tiptegi adamlardıń qatnası arqalı unamlı hám unamsız obrazlardıń janlı kórinislerin, olardı kem-kemnen shiyelenistirip, toparlıq gúresti tereńirek asha beredi. Ernazar Alakóz obrazı arqalı xalıqtıń erkin jeńilmes kúsh ekenligin elesletedi. Berdaqtıń toyınan

keyin Ernazar kenegestiń kúsh jıynap kelip qayta topılıwı, konfliktti shiyelenistiredi.

Berdaqtıń toyında xalıq seyili, xalıqtıń turmıs-saltınıń kórinisi, toy baslaw, qonıq alıw, bet ashar, at shaptırıw, ılaq oyını, gúres, baqsı ayttırıw, aytıslar bar.

Berdaq-bul dilwar, kórkem sóz iyesi, miynetkesh xalıq tárepinde, gúressheń, turmıstan tájiriye toplawshı úlken árman iyesi, oyshıl insan.

Tórtinshi topar: “Qádirdan doktor” draması 1960-jılı jazıldı. Shıǵarmada adamnıń awır táǵdirin jeńiwshi házirgi zaman vrachlardıń, medicina iliminiń tabısları qaraqalpaq saxnasınan aytarlıqtay orın aladı. Dramada social-psixologiyalıq konflikt bar. Ishten soqır bolıp tuwılǵan Qundız Niyetullaevanıń awır táǵdirden qutqarıp alınıwı syujet tiykarın quraydı. Ondatra awlawshı tájiriyebeıli ǵarrı Qundızdıń atası bul sorawdıń mánisine túsınbedi. Biraq qızınıń kózi kóretuǵına isenim menen jasadı. Anası Ziyba bul sorawǵa belgili juwabı joq edi. Oǵan táwiplerge “emletiwge”, doktordıń emi de, operaciyası da qorqınıshlı. Sózge erme, ómirge turaqsızlıq penen qatnas jasadı. Onıń haq kewilli gódekligi usı qásiyetiniń kóleńkesinde qalıp ketedi. Sulıw Saparova, Juldız, Aytjan usaǵan jaslar ózleriniń isinde de, sózlerinde de búgingi ilimniń jetiskenliklerine shek keltiriw emes. Oǵan bekkem isenim menen qaraydı. Olarda adamgershiliktiń mártlik, muhabbat, keleshekke isenim usaǵan jaqsı qásiyetleri kóp. Medicina xızmetkerleri arasında da óz ústinde az isleytuǵın, medicinadaǵı tabısların, bul iste mayda-shúyde ashıw ústinde tartıs penen júriwshilik, kóre almawshılıq, kishkene faktten úlken juwmaq shıǵarıw qásiyetleri orap alǵan jat minezli adamlar bar.

Solay etip, topar aǵzaları dógerek jumısında usılayınsha juwap beredi. Nátiyjede dógerek jumıslarında interaktiv metodtıń ayırım túrlerin ótkeriw kerekligi sezilip turadı. Dógerek jumıslarında “Oqılǵan tekstke juwap háreketi” metodı, “Mashqalalı sorawlar” metodı hám “Mashqalalı sheshiw” metodı kóbirek qollanılsa maqsetke muwapıq boladı.

Kóbinese jazıwshılardıń dóretiwshiligine arnalǵan dógerek jumıslarında “Mashqalalı sheshiw” metodı - bul dógerek aǵzalarınń mashqalalı anıqlawǵa hám

durıs sheshimin tabıwǵa tayarlıǵın tekseriw hám baǵdarlaw ushın qollanıladı. Metodtı qollanıw tómendegi basqıshlarǵa sáykes ámelge asırıladı.

1-basqısh: Dógerek jumısında berilgen tema átirapında mashqalanı anıqlaw. Bunda másele sheshimine tásir etiwshi sezimler anıqlanadı. Máselen, dógerek aǵzalarına tómendegidey másele beriledi.

XIX ásirdeń ullı shayırları Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaqlar qaraqalpaq poeziyasın janrlıq hám tematikalıq jaqtan ádewir bayıttı. Ne ushın olar óz waqtında prozalıq hám dramalıq shıǵarmalar jazbadı? Oqıwshılar bul sorawlar átirapında ádewir tartıadı. Ózleriniń pikirlerin bildiredi.

2-basqısh: Dógerek aǵzaları maǵlıwmatlardı izleydi. XIX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha jazılǵan monografiyalar, ilimiy maqalalar, metodikalıq qollanbalarda Internet arqalı yamasa kitapxanadan tiyisli maǵlıwmatlardı izleydi hám sol dáwirdi sın kóz qarasta bahalaydı.

3-basqısha alınǵan maǵlıwmatlar boyınsha juwmaq shıǵaradı hám olardı ámelde qollanadı. Dógerek jumıslarında oqılǵan tekstke juwap háreketi metodın paydalansa boladı. Bul metod oqıw materialların sapalı ózlestiriliwin támiyinlewge qaratılǵan metodtıń bir túri. Bunıń ushın dógerek aǵzalarına ótilip atırǵan tema boyınsha soraw hám tapsırma beriledi. Oqıwshı onı oqıp shıǵadı hám tómendegi sorawlarǵa juwap tayarlaydı.

1. Siz Kúnxoja qosıqlarınan nelerdi bilip aldınıız?
2. Kúnxojanıń “Jaylawım” qosıǵı qanday pikirlerdi payda etti?
3. Bul qanday sezim payda etti?
4. Kúnxojanıń “Kún qayda” qosıǵınıń ideyalıq mazmunın túsindirini.
5. Kúnxoja shayırdıń qanday qosıqları bar? Olarda qanday pikirler bar?
6. Shayır qosıqlarına qanday pikir beriwińiz múmkin?

Dógerek jumısında XIX ásirdeń qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha oqıwshılar hár qıylı pikirler hám kóz qaraslar bildiredi. Solardıń ayırımları XIX ásirde ne ushın prozalıq hám dramalıq shıǵarmalardıń payda bolmaǵanın bildiredi.

XIX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkerilgen dógerek jumısında mashqalalı sorawlar metodı kóp qollanıladı. Bul metod dógerek aǵzaların oqıw

iskerligine ayrıqsha keńislik jaratıw múmkinshiligin beredi. Dógerek aǵzaları jańalıqtı ashıwǵa erisedi. Mashqalanı sheshiwge dóretiwshilik penen qatnas jasawdı úyrenedi. Dógerek jumısın ótkeriw basqıshında jumıs mashqalasın jaratıw ushın tómendegi pikirlerdi qollanıw múmkin:

- izbe-iz sorawlar arqalı dógerek aǵzaların juwaplardı ózi izlenip tabıwǵa baǵdarlaw maqsetinde sorawlardı beriw;

- mashqalanı sheshiwge hár túrli kóz qaraslardı qarama-qarsı pikirlerdi keltirip shıǵaratuǵın sorawlardı beriw;

- kórkem shıǵarmalar tallawǵa, salıstırıwǵa bolatuǵın sorawlardı beriw;

- kórkem shıǵarmalar boyınsha tolıq emes, qarsı keletuǵın yamasa ayrıqsha maǵlıwmatqa iye sorawlardı berip kóriw;

- kórkem tekstlerdiń mazmunına qarap sorawlardıń beriliwi sıyaqlı metodikalıq máselelerdi ámelge asırıw dógerek jumısınıń baslıǵı hám aǵzalarınıń wazıypası. Sabaqtan tıs jumıslardı ótkeriw barısında interaktiv usıllardı, slaydlardı ótiletuǵın materiallardıń mazmunına qarap qoyılıwı hám qollanılıwı tiyis. Hár bir pán muǵallimi dáslep kórsetpeli qural retinde slaydlardı kóbirek qollanǵanı maqul. Sabaqtan tıs jumıslardı ótkeriw barısında qanshelli dárejede qolaylı jaǵday jaratılса, muǵallimniń oqıw tárbiya isin sonshelli nátiyjeli islewine múmkinshilik jaratılǵan boladı. Sonıń menen birge muǵallim menen oqıwshınıń birge islesiwі, bir-birine isenimniń artıwı da jetekshi orın iyeleydi. Barlıq orında da muǵallimdi dógerek aǵzaları jaqsı sıylasa, sol jerde ol oqıw-tárbiya isin nátiyjeli alıp baradı. Dógerek basshısı pedagogikalıq takti, qánigelik bilimi hám sheberligi, joqarı adamgershiligi menen úlgili bolıwı kerek.

SABAQTAN TÍS JUMÍSLARDÍ QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍ BÓLMESINDE ÓTKERIW USÍLLARÍ

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha bólmeler bar. Bunda tiykarınan toparda ótiletuǵın ádebiyat sabaqları hám sabaqtan tıs jumıslardıń túrleri ótkeriledi. Sonlıqtan qaraqalpaq ádebiyatı bólmesi hár tárepleme talapqa juwap beretuǵın dárejede úskeleniwi kerek. Bul másele boyınsha prof. Á.Paxratdinov: “Qaraqalpaq ádebiyatınıń bólmesinde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın sabaqlardıń barlıǵı sonda ótkeriliwi kerek. Qaraqalpaq ádebiyatı bólmesinde ádebiy tvorchestvolıq dram-krujok, kórkem oqıw hám kórkem sóylep beriw krujokları óz jumısların alıp baradı”,³⁶ - dep pán bólmesiniń áhmiyetin túsindirip ótedi.

Qaraqalpaq ádebiyatı bólmesi – bul sabaqtan tıs jumıslardıń túrleri ótiletuǵın oqıw ornı. Bul bólmeni bezew qaraqalpaq tili hám ádebiyat muǵallimleri hám dógerek aǵzaların, oqıwshılardıń qatnasında ámelge asırıladı.

Akademiyalıq licey oqıwshılarına qaraqalpaq ádebiyatı bólmegin bezewde tómendegi jumıslar tapsırıladı:

- Oqıwshılar oqıǵan kórkem shıǵarmaları tiykarında ádebiyat bólmesine súwretler, albomlar tayarlap keliwi kerek;
- Olar arasınan shıqqan eń talantlı oqıwshılar arqalı diywalı gazeta hám ádebiy jurnallar shólkemlestiriw;
- Olardıń járdeminde ádebiy múyesh shólkemlestiriw hám onı bayıtıw;
- Ataqlı jazıwshı hám shayırlardıń, belgili alımlardıń miynetlerinen siltemeler alıp, diywallarǵa estetikalıq talaplarǵa juwap beretuǵın dárejede qıstırıp qoyılıwı kerek.

Qaraqalpaq ádebiyatı muǵallimleri tárepinen orınlanatuǵın metodikalıq wazıypalar:

- Qaraqalpaq ádebiyatı bólmeginiń bezeliwine hám tazalıǵına juwapker esaplanıp, olardıń basshılıǵında metodikalıq jumıslar menen bayıtıw;

³⁶ Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. “Билим”, 1992, 298-бет.

- Ádebiyat boyınsha ótkeriletuǵın sabaqtan tıs jumıstıń túrleri: ádebiy keshe, oqıw konferenciyası, dógerek jumısların ádebiyat bólmesinde shólkemlestiriw;
- Ádebiyat bólmegin metodikalıq hám kórkem kitaplar menen bayıtıp barıw;
- Ádebiyat bólmegine oqıwshılardıń járdemi menen islengen jazıwshılardıń súwreti, albomlar, kórkem dóretpeler boyınsha tablıcalar, shayıw hám jazıwshılardıń tárbiyalıq áhmiyeti kúshli sózlerinen úzindiler jazılǵan plakatlar, oqıwshılardıń ózleri soqqan baǵdarlamadaǵı materiallar tiykarında súwretler ádebiyatshı muǵallimniń basshılıǵında orınlanıwı zárúr. Sonday-aq, “Jas ádebiyatshı”, “Ádebiyat-ómir shınlıǵı” degen atamalarda diywalı gazetalar shólkemlestiriliwi kerek.

Sabaqtan tıs jumıslardı ádebiyat bólmeginde ótkeriw tártibi haqqında toqtap óteyik. Sabaqtan tıs jumıslardıń barlıǵın ádebiyat bólmeginde ótkeriliwi metodikalıq talaplardan esaplanadı. Solardıń biri dógerek jumısları ádebiyat bólmeginde ótkerilgende tómendegi metodikalıq talaplar basshılıqqa alınıwı kerek:

- Dógerek aǵzaları sıyatuǵın orınlıqlar menen támiyin etiliwi;
- Ádebiyat bólmegi taza, jaqsı metodikalıq talaplarǵa juwap beretuǵın úskeler menen bezelgen bolıwı tiyis;
- Dógerek aǵzalarınıń qatnasında texnikalıq qurallardıń túrleri paydalanılıwı kerek;
- Ádebiyat bólmegine dógerek aǵzaları tárepinen diywalı gazeta hám jurnallar shıǵarılıwı tiyis.

Ádebiyat bólmeginde dógerek jumıslardıń barlıq túrlerin ótkeriw múmkin. Onda kórkem oqıw dógeregi, dramalıq dógerek hám dóretiwshilik dógerek jumısları qızıqlı shólkemlestiriledi. Kórkem oqıw dógerek jumısın ótiw barısında ádebiyat bólmegindegi kórkem shıǵarmalar turǵan múyeshten paydalansa boladı. Bul jerde Jiyen jıraw, Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq, Ótesh, A.Muwsaev, S.Májitov, Q.Áwezov, M.Dáribaev, N.Dáwqaraev, Á.Shamuratov, J.Aymurzaev,

T.Jumamuratov, İ.Yusupov, T.Qayıpbergenov, Q.Kamalov, K.Raxmanov, T.Mátmuratov, T.Qabulov, K.Karimov, K.Allambergenov, O.Sátbaev h. t. basqa sóz sheberleriniń dóretpeleri orın alǵan bolıwı tiyis. Sonlıqtan dógerek aǵzaları jumıstıń jıllıq jobasında ótiletuǵın temalarǵa baylanıslı usı jazıwshılardıń dóretpelerinen paydalana beredi.

Ádebiyat bólmesinde prozalıq hám dramalıq shıǵarmalardan Á.Ótepovtıń “Teńin tapqan qız”, Q.Áwezovtıń “Tilek jolında”, S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súykenbe”, I.Yusupovtıń “Dala ármanları”, “Duzlı samallar”, “Búlbil uyası”, “Hár kimniń óz zamanı bar”, “Máńgi bulaq”, T.Qayıpbergenovtıń “Qaraqalpaq dástanı”, “Qálbimniń qamısı”, “Qaraqalpaqpan, táwekelshimen”, “Mın tillaǵa bahalangán gelle”, K.Raxmanovtıń “Aqıbet”, “Kelin”, “O, dúnyaǵa mirát”, K.Allambergenovtıń «Dárya tartılǵan jıllar», «Ámir Temir hám Er Edige» (Ullı atlanıs) sıyaqlı dóretpelerinen paydalanıw kerek. Bul dóretpelerdi oqıwshılar hám oqıtıwshılar jaqsı bilip, dóretpelerdiń syjeti, kompoziciyası, obrazları, kórkemlew quralları tuwralı jaqsı túsinikke iye bolıp, oqıwshılar bulardı sabaqtan tıs jumıslardı ótiw barısında óz betinshe úyrenip barıwı tiyis. Demek, ádebiyat bólmesinde oqıwshılardıń talapların qandıratuǵın, estetikalıq talaplarǵa juwap beretuǵın kórkem dóretpelerdiń bolıwı, olardıń ádebiyatqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın hám túsinigin arttırıp, jetilistirip baradı. Nátiyjede olardıń kórkem sózdiń qádir-qımbatına, mánisine itibarı kúsheyedi.

Akademiyalıq liceylerde jaqsı shólkemlestirilgen qaraqalpaq ádebiyatı bólmesi bolıwı kerek. Sebebi bul bólme, birinshiden, qaraqalpaq ádebiyatı muǵallimlerine sabaq ótiw ushın kómeklesedi, ekinshiden, qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sabaqtan tıs jumıslardı ótkeriwdiń orayı bolıp esaplanadı. Sonday-aq, tómén úlgeriwshi oqıwshılar menen jeke islesiw ornı, oqıwshılar menen qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha fakultativ sabaq ótiwge múmkinshilik beredi. Bólme jumısınıń xarakteri hár bir pánniń baǵdarlamalıq materiallarınıń mazmunına baylanıslı boladı. Solay da qaraqalpaq ádebiyatı bólmesi – muǵallım menen oqıwshılardıń jumıs ornı. Sebebi bunda qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵın oqıtadı,

konsultaciya uyımlastırıladi, sabaqtan tıs jumıslar ótkeriledi. Ayırım jaǵdayda oqıwshılar sabaqların tayarlaydı. Muǵallım tómén úlgeriwshiler menen islesedi.

Akademiyalıq liceydegi ádebiyatshı muǵallımlardıń metodikalıq keńesleri, muǵallımniń sabaqlarına tallawlar ótkerilip turıladi. Sonlıqtan usı jumıslarǵa kerekli barlıq metodikalıq hám teoriyalıq ádebiyatlardan Azizxujaeva N.N. “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat”. (Toshkent, 2003), Boboev T. “Adabiyochunoslik asoslari” (Toshkent, 2002), Golubkov V. “Adabiyot uqitish metodikasi” (M. 1988), Dolimov S., Ubaydullaev H., Axmedov K. “Adabiyot uqitish metodikasi” (Toshkent, 1967), Yuldoshev Q. Adabiyot uqitishning ilmiy-nazariy asoslari. (Toshkent. «Uqituvshi», 1996.), Yuldoshev Q. Uqituvshi kitobi. (Toshkent. «Uqituvshi», 1997), Yuldoshev Q. “Adabiy saboqlar” (Toshkent, 2004), Yuldoshev Q. “Adabiy saboqlar” (Toshkent, 2005), Q.Yuldosh va M.Yuldoshlardıń “Badiy tahlil asoslari” (Toshkent, «KAMALAK», 2016), Husanboeva Q. “Adabiy talimda mustaqil fikrlashga urgatish asoslari” (Toshkent, 2003), Husanboeva Q. “Adabiyot –manaviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili” (Toshkent, 2009), Tuxliev B. “Adabiyot uqitish metodikasi” (Toshkent, 2010), Paxratdinov Á. “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasi” (Nókis, 2004), Ó.Álewovtıń “Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qalıplesiwi hám rawajlanıwı.” (Nókis, 1993), Q.Kamalovtıń “Qaraqalpaq ádebiyatında kórkem metodtıń evolyuciyası.” (Monografiya. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1988), K.Allambergenovtıń “Qaraqalpaq xalıq dástanı Edige.” (Monografiya. Nókis, 1995.), Q.Orazımbetovtıń “Házirgi qaraqalpaq lirikasında kórkem formalardıń evolyuciyası hám tipologiyası.” (Monografiya. Nókis, «Bilim», 2004.), T.Ótebaev, T.Jiyemuratov h. t. b. alımlardıń miynetleri bolıwı tiyis.

Alımlardıń miynetleri, hár qıylı ádebiy materiallar, hár qıylı tematikalıq kórsetpeli qurallar, texnikalıq qurallar, olardı qollanıwǵa arnalǵan metodikalıq kórsetpeler hám oqıwshılardıń jumıs islewine kerekli oqıw quralları menen támiyin etilgen bolıwı tiyis.

Akademiyalıq liceylerdegi **ádebiyat bólmesi** – bul sol liceydegi ádebiyatıń oqıtılıw jaǵdayın kórsetip turatuǵın aynası bolıp esaplanadı. Sonlıqtan, joqarıdaǵı

aytqanımızday muğallimniń basshılıǵında dógerek aǵzalarınń, oqıwshılardıń járdeminde bólmenıń bezeliwine kóbirek itibar berip, onıń pedagogikalıq talapqa juwap beriwine kewil berip barıw kerek. Sonday-aq, ádebiyat bólmesinde barlıq sabaqtan tıs jumislardı ótkerip turatuǵın oqıw ornı bolǵanlıqtan, soǵan baylanıslı texnikalıq qurallar, slaydlar, kompyuter, proektor, epidioskop, magnitofon sıyaqlı materiallar tabılıwı kerek. Oqıwshılardıń sabaqtan tıs ótkergen jumislardıń juwmaǵı usı orında shıǵarılıp, dógerek jumisları boyınsha arnawlı is qaǵazlardı saqlaytuǵın, bayanatlar, slaydlar sıyaqlı materiallardı jıynap qoyatuǵın orın bolıwı zárúr. Ádebiyatqa baylanıslı folklor, klasik shayırlar bolǵan Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq, Ótesh dóretpeleri boyınsha, XX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatınıń wákilleri A.Muwsaev, S.Májitov, A.Begimov, T.Jumamuratov, T.Qayıpbergenov, I.Yusupov, T.Qabulov, K.Mámбетov, S.Bahadırova, Sh.Seyitov, Á.Paxratdinov, Q.Kamalov, Á.Atajanov, K.Karimov, K.Allambergenov, Á.Ótepbergenov, O.Ábdiraxmanov, X.Dáwletnazarov, O.Sátbaev, J.Óteniyazov sıyaqlı jazıwshılardı arnap kórgizbe múyesh shólkemlestiriw zárúr.

Qaraqalpaq ádebiyatı bólmesi ushın eń zárúrli oqıw qurallarınıń biri – muğallimlerdi ilim jańalıqları menen tanıstıratuǵın “Muğallim hám úzliksiz bilimlendiriw”, “QMU xabarshısı”, “İlim hám jámiyet”, “Ózbekiston adabiyoti va sanati”, “Ámiwdárya”, “Qaraqalpaq ádebiyatı”, “Ustaz jolı”, “Jahon adabiyoti”, “Sharq yulduzi” sıyaqlı gazeta hám jurnallar bolıwı kerek. Ádebiyat bólmesinde bulardan basqa jańa kórkem hám ilimiy metodikalıq kitaplar kórsetilip qoyılıwı tiyis.

Qaraqalpaq ádebiyatına arnalǵan bólmeni búgingi pedagogikalıq hám metodikalıq talaplarǵa muwapıq bezew zárúr. Bul jerde prezident miynetlerinen alınǵan danalıq sózler, qaraqalpaq ádebiyatına baylanıslı hár qıylı ilimiy kitaplar, metodikalıq qollanbalar, N.Dáwqaraev, Q.Ayımбетov, İ.Saǵitov, M.Nurmuhammedov, S.Axmetov, Q.Maǵsetov, Q.Sultanov, Z.Nasrullaeva, A.Paxratdinov, K.Mámбетov, Q.Kamalov, S.Bahadırova, K.Allambergenov, Q.Orazımбетov sıyaqlı alımlardıń monografiyalıq miynetlerin, shayır hám

jazıwshılardıń súwretleri, baǵdarlamadaǵı materiallar tiykarında kórsetpeli qurallar menen texnikalıq qurallar hám basqalar orın alıwı kerek.

Qaraqalpaq ádebiyatı bólmesinde metodikalıq hújjetler: qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha baǵdarlama, “Bilimlendiriw” nızamı, “Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlaması”, sabaqqa baylanıslı talaplar, ashıq hám kórsetpeli sabaqlardıń jobaları, tekstleri, metodikalıq hám usıl birlespe keńesinde talıqlanıwı tiyisli temalardıń teksti, bayanat tekstleri, olardı talıqlap barǵan protokollar, baǵdarlamaǵa sáykes qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵınıń metodikalıq kórsetpeleri, Bilimlendiriw ministrliǵı, rayonlıq hám qalalıq bólimleri tárepinen usınılǵan metodikalıq usınıslar bolıwı kerek. Aǵla muǵallimlerdiń tájiriybeleri, qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha dúzilgen jumıs hám tematikalıq jobalar, muǵallimlerdiń júrgizgen pedagogikalıq hám psixologiyalıq kúndelikleri hám taǵı basqalar saqlanadı. Bulardı reti menen muǵallimler paydalanıp, metodikalıq hám pedagogikalıq bilimlerin jetilistirip baradı.

Qaraqalpaq ádebiyatınıń wákilleriniń súwreti anıq hám estetikalıq talaplarǵa say qıstırılıp turılıwı tiyis. Olardıń ádebiyat haqqında aytqan pikirlerinen úzindileri diywallardan orın alıwı kerek. Máselen,

“Gúmis tez sawılar hám pánt beredi,
Danalıq sóz gúmis alıp keledi”. *(Yusup Hás Hájib)*

Bilim menen túsin sózdiń mánisin,
Bilim menen baqla hár adam isin. *(Yusup Hás Hájib)*

Bilim menen baxıt jolı ashılar,
El ǵamın oylaǵan oǵan asıǵar. *(Axmed Yugnakiy)*

Bilimli dúnyanı kórkeyter taǵı,
Sonıń ushın bálent bolar ataǵı. *(Axmed Yugnakiy)*

Taza minsiz hasıl sóz,
Oy túbinde jatadı. (*Asan qayǵı*)

Jumıs isle tuwılǵan soń el ushın,
Janıńdı ayama elde er ushın,
Kindikten qan tamıp tuwılǵan jer ushın,
Ólip ketkenińshe xızmet jaqsıraq. (*Berdaq shayır*)

Pushkin – rus, Shevchenko – ukrain, Rustaveli – gruzin, Nawayı - ózbek, Abay – qazaq, Maqtumqulı – túrkmen xalıqları ushın qanday bolsa, Berdaq ta qaraqalpaq xalqı ushın sonday. Berdaq – qaraqalpaq klasikalıq ádebiyatınıń shıńı. (*Marat Nurmuhammedov*)

Bul jazıwlardı waqtı-waqtı almastırıp, tárbiyalıq áhmiyeti kúshli danalıq sózler, alımlardıń qaraqalpaq ádebiyatı tuwralı aytqan pikirleri menen ózgertip turǵan maqsetke muwapıq boladı.

Qaraqalpaq ádebiyatı bólmesinde múmkinshiligi bolsa texnikalıq qurallar taza hám maqsetke muwapıq saqlanıwı kerek. Búgingi pedagogikalıq texnologiya jetiskenliklerine muwapıq kompyuter, onıń proektorı, magnitofon túrleri, epidoskop sıyaqlı túrлерinen paydalanıw pán muǵalliminen texnikalıq hám metodikalıq sheberlikti talap etedi.

Magnitofon plyonkalarına ataqlı baqsı hám jırawlarınıń atqarǵan dástanları “Alpamıs”, “Qırıq qız”, “Edige”, “Máspatsha”, “Ǵárip-ashıq”, xalıq qosıqları, ertekler jazıp alıńǵan bolıwı zárúr. Kerek jerinde yaǵnıy sabaq barısında ádebiyatshı muǵallimler paydalana aladı. Bulardan basqa Berdaq, Ájiniyaz, I.Yusupov, J.Aymurzaev, T.Jumamuratov, B.Qayıpnazarov h.t. basqa shayırlardıń nama menen ayılatuǵın qosıqların magnitofon plyonkasına jazıp qoyǵan durıs boladı. Kórkem sózdiń tásirli oqılıwına dıqqatlı bolıwımız shárt. Sonlıqtan qosıqlardı, prozalıq hám dramalıq shıǵarmalardı artistler hám jazıwshılar tárepinen tásirli ayılǵan sózlerinde magnitofongá jazdırıp qoyǵan kóp nátiyjeler beredi. Bulardan basqa jazıwshı-shayırlardıń dóretiwshiline arnap bukletler, mirátnamalar mına úlgede beriliwi kerek:

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Akademiyalıq licey

XIX ÁSIR QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍNÍN KLASSIK SHAYÍRÍ ÁJINIYAZ QOSÍBAY ULÍNÍN TUWÍLGÁNINA 194 JÍL, ÓZBEKSTAN QAHARMANÍ, ÓZBEKSTAN HÁM QARAQALPAQSTAN XALÍQ SHAYÍRÍ IBRAYÍM YUSUPOVTÍN, ÓZBEKSTAN QAHARMANÍ, ÓZBEKSTAN HÁM QARAQALPAQSTAN XALÍQ JAZIWSHÍSÍ TÓLEPBERGEN QAYÍPBERGENOVTÍN TUWÍLGÁNINA 89 JÍL TOLÍWÍNA BAǴÍSHLANÍP ÓTKERILETUǴÍN «QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍNÍN JARÍQ JULDÍZLARÍ» ATAMASÍNDAǴÍ ILIMIY-TEORIYALÍQ KONFERENCIYASÍNA

MIRÁTNAMA

NÓKIS- 2018

Ádebiyat máselesi – bul mánawiyat máselesi.

İ.A.Karimov

*Men sónermen, sónbesúmitquyashı,
Birkúndáwránkelerinsaniyatqa.
«Bul dúnyanıń kórki adam balası»,
DepdártliZiywardıalısaryadqa.*

İ.Yusupov

ÓzbekstanQaharmanı

*İbrayım ağa ózbek xalqı hám ózbek ádebiyatınıń,
Ġafur Ġulam, Aybek hám basqa ullı ustazlarımızdıń eń jaqın dostı, kóp
ġana ózbek shayırlarına ustaz dárejesindegi ullı insan edi. Ataqlı
shayırimızdıń xalıqlıq motiv hám Shıǵıstıń danışpanlıǵı menen
suwǵarılǵan qosıqları qaraqalpaq hám ózbek xalıqlarınıń mánawiy
múlki bolıp qalıwına gúman joq!*

Abdulla Aripov

Ózbekstan Qaharmanı

*Bul trilogiya («Qaraqalpaq dástanı») úlken kórkem shıǵarma bolıp,
ol haqıyqıy kórkem óner adamı-qolı gúl sheber tárepinen- óz xalqın
ayırıqsha mehir-muhabbet penen jaqsı kóretuǵın jazıwshınıń qálbinen
jaratılǵan. Tólepbergen, sen orınlaǵan wazıypa qaraqalpaqlar ushın da,
pútkil túrkiy xalıqlar ushın da, shın mánisinde, biybahadur.*

Shıńǵıs Aytmatov

Húrmətli _____

Sizdi XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń klassik shayırları Ájiniyaz Qosıbay ulınıń tuwılǵanına 194 jıl, Ózbekstan Qaharmanı, Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan xalıq shayırları İbrayım Yusupovtıń, Ózbekstan Qaharmanı, Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı Tólepbergen Qayıpbergenovtıń tuwılǵanına 89 jıl tolıwına baǵıshlanıp 2018-jıldıń 6-may kúni Qaraqalpaq mámleketlik universiteti akademiyalıq liceyde saat 15⁰⁰ de ótkeriletuǵın «Qaraqalpaq ádebiyatınıń jarıq juldızları» atamasındaǵı ilimiy-teoriyalıq konferenciyaǵa mirát etemiz.

KONFERENCIYA BAǴDARLAMASI

14⁰⁰-14³⁰. Qaraqalpaq mámleketlik universiteti akademiyalıq liceyde «Qaraqalpaq ádebiyatınıń jarıq juldızları» atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya qatnasıwshılardıń kútip alıw hám dizimge alıw

14³⁰-15⁰⁰. Ájiniyaz Qosıbay ulı, İbrayım Yusupov hám Tólepbergen Qayıpbergenovlardıń dóretiliwshiligine arnalǵan kórgizbelerdi tamashalaw

15⁰⁰.Konferenciyanıń ashılıwı

Kiris sóz – akademiyalıq licey direktori

Bayanatlar:

1. **Ájiniyaz poeziyasınıń kórkem-estetikalıq dárekleri**– _____
2. **Milliy ornamentlerge oranǵan poeziya** – _____
3. **Ǵárezsizlik dáwirinde T.Qayıpbergenov d dóretiliwshiligin izertlewdiń ayırım máseleleri** – _____

Shıǵıp sóylewler:

7-may kúni saat 10⁰⁰ de Ájiniyaz Qosıbay ulı, İ.Yusupov hám T.Qayıpbergenov kúnlerine arnalǵan konferenciyanıń sekciya jumisları

Ájiniyaztanıw sekciyası

Sekciya baslıǵı— _____

Sekciya xatkeri— _____

(QMU akademiyalıq licey, 107-auditoriya, saat10⁰⁰)

1. **Hamidov H. f.i.d., akademik** – *Ájiniyaz: qaraqalpaq hám qazaq ádebiy baylanısları*
2. **Ábdinazimov Sh. f.i.d., prof.** – *Ájiniyaz shıǵarmalarında arab hám parsı tillerinen ózlestirilgen sózlerdiń qollanılıwı*
3. **Aralbaev Q. f.i.k., doc.** – *Ájiniyaz jáne qazaq dalası*
4. **Turdıbaev Q. f.i.k., doc.** – *Házirgi qaraqalpaq poeziyasında Ájiniyazdıń poetikalıq dástúrleri*
5. **Paxratdinov Q. f.i.k., doc.** – *Ájiniyaz - sózdińıyesi*
6. **Nizamatinov J. f.i.k., doc.** – *Ájiniyaz lirikalarında motivlik ózgeshelikler*
7. **Nurjanov P. f.i.k., doc.** – *Qaraqalpaq prozasında Ájiniyaz obrazı*
8. **Yusupov Q. f.i.k., doc.** – *Ájiniyaz lirikasında interaktiv usıllar menen oqıtıw*
9. **Allambergenova P. f.i.k., doc.** – *Ájiniyaz shıǵarmaları. Baspası, alǵısózi, tekstlik ózgesheligi*
10. **Gaylieva O. f.i.k., doc.** – *Maqtımqulı hám Ájiniyaz dóretiwshiliginde aytıs janrınıń tipologiyası*
11. **Qarlıbaeva G. f.i.d., doc.** – *Ájiniyaz shıǵarmaları tilinde frazeologizmlerdiń qollanılıw ózgeshelikleri*
12. **Qalekeev Q. f.i.k., doc.** – *Qaraqalpoǵıstón matbuotında Ajiniyaz ijodini ertish tamoyılları*
13. **Orazımbetova M.** – *Ájiniyaz poeziyasında lirikalıq dúrkinler*
14. **Mambetov İ.** – *Ájiniyaz poeziyasında redifli uyqaslar*
15. **Járimbetov A.** – *Ájiniyaz lirikalarında troplardıń qollanılıwı*
16. **Kerwenov T.** – *Maqtımqulı hám Ájiniyaz shıǵarmalarında geypara mifologiyalıq obrazlardı qollanıwdaǵı uqsaslıqlar hám ózgeshelikler*
17. **Smamutova Sh.** – *Ájiniyaz shayırdıń aytıs janrındaǵı orını*
18. **Toqımbetova G.** – *Ájiniyazdıń stillik ózgeshelikleri*
19. **Jepparova S.** – *Rabǵuziydıń «Qıssasul-ánbiya» shıǵarmasınıń Ájiniyaz dóretiwshiligine ádebiy tásirini*
20. **Avezqulicheva S.** – *Ájiniyaz hám Mollanepeshtiń dóretiwshiliginde romantizm*
21. **Nurseytov D.** – *Ájiniyaz shayırdıń táriyip qosıqlarınıń kórkemlik dáreleri.*
22. **Járimbetov A., Aytjanov D.** – *Ájiniyaz lirikasında uyqaslar máselesi*
23. **Allamuratov Ğ.** – *Ájiniyaz shayırdıń «Sáwdigim» qosıǵında ishki forma*
24. **Sarıbaev B.** – *Ájiniyaz lirikasında milliy psixologiyanıń beriliwi*
25. **Fayzullaeva S.** – *Ájiniyaz lirikasında folklorlıq dástúrler*
26. **Qurbanbaeva G.** – *Ájiniyaz hám A. Musaev poeziyasında táriyipler*
27. **Nurjanova P.** – *Ǵárezsizlik dáwirini qaraqalpaq hayal-qızlar lirikasında Ájiniyazdıń poetikalıq dástúrleri*

İ.Yusupov hám qaraqalpaq poeziyası sekciyası

Sekciya baslıǵı – _____

Sekciya xatkeri – _____

(QMU akademiyalıq licey, 108-auditoriya, saat10⁰⁰)

1. **Turdıbaev Q. f.i.k.,doc.** – Zaman talabına say qosıqlar
2. **Genjemuratov B. f.i.k.,doc.** – İ.Yusupov lirikasında kórkem obekt hám onıń lirikalıq qaharman obrazın jasawdaǵı áhmiyeti
3. **Payzullaeva Sh. (muzey direktori)** – İ.Yusupov dóretiwshiliginde Berdaq teması
4. **Nurjanov P. f.i.k.,doc.** – Házirgi qaraqalpaq prozasında İ.Yusupov obrazınıń tipologiyası máselesine
5. **Allaniyazova Sh. f.i.k.,doc.** – İ.Yusupov shıǵarmalarında ayırım-langan aǵzalǵı gáplerdiń qollanılıwı
6. **Allambergenova P. f.i.k.,doc.** – İ.Yusupovtıń awdarmashılıq xızmetleri (Maqtımqulı dóretiwshiligi misalında)
7. **Seytnazarova İ. f.i.k.,doc., Nawrızbayev Q.** – İ.Yusupov shıǵarmalarında teńew hám metaforalardıń qollanılıwı
8. **Qarlıbaeva G. f.i.d.** – İ.Yusupov shıǵarmalarında frazeologizmlerdiń qollanılıw ózgeshelikleri
9. **Saǵıydullaeva J. f.i.k.,doc.** – Qaraqalpaq ádebiyatında İ.Yusupovqa baǵıshlangan marsiyalar
10. **Dosımbetova A. f.i.k.,doc.** – İ.Yusupov sonetleriniń kompoziciyalıq ózgeshelikleri
11. **Jaqsımova U. f.i.k.** – İ.Yusupov dóretpelerinde ómir filosofiyası
12. **Orazımbetova M.** – İ.Yusupov poeziyasında sapar mazmunındaǵı lirikalıq dúrkinler
13. **Jepparova S.** – İ.Yusupov poeziyasında túrkmen temasınıń sáwleleniwı
14. **Mambetov İ.** – İ.Yusupov poeziyasında uyqas
15. **Qudaynazarov M.** – İ.Yusupov dóretiwshiligin sabaqtan tısqarı jumıslar arqalı úyreniw
16. **Smamutova Sh.** – İ.Yusupov lirikasında Qazaqstan teması
17. **Seytqasimov D.** – Qaraqalpaqtilindegi sinonim kelbetliklerdiń jasalıwı haqqında (İ.Yusupovshıǵarmaları misalında)
18. **Saǵıydullaev M.** – Akademiyalıq liceylerde İ.Yusupovtıń dramalıq shıǵarmaların interaktiv metodlar menen oqıtıw
19. **Yusupova A.** – İ.Yusupovtıń «Watan topıraǵı» shıǵarmasın oqıtıw usılları
20. **Uzaqova S.** – İ.Yusupov poeziyasında patriotlıq ideyanıń sáwleleniwı
21. **Sarıbaev B.** – İ.Yusupovtıń «Amira azapları» shıǵarmasınıń ideyalıq baǵdarı

T.Qayıpbergenovtiń ádebiy-estetikalıq oy dúnyası sekciyası

Sekciya baslıǵı – _____

Sekciya xatkeri – _____

(QMU akademiyalıq licey, 109-auditoriya, saat10⁰⁰)

- 1. Yusupov Q. f.i.k.,doc.** – *T.Qayıpbergenovtiń povestlerinde qaharman obrazın jasaw máseleleri*
- 2. Genjemuratov B. f.i.k.,doc.** – *T.Qayıpbergenov dóretiwshiliginde Evropa ádebiyatı kórkem tásiriniń bazı bir máseleleri*
- 3. Bekbawliev D. t.i.k.,doc.** – *Tólepbergen Qayıpbergenov publicistikasında ekologiyalıq mashqalalardıń sáwleleniwi*
- 4. Allambergenova P. f.i.k.,doc.** – *T.Qayıpbergenovtiń «Qaraqalpaq qızı» romanında hayal-qızlar obrazınıń jasalıw sheberligi*
- 5. Qalekeev Q. f.i.k.,doc.** – *Matbuot materiallarining tili vauzlubi (T.Qayıpbergenovning publicistik asarlari asosida)*
- 6. Dosimbetova A. f.i.k.** – *T.Qayıpbergenovtiń «O dúnyadaǵı atama xatlar» essesiniń kompoziciyası*
- 7. Saǵıydullaeva J. f.i.k.,doc.** – *T.Qayıpbergenovtiń «Qaraqalpaq dástanı» trilogiyasında tragizm*
- 8. Dosjanova G., Yusupova A.** – *T.Qayıpbergenovtiń tariyxıy shıǵarmalarında arab-parsı tillerinen kirgen úy buwımları atamalarınń qollanıluwı*
- 9. Qudaynazarov M.** – *T.Qayıpbergenov dóretpelerin oqıtıw barısında interaktiv usıllardan paydalanıw*
- 10. Tańırbergenov J.** – *T.Qayıpbergenov shıǵarmalarındaǵı feyil mánili frazeologizmlerdiń semantikalıq ózgeshelikleri*
- 11. Seytova D.U.** – *İstoricheskie termini v proizvedeniyax T.Kayıpbergenova*
- 12. Yusupova G.** – *T.Qayıpbergenovtiń «Kózdińqarashıǵı» romanın oqıtıw usılları*
- 13. Ájimuratov J.** – *T.Qayıpbergenov prozasın didaktikalıq tallaw usılı*
- 14. Abatova G.** – *T.Qayıpbergenovtiń povestlerin oqıtıw usılları*
- 15. Allamuratov Ğ.** – *T.Qayıpbergenovtiń «Baxıcızlar» hám K.Karimovtiń «Aǵabiy» romanlarında Aydosbiy obrazınıń ózgesheligi*
- 16. Abieva G.** – *T.Qayıpbergenovtiń «Baxıcızlar» romanında qol óneri leksikası*

ÁJINIYAZ QOSÍBAY ULÍ (1824-1878)

XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń klassik shayı, sóz óneriniń zergeri Ájiniyaz (Ziywar) shayır 1824-jılı Moynaq rayonınıń "Qamis bóget" awılında tuwıladı. Ákesi Qosıbay shayır tábiyatlı, uıplı ańshı bolsa, anası Náziyra sózge sheshen, óz dáwiriniń eń dilwar hayal-qızlarınıń biri bolǵan. Ájiniyaz jaslayınan ilim-bilimge ziyrek bolıp, dáslepki bilimdi Xojamurat iyshan medresesinde aladı. Sońınan tuwısqan dayısı, Buxaradaǵı Mirarab medresesin pitkergen Elmurat axunnıń medresesinde tálim aladı. Bul medresede Ferdawsiy, Saadiy, Nawayı, Fizuli shıǵarmaların jaqsı ózlestiredi. Medresede oqıw menen bir qatarda kóp kitaplardı kóshirip, belgili kátib bolıwı menen tanıladı. Ol on altı jasında Nawayınıń diywanın kátiblik etip kóshirip jazǵan. Ájiniyaz bilimin jánede tereńletiw ushın Xiywadaǵı Sherǵazı xan medresesine oqıwǵa kiredi. Sońınan Qutlımurat inaq medresesinde tálim aladı. Bul jerde iláhiy bilimler menen birge Kúnshıǵıs klassikleriniń miyrasların úyrenedi. Ásirese, Orta Aziya xalıqlarına júdá jaqın ruwxta bolǵan Maqtumqulınıń miyrasların súyip oqıydı.

Ájiniyaz shayır Qazaqstan dalalarında bir neshe mártebe bolǵan. Qazaqtıń belgili aqın qızı Qız Meńesh penen aytısqa túsken.

Bul aytıs 1878-jılı "Türkstan welayatı" gazetasında járiyalanǵan.

Ájiniyaz shayır XIX ásir qaraqalpaq poeziyasın jańa tematika, syujet, jańa stil, forma, janr, obrazlar hám kórkem til jaǵnan bayıttı hám rawajlandırdı.

Kórnekli shayır 1878-jılı qaytıp boladı. Ol Quwandáryanıń boyındaǵı Quwsırıq qoyımshılıǵına jerlengen.

Ájiniyaz shıǵarmaları 1949, 1960, 1965, 1975, 1988, 1994-jılları baspadan shıqtı, 1962-jılı ózbek tilinde, 1975-jılı rus tilinde jarıq kórdi.

Ádebiyatshı alımlar N.Dáwqaraev, Q.Ayımbetov, Í.Saǵıytov, Q.Bayniyazov, A.Murtazaev, B.Qálimbetovlardıń miynetleri Ájiniyaz shayır dóretiwshiligin úyreniwdegi dáslepki ilimiy teoriyalıq negizlerden sanaladı. Ğárezsizlik dáwirindegi H.Hamidov, Á.Paxratdinov, Q.Bayniyazov, Á.Pirnazarov, K.Mámbetovlardıń ilimiy izertlewleri Ájiniyaz dóretpeleriniń úyreniliwindegi salmaqlı miynetlerden boldı.

Klassik shayırmız Ájiniyazdıń ómirine baylanışlı belgili jazıwshılar K.Sultanov «Ájiniyaz» romanın, K.Mámbetov «Bozataw» romanın jazdı. Ózbekstan qaharmanı, shayır Í.Yusupov «Ájiniyaz» operasına libretto jazdı, belgili kompozitorlar Á.Sultanov, M.Jiyemuratovlar Ájiniyazdıń lirikalıq shıǵarmalarına jaǵmılı namalar jazdı.

Ájiniyaz shayır ájayıp lirikalıq miyraslardı dóretip, qaraqalpaq klassikalıq poeziyasın hár tárepleme bayıtqan ullı sóz ustası.

İbrayim Yusupov (1929-2008)

Ózbekstan Qaharmanı, Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan xalıq shayırları İbrayim Yusupov 1929-jılı 5-mayda Shimbay rayonınıń Azat awılında dúnyaǵa kelgen.

1949-jılı Qaraqalpaq mámleketlik pedinstitutın tamamlap, usı institutta oqıtıwshı bolıp islep qaladı. 1961-62-jılları «Ámiwdárya» jurnalınıń bas redaktori, 1962-65-jılları N.Dáwqaraev atındaǵı tariyx, til hám ádebiyat institutında ilimiy xızmetker, sektor baslıǵı, 1965-jıldan 1980-jılǵa shekem Qaraqalpaqstan jazıwshılar awqamınıń baslıǵı, 1980-85-jıllarda «Sovet Qaraqalpaqstanı» gazetasınıń bas redaktori, bunnan keyingi jıllarda Respublikalıq paraxachılıqtı qorǵaw komitetiniń baslıǵı, Ruwxıylıq hám aǵartıwshılıq orayınıń baslıǵı lawazımlarında jumıs isledi.

İ.Yusupov hár qıylı tarawlarda xızmet etiwine qaramastan dóretiwshilik miynet onıń ómir jolınıń ajıralmas bólegi boldı. Shayırdıń dáslepki shıǵarmaları 1946-jıldan baslap járiyalana baslasa, birinshi poeması 1949-jılı jarıq kórdi, al«Baxıt lirikası» degen tuńǵış qosıqlar toplamı 1955-jılı basılıp shıqtı. Soń «Kúnshıǵs jolawshısına» (1959), «Oylar» (1960), «Jeti asırım» (1962), «Ǵarri tuttaǵı gúz» (1963), «Dala ármanları» (1966), «Zaman aǵımı» (1969), «Kewil-kewilden suw isher» (1971), «Tumaris hám basqa poemalar» (1974), «Dala orfeyi» (1975), «Yosh» (1977), Shıǵarmalarınıń eki tomlıǵı (1978-79), «Dáwir samalları» (1982), «Alasatlı dúnya bul» (1987), «Duzlı samallar» (1988), «Kewildegi keń dúnya» (1989), «Úmit jaǵısı» (1990), Tańlawlı shıǵarmalarınıń eki tomlıǵı (1992), «Begligińdi buzba sen» (1995), «Búlbil uyası» (1997), «Ómir saǵan ashıqpan» (1999), «Hár kimniń óz zamanı bar» (2004) qosıqlar toplamları hám poemaları jarıq kórdi. Shayırdıń lirikalıq shıǵarmaları hám poemaları qaraqalpaq poeziyasın bayıttı hám kórkeytti.

İ.Yusupovtıń dóretpeleri kóp ǵana xalıqlar tillerine de awdarıldı. Rus tilinde «Pesni gornogo ruchya» (1960), «Meridianı serdca» (1966), «Glaza yasherici» (1973), «Stixi» (1976), «Stepnoy orfey» (1975), «Rozi i polın» (1980), «Zvon stremeni» (1981), «Stremlyus vsey dushoy» (1986), ózbek tilinde «Buloqlar qaynaydı» (1960), «Oltın qırǵoq» (1962), «Sahro orzulari» (1965), «Chul turǵayı» (1972), «Raxmat senga, zamonim!» (1979), «Qora tol» (1988), qırǵız tilinde «Tala qıyaldarı» toplamları jarıq kórse, ayırım shıǵarmaları basqa da tillerge awdarılıp járiyalandı.

İ.Yusupov dúnya ádebiyatı klassikleriniń shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarmashı retinde de belgili boldı. Shayır Pushkin, Lermontov, Geyne, Bayron, Shevchenko, Hafız, Omar Hayyam, Nawayı, Maqtımqulı, Hamza, Vurgun, Ǵ.Ǵulam, X.Álimjan, Zulfiya, R.Ǵamzatov hám t.b. sóz zergerleriniń klassikalıq shıǵarmaların qaraqalpaq tiline awdarıp, oqıwshı qáwimine inám etti. Shayırdıń bir neshe lirikalıq qosıqlarına kompozitorlarımız namalar jazıp,

qosiqshilarimizdın súyip atqaratuǵın qosıqlarına aylanǵan. Shayır Qaraqalpaqstan Respublikası gimniniń avtorı.

İ.Yusupov tek shayır bolıp qalmastan «Ǵarrı tuttaǵı gúz» prozalıq toplamı arqalı bul tarawda da shıǵarma dóretiwdiń úlgisin kórsete aldı. Ásirese, «Seydan ǵarrınıń gewishi» gúrrińi qaraqalpaq ádebiyatında usı janrdaǵı eń kórnekli shıǵarmalardıń biri bolıp qaldı.

Dramaturgiya tarawında ol Á.Shamuratov penen birlikte qaraqalpaq qaharmanlıq dástanı tiykarında «Qırıq qız» muzıkalı dramasını jazdı. Avtordıń «Aktrisanıń ıǵbalı» dramalıq poeması, «Ómirbek laqqı» komediyası, «Ájiniyaz» operasınıń librettosi, «Máńgi bulaq» dramalıq poeması qaraqalpaq dramaturgiyasınıń jetiskenliklerinen bolıp tabıladı.

İ.Yusupov XX ásir qaraqalpaq poeziyasın burın kórilmegen biyik shıńlarǵa alıp shıqtı. Ol qaraqalpaq tiliniń sheklenbegen bay múmkinshilikleri tiykarında obrazlı oylawdıń jańa formaların óz dóretiushiliginde kórsete aldı. Bul tarawda shayır dóretiushilik mektep jarattı. Shayır poeziyası ásirler sınaǵında taplanıp, milliy ádebiyatımızdın eń biyik shoqqılarınıń biri sıpatında qalatuǵını sózsiz.

Tólepbergen Qayıpbergenov (1929–2010)

Ózbekstan Qaharmanı, Qaraqalpaqstan hám Ózbekstan xalıq jazıwshısı T.Qayıpbergenov 1929-jılı 7-mayda Kegeyli rayonında tuwılǵan. 1947-jılı Xojelidegi peduchilisheni tamamlap, awıllıq mektepte muǵallım bolıp isleydi. «Ámiwdárya» jurnalında ádebiy xızmetker, Qaraqalpaqstan Jazıwshılar awqamınıń juwaplı xatkeri, Qaraqalpaqstan radiosında aǵa redaktor, baspa sóz boyınsha mámleketlik komitet baslıǵınıń orınbasarı, 1980-jıldan 2010-jıllar aralıǵında Qaraqalpaqstan jazıwshılar awqamınıń baslıǵı bolıp isledi.

Jazıwshı T.Qayıpbergenov jámiyetlik jumıslardı atqarıw menen birge óz dóretiushilik tájiriybesin jetilistiriw ústinde tınbay miynet etti. 1956-jılı onıń «Sekretar» atlı birinshi povesti járiyalandı. Bunnan keyingi jılları «Muǵallıngge raxmet» povesti, «Sońǵı hújim» romanı, «Bloknot sóyleydi» gúrriń hám ocherkler toplamı, «Qaraqalpaq qızı» romanı, «Suwıq tamshı», «Uyqısız tınler» povestleri, úlken tariyxıy dáwirdi óz ishine qamtıǵan «Qaraqalpaq dástanı» roman-trilogiyası (1968-1971-1977), «Kózdiń qarashıǵı» romanı, «Tánha ózine málim sır» dóretpeleri baspada jariq kórdi.

T.Qayıpbergenovtıń «Qaraqalpaqnama» roman-essesi tek ǵana qaraqalpaq prozasında ǵana emes, al házirgi Oraylıq Aziya xalıqları ádebiyatlarında ayırıqsha ádebiy qubılıs boldı. Ǵárezsizlik jıllarında jazıwshınıń esseleri hám publicistikalıq shıǵarmaları jáne de jańasha kórkemlik tús aldı. Onıń «O dúnyaǵa atama xatlar», «Qálbimniń qamusı», «Túrkiynama», «Qaraqalpaqtıń óz qalpaǵı menen sırlasıwı», «Jol jónেকেy berilgen asıǵıs sorawlarǵa

juwaplar», «Qaraqalpaqpan, ómirde táwekelshimen» roman-esseleri hám publicistikalıq shıǵarmaları qaraqalpaq ádebiyatın jańa janrlar menen bayıttı.

T.Qayıpbergenovtıń shıǵarmaları kóp ǵana tillerge awdarılıp járiyalanǵan. Rus tilinde «Dastan o karakalpakax», «Íz yurtı v mir. Vremya, mir, jizn.», «Karakalpakname», ózbek tilinde «Qoraqalpoq dostoni», «Bobomga xatlar», «Qoraqalpoqnoma» shıǵarmaları kitap bolıp basılıp shıqtı. Jazıwshınıń «Qaraqalpaq qızı» romanı boyınsha qaraqalpaq hám ózbek tillerinde teleradiopostanovkalar, Tashkentte Muqimiy atındaǵı teatrda spektakl, «Ózbek film» kinostudiyası tárepinen «Qaysar qız» atlı kórkem film jaratıldı. «Qarakalpaq dástanı» trilogiyası tiykarında ózbek hám qaraqalpaq tillerinde tele hám radiopostanovkalar, trilogiyanıń birinshi kitabı («Maman biy ápsanası») boyınsha Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik sazlı teatrında spektakl qoyıldı. Sonday-aq, «Familiya» («Xeops piramidası») pesası Moskvada shıǵatuǵın jurnalda járiyalanıp, Qaraqalpaqstannıń jaslar hám Qazaqstannıń Qaraǵanda teatrlarında saxnalastırıldı. «Berdaq» («Sahra búlbili»), «Aydos baba» dramaları qaraqalpaq hám ózbek tillerinde baspasózlerde járiyalanıp, úzindiler saxnalastırıldı.

T.Qayıpbergenovtıń respublikamızdıń mádeniyat hám ádebiyatına qosqan salmaqılı úlesi joqarı bahalandı. Ol «Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı» (1974), Ózbekstan xalıq jazıwshısı (1994) húrmetli ataqlarına miyasar boldı. Bir qatar respublikalıq hám xalıq aralıq sıylıqlardıń laureatı. «Qaraqalpaq qızı» roman-dilogiyası ushın Berdaq atındaǵı Mámleketlik sıylıqtıń (1967), «Raxmet, muǵallım!» povesti ushın Hamza atındaǵı Ózbekstan mámleketlik sıylıǵınıń (1971), «Qaraqalpaq dástanı» roman-trilogiyası ushın burınǵı awqamnıń mámleketlik sıylıǵınıń (1986), «Pravda» gazetasınıń (1987), «Krestyanka» jurnalınıń (1988), «Qaraqalpaqnama» roman-essesi ushın Maxmud Qashǵariy atındaǵı Xalıqaralıq sıylıqtıń, «O dúnyadaǵı atama xatlar» dóretpesi ushın M.Sholoxov atındaǵı sıylıqtıń laureatı boldı. Jazıwshıǵa 2004-jılı Ózbekstan Qaharmanı húrmetli ataǵı berildi.

T.Qayıpbergenov qaraqalpaq prozasında jazıwshılıq sheberligi, dóretiwshilik talǵamı hám oylaw diapazonınıń keńligi, tınbay izleniwshiligi boyınsha óz aldına mektep jarattı. Jazıwshı shıǵarmaları qaraqalpaq xalqınıń ruwxıy baylıǵın, erligin, morallıq dúnyasınıń gózzallıǵın ashıwǵa qaratılǵan. T.Qayıpbergenov óziniń usınday qırlı hám sırlı tárepleri menen ádebiyat maydanında iri tulǵa retinde qaladı.

Qaraqalpaq ádebiyatı bólmesinde sabaqtan tıs jumislardı waqtında ótkerip turıw – bul oqıwshılardıń onıń túrlerine bolǵan, ásirese dógerek jumıslarına, kórkem oqıwǵa, ádebiy keshe ótkerip turıwǵa, diywalı gazeta hám jurnallar shıǵarıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵı arttıp baradı. Jáne de oqıwshılardıń pikirlew qábiletin hám oylaw órisin rajawlandıradı.

JUWMAQ

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasında sabaqtan tıs jumıslardıń mazmunı, ózine tán ózgesheliklerin izertlew zárúrli metodikalıq máselelerdiń biri edi. Bul másele boyınsha arnawlı toqtap, akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyreniwdiń ilimiy metodikalıq máseleleri kórip shıǵıldı. Bul metodikalıq qollanbada akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sabaqtan tıs jumıslardıń mazmunı hám túrlerin úyreniw, dógerek jumıslar, ádebiy konferenciya, ádebiy keshe, kórgizbe múyesh, diywalı gazeta, ádebiy jurnallar, ádebiy sayaxat, pán olimpiadasın, ádebiyat bólmegin shólkemlestiriw hám ótkeriw usaǵan metodikalıq máseleler izertlendi.

Akademiyalıq liceylerde oqıwshılardıń bilim dárejesin tereńlestiriw, bilimin asırıw, jaslardı watannıń sadıq perzentleri etip tárbiyalawda sabaqtan tıs alıp barılatuǵın jumıslardıń áhmiyeti ashıp berildi.

Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sabaqtan tıs jumıslardıń mazmunı hám maqsetine qaray bir neshe túrlerge bólinip, bul haqqında pikir bildirildi. Á.Paxratdinov ádebiy dógerek, konferenciya, diywalı gazeta hám jurnal, ádebiy kesheler, ádebiy sayaxatlar sıyaqlı túrlerine qısqa toqtap ótken. Biraq máseleler tolıq ashılmaǵanlıqtan, sabaqtan tıs jumıstıń túrlerine óz pikirimizdi, metodikalıq kórsetpelerdi bildirip bardıq.

Akademiyalıq liceylerde dógerek jumısın ótkeriwdiń metodikası izertlendi. Óz pikirimizdi S.Dolimov, H.Ubaydullaev, Q.Axmedov, Q.Yuldoshev sıyaqlı metodistlerdiń dógerek jumısına baylanıslı aytqan pikirleri menen bayıtıp bardıq. S.Dolimov, H.Ubaydullaevlar “Ádebiy dóretiliwshilik dógeregi, dramalıq dógerek, kórkem oqıw hám kórkem gúrriń etiw dógerekleri” dep bólip ótken. Bul haqqında Q.Yuldoshev, O.Madaevlar “Ádebiy dóretiliwshilik dógeregi, kórkem oqıw dógeregi, dramalıq dógeregi, ádebiy úlketanıw dógeregi” dep bólip kórsetken bolsa, bul pikirlerdi bassılıqqa alıp dógerek jumısların “epikalıq, lirikalıq, dramalıq dógerek jumısları” dep bólgendi maqul kórdik. Bul haqqında bazı bir metodikalıq pikirlerdi bildirip óttik.

Akademiya liseylerde konferenciya ótkeriwdiń metodikasi kórip shıǵıldı. Birinshiden, tematikalıq baǵdarda kórkem dóretpelerge arnalsa, ekinshiden, jazıwshılardıń ómiri hám dóretywshiligine baylanıslı ótiwdiń metodikalıq tárepleri izertlendi.

Akademiya liseylerde pán olimpiadasında qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha úyreniwdiń nátiyjesi, oqıwshılardıń bilimin tekseriw, qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında alǵan bilimi bahalanıwı sıyaqlı máseleler izertlendi. Sonday-aq qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha pán olimpiadasınıń ótkeriliw metodikasi, jazba jumıların, awızeki juwapların bahalaw ólshemleri ayılıp ótili.

Akademiya liseylerde sabaqtan tıs jumıslardıń úlken bir túri – bul ádebiy sayaxatlar shólkemlestiriw máseleleri haqqında metodikalıq izertlew alıp barıp, sayaxattıń túrlerine toqtap óttik. Sayaxat jasawdıń jobaları, onıń maqseti hám wazıypaları, oqıwshılar ushın áhmiyetli tárepleri izertlendi.

Akademiya liseylerde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sabaqtan tıs jumıslardı ótkeriw arqalı oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew qábiletin jetilistiriw máseleleri dıqqatqa alındı. Bul másele boyınsha Q.Yuldoshev, B.Tuxliev, Q.Husanboevalardıń miynetlerinde bazı bir metodikalıq pikirler ayılǵan. Bularǵa óz pikir hám usınıslarımızdı bildirip óttik.

Sabaqtan tıs oqıwdı shólkemlestiriw usılları kórip shıǵıldı. Bunda akademiya liseyler ushın arnalǵan ádebiyat baǵdarlamasında berilgen qosımsha oqıw materialları haqqında sın pikirler ayıldı. Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha kórgizbe múyesh, diywalı gazeta hám jurnallardıń oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew qábiletin bayıtıwdıǵı áhmiyetleri túsindirildi. Olardı shólkemlestiriw metodikasi izertlenip, bazı bir metodikalıq pikirler bildirildi.

Akademiya liseylerde ádebiy keshelerdi ótkeriw barısında slayd, interaktiv metodtıń túrlerinen paydalanıwdıń metodikasi kórip shıǵıldı. N.Azizxujaeva, U.Tolipov, M.Usmonboevalardıń jańa pedagogikalıq texnologiyanıń tiykarları boyınsha ayılǵan pikirleri basshılıqqa alındı.

Akademiya liseylerde qaraqalpaq ádebiyatı bólmesi sabaqtan tıs jumıslardı ótkeriwdiń orayı ekenligi, onda oqıwshılardıń sabaqtan tıs ótkergen

jumıslarınıń juwmaǵı, kórgizbeler múyeshi, bólmeni bezew, bólmede metodikalıq hújjetler, tematikalıq hám janrlıq ádebiy kórgizbeler ótkerilip turatúǵınlıǵı haqqında metodikalıq pikirler aytıldı.

Akademiyalıq liceyde oqıwshıları qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sabaqtan tıs jumıslardı úyreniw arqalı tómendegi bilim hám kónlikpelerge iye bolıwı kerek:

- Sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyrenilgen kórkem shıǵarmalar boyınsha awızeki hám jazba túrde erkin pikir júrite alıwdı qalıplestiriw, úyrenen shırmalardan alǵan tásirlerin túsindire alıw, kórkem shıǵarmadaǵı qaharmanlardıń xarakterin, obrazın túsine alıwı kerek. Sonday-aq sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyrenilgen jazıwshılardıń dóretpelerin, sheberligin, ózgesheliklerin ajrata biliw, ádebiy qaharmanlardıń xarakterlerine múnásibetin bildire alıwı tiyis. Sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyrenilgen ádebiy materiallar tiykarında kórkem estetikanı seziw, onı sóz benen aytıp beriwı zárúr.

Akademiyalıq liceylerde sabaqtan tıs jumıslar ilimiy maqsetlerde tárbiya máseleleri bolıp ayırıqsha orındı iyeleydi. Oqıwshılardıǵa baǵdarlamada berilgen materiallar ádebiy konferenciya, sabaqtan tıs kórkem oqıw, dógerek jumısları, albom hám jumallar, diywalı gazeta shıǵarıw, ádebiy sayaxat ótkeriw arqalı da úyretip barıladı. Sol arqalı oqıwshılardıń sanasına watanǵa súyiwshilik, kishipeyillik, mehir hám muhabbat sıyaqlı joqarı insanıylıq pazıyletlerdi sińdire alıw, olardıń ruwxıy dúnyasın hár tárepleme milliy ideyalarǵa say rawajlandırıw zárúr. Sonday-aq oqıwshılardıń kórkem shıǵarmalardı oqıw arqalı sın pikirlew qábileti, bilim kónlikpeleri hám uqıplıqları qalıplesip baradı.

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI:

I. Баслы әдебиятлар:

1. Каримов И.А. Юсак маънавият – енгилмас куч. Тошкент: «Маънавият», 2008.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интозом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2017.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Орта арнаўлы, кәсип-өнер билимлендириў мекемелериниң жумысын буннан былайда жетилистириў илажлары ҳаққында” қарары. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 18-март, 2017-жылы, №33-34 (19964)

II. Теориялық хәм методикалық әдебиятлар:

1. Азизхужаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Тошкент. 2003.
2. Айжанова З. Әдебият сабағында И.Юсуповтың шығармаларын үйрениў. Нөкис. «Билим», 1993.
3. Айжанова З. Әдебият сабақларында айрым прозалық шығармаларды үйрениў. (методикалық қолланба) Нөкис. «Билим», 1991.
4. Айжанова З., Аллашов П., Палымбетов К. Әдебият. Сабақлық, Нөкис. «Билим», 2009.
5. Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2011.
6. Ахмедов С.Қарақалпақстан Республикасының әдебиятшы-алымлары хәм сыншылары. Нөкис. "Билим", 1993.
7. Ахмедов С., Пахратдинов Ә., Пирназаров Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. «Қарақалпақстан», 1988.
8. Ахмедов С. Адабиёт дарсларида эпик жанрларни ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1986.
9. Әлеўов О. Қарақалпақстанда тәлим-тәрбиялық ойлардың қәлиплесиўи хәм раўажланыўы. Нөкис, «Билим», 1993.
10. Бердимуратов Е., Пирниязов Қ. Орта мектеплерде қарақалпақ тилин оқытыў методикасы. Нөкис. “Қарақалпақстан”, 1988.
11. Ғуломова Н. Адабиёт дарсларида илғор педагогик технологияларидан фойдаланиш. Тошкент. «РТМ», 2003.

12. Давлетшин М.Г. Замонавий мактаб ўқитувчисининг психологияси. Тошкент. «Ўзбекистон», 1999.
13. Долимов С., Убайдуллаев Х., Ахмедов Қ. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент. «Ўқитувчи», 1967.
14. Есемуратов Г. И. Юсупов поэзияси, Нөкис. "Қарақалпақстан", 1976.
15. Жалилов Б., Шарипова М. Мактабда драматик асарларни ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1992.
16. Жапақов Н. Шығармалары. Нөкис. "Қарақалпақстан", 1979.
17. Жәримбетов Қ., Оразымбетов Қ. Қарақалпақ әдебияты. (Колледж оқыўшылары ушын сабақлық) Нөкис. 2006.
18. Jiemuratov T. Maktabdan tashqari talim muasasalarida uquvchilar bush vaqtini unumli tashkil etish. (İlimiy toplam). Nókis, «Qaraqalpaqstan», 2009.
19. Жўраев К. Мактабда Ойбекнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1974.
20. Зуннунов А. Ўзбек адабиёти методикаси тарихидан очерklar. Тошкент. «Ўқитувчи», 1992.
21. Зуннунов А.С. Ўзбек адабиёти методикаси тарихидан очерklar. Тошкент. «Ўқитувчи», 1973; Педагогик тадқиқот методикаси. Тошкент. 2000.
22. Зуннунов А.С., Хотамов Н., Есонов Ж., Иброҳимов А. «Адабиёт ўқитиш методикаси». Т., «Ўқитувчи», 1992.
23. Исматов С. Мактабда Абдулла Қаҳҳорнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1974.
24. Исҳоқов Ф. Мактабда Гулҳаний адабий меросининг ўрганилиши. Тошкент. «Ўқитувчи», 1983.
25. Йулдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг илмий-назарий асослари. Тошкент. «Ўқитувчи», 1996.
26. Йулдошев Қ. Адабий сабоқлар. Тошкент. «Шарқ», 2004.
27. Йўлдошев Қ. Ўқитувчи китоби. Методик қўлланма. Тошкент. «Ўқитувчи», 1997.
28. Йулдош Қозоқбой., Йулдош Муҳайё. Бадий таҳлил асослари. Тошкент, «КАМАЛАК», 2016.
29. Йулдошев Ж.Ғ., Усманов С.А. Педагогик технология асослари. Тошкент. «Ўқитувчи», 2004.
30. Кадрлар таярлаўдың миллий бағдарламасы. Нөкис. Қарақалпақстан. 2000.
31. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процесс. Москва. «Знания», 1989.
32. Матжон С. "Мактабда адабиётдан мустақил ишлар". Т. Ўқитувчи, 1996.
33. Мәмбетниязов Т., З.Бекбергенова., Мәмбетниязова З. Әдебият (сабақлық), «Билим», 2010, 304 бет.
34. Насруллаев Ә. Жолмырза Аймурзаевтың драматургиясы. Нөкис. «Қарақалпақстан», 1977.
35. Орипов К., Обидова М. Ифодали ўқиш. Тошкент. "Ўқитувчи" 1994.
36. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. Қарши. «Насаф», 2000.

37. Оразымбетов Қ. Хәзирги қарақалпақ лирикасында көркемлик излениўшилиқ. Монография. Нөкис, «Билим», 1992, 124 бет.
38. Оразымбетов Қ. Хәзирги қарақалпақ лирикасында көркем формалардың эволюциясы ҳәм типологиясы. Монография. Нөкис, «Билим», 2004. 188 бет.
39. Orazimbetov Q. Qosiq teoriyası. Oqıw qollanba. Toshkent, Alisher Navoiy nomidagi Ózbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. 88 бет.
40. Orazimbetov Q., Dosimbetova A. «İ.Yusupov va qoraqalpoq adabiyoti» tugaragi. (İlmiy tuplam), Toshkent, 2010, 43–bet.
41. Палымбетов К., Пирниязов И., Бердимуратова Р. Әдебиятты оқытыў методикасы. Нөкис-2009.
42. Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. «Билим», 1992.
43. Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. «Билим», 2004.
44. Пахратдинов Ә., К.Алламбергенов, М.Бекбергенова. XX әсир қарақалпақ әдебияты тарийхы. (Сабақлық), Нөкис. «Қарақалпақстан», 2011. 608 бет.
45. Пирназаров М. “Мактабда Уйғуннинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш”. Т. «Ўқитувчи», 1972.
46. Саидназаров Ф., Саидназаров И. Тарбия, одоб ва оқибат. Тошкент. «Ўзбекистон», 1991.
47. Султонов Б., Тилегенов А., Бойназаров Ф. Янги педагогик технология асослари. Тошкент. «Фалсафа ва ҳуқуқ институти», 2007.
48. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. Тошкент. 2006.
49. Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Питкерий қәнигелик жумисларын таярлаў. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2011.
50. Тухлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент. «Янги аср авлоди», 2006.
51. Тухлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент. 2010.
52. Tuxliev B. Tugaraklar barkamol avlod tarbiyasini xizmatida. (İlmiy tuplam). Toshkent, 2010, 6-bet.
53. Усмонова К. Адабий талимда илғор педагогик технологиялар. Тошкент. 2004.
54. Хусанбоева Қ. Адабиёт–манавият ва мустақил фикр шакллантириш омили. Тошкент-2009.
55. Хусанбоева Қ. Адабий талимда мустақил фикрлашга ўргатиш асослари. Тошкент-2003.

III. Юсупов Қонысбай Абыловичтин илимий ҳәм методикалық мийнетлери туўралы мағлыўмат

56. Юсупов Қ. Халмурат Сапаров дәретиўшилиқ жолы. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 1996. 3-4-саны, 54-60.

57. Юсупов Қ. Бердақ шығармаларын үйрениу ұсыллары. «Қарақалпақстан муғаллими» журналы, Нөкис, 1996. 1-2-саны, 12-15.
58. Юсупов Қ. «Айдос бий» дәстаны хәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 2-саны, 94-96
59. Юсупов Қ. (авторлар менен бирге) Оқыўшыларымыз пикир айтады. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 3-саны.
60. Юсупов Қ. «Айдос бий» дәстаны хәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 6-саны, 112-115.
61. Юсупов Қ. Хәзирги дәўир хәм Бердақ шайыр мийрасына көз қарас. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2001. 2-саны, 126-128.
62. Юсупов Қ. Хәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образы. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкис, 2001. 5-саны, 130-131.
63. Юсупов Қ. Хәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образының өзгешеликleri. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкис, 2001. 6-саны, 138-139.
64. Юсупов Қ. «Шырашылар» романының көркем психологизми. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2006. 6-саны, 112-115.
65. Юсупов Қ. ХХ әсирдеги қарақалпақ прозасында көркем психологизм мәселелери. «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендирий» журналы, 2007, 4-саны, 11-15.
66. Юсупов Қ. Ишки монолог хәм шеберлик. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2008. 1-саны, 113-116.
67. Юсупов Қ. Лирикалық прозада көркем психологизм. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2008. 2-саны, 124-127.
68. Юсупов Қ. Жазыўшылардың дәретиўшилиқ шеберлигин үйрениу методикасы. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-санлар, 126-129.
69. Юсупов Қ. **Юсупова А.** И.Юсуповтың «Ўатан топырағы» шығармасының мазмунын үйрениу. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-саны, 46-49.
70. Юсупов Қ. **Юсупова А. Машарипова Г.** Қарақалпақ әдебиятын интерактив методлар менен оқытыу ұсыллары. ҚМУ хабаршысы, 2011, 1-2-саны, 58-60.
71. Юсупов Қ. Қарақалпақ лирикасын изертлеўши алымның дәретиўшилигин үйрениу. «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендирий» журналы, 2012, 1-саны, 3-8.
72. Юсупов Қ. **Машарипова Г.** «Академиялық лицейлерде И.Юсупов дәретиўшилигин лекция түрleri менен үйрениу ұсыллары». ҚМУ хабаршысы, 2012, 3-4-санлар, 30-32.
73. Юсупов Қ. **Гүлсәўир Юсупова.** Жазыўшылар дәретиўшилигин үйрениу ұсыллары. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2012. 4-саны, 115-118.
74. Юсупов Қ. Қонысбай Камалов-қарақалпақ прозасын изертлеўши алым. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 1-саны, 82-91.
75. Юсупов Қ. Әдилбай Қожықбаев-қарақалпақ әдебиятын изертлеўши. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 6-саны, 123-128.
76. Юсупов Қ. Әдебияттаныўда салмақлы орны бар алым. ҚМУ хабаршысы, №1, 2015, 132-136.

77. Юсупов Қ. Ш. Сейтов прозасында пейзаж хәм қахарман образын үйрениў мәселелери. ҚМУ хабаршысы, №2, 2015, 92-96.
78. Юсупов Қ. Оразбай Сәтбаев поэзиясының көркемлик өзгешеликтери. «Әмиўдәрья» журналы, №5, 2015, 77-87.
79. **Konis A. Yusupov.** Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums. Eastern European Scientific Journal. Germany. Ausgabe, 3-2018. 72-75.
80. **Юсупов Қ., К.Алламбергенов.** Повышение интереса учащихся к литературе на основе анализа художественных произведений. «Наука и Общество» журнал, №2 2018, стр.32-34.
81. Юсупов Қ., К.Алламбергенов. Изучение внеаудиторных работ по каракалпакской литературе в академических лицеях «Наука и Общество» журнал, №3 2018, стр.36-38.
82. Юсупов Қ. Әбдимурат Атажановтың дәретиўшилиқ устаханасы. «Әмиўдәрья» журналы, №5, 2018, 68-75.

2.Тезис хәм илимий топламдағы мақалалар

83. Юсупов Қ. Бердақ шығармаларын үйрениўде конференция сабақ түринен пайдаланыў. Түркий халықлар әдебиятының гейпара мәселелери (Илимий мийнетлер), Нөкис-2004. –Б. 30-32.
84. Юсупов Қ. Конфликт қахарманлар минез-қулқын ашыўдың негизи. Журналистика ва адабиёт: кеча ва бугун. (Илмий мақолалар тўплами), 1-қисм. Т. : «Юрист –медиа маркази», 2008. 44-47.
85. Юсупов Қ. Прозада миллий психологияның сәўлеси. Журналистика ва адабиёт: кеча ва бугун. (Илмий мақолалар тўплами), 2-қисм. Т. : «Юрист –медиа маркази», 2008. 148-150.
86. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда кластер методини қўллаш. «Педагог кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашнинг замонавий шакллари жорий этиш муаммолари», (Илмий –амалий конференцияси материаллари), Тошкент, 2009. 284-285.
87. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда бурчаклар методи билан ўрганиш. «Олий ва касб-хунар таълими тизимида профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ошириш жараёнини такомиллаштириш муаммолари», (Илмий –амалий семинар материаллари), Бухоро, 14-15-май, 2009. 133-136.
88. Юсупов Қ. Көркем шығармалардың мазмунын үйрениў методикасы. Миллий идентивлик ва оммавий ахборот воситалари. (Илмий мақолалар тўплами), Т. : «Юрист –медиа маркази», 2009. 48-51.
89. Юсупов Қ. И.Юсупов поэзиясын оқытыў усуллары. «НМПИ илим билимлендириў хәм тәрбия мәселелерин раўажландырыўдағы орны», (Республикалық илимий-теориялық конференция материаллари), Нөкис, «Қарақалпақстан», 2010, 185-187.
90. Юсупов Қ. Әдебияттаныў илимининң жан күйери еди... Илим хәм әдебияттың машақатлы жолларында. (илимий-әдебий хәм еске түсириўлер), Нөкис, 2012, 70-73.

91. Юсупов Қ. С.Дурдыбаев. Кәсіп өнер коллежлерінде Т.Қайыпбергеновтің «Көздің қарашығы» романын үйреніу ұсыллары. Илимий топлам (Магистрантлар ұшын), Нөкис-2012. –Б. 93-94.
92. Юсупов Қ. М.Сагидуллаев. «Академиялық лицейлерде ертеклерди машқалалық лекция түри менен оқытыу. Хәзирги филология илимлериниң әхмийетли мәселелери. (Республикалық илимий-теориялық конференциясы мақалалар топламы, 2-бөлим), 2013жылы, 73-75.
93. Юсупов Қ. «Т.Қайыпбергеновтің «Қарақалпақ қызы» романында пейзаж хәм қахарман образы». Хәзирги филология илимлериниң әхмийетли мәселелери. (Республикалық илимий-теориялық конференциясы мақалалар топламы, 1-бөлим), 2013жылы, 76-80.
94. Юсупов Қ. Академиялық лицейлерде Айдос бий образын үйреніу. (Айдос деген ұллы киси.). Бердақ миллий мәдениятымыздың байтереги. (Илимий топлам, Нөкис, «Билим», 2013, 24-26.)
95. Юсупов Қ. Әдилбай Қожықбаев-қарақалпақ әдебиятын изертлеуши. «Әдебиятшы - алым хәм устаз » ҚМУ, Нөкис , 2014, 125-133.
96. Юсупов Қ. Әжинияз шайырдың лирикасын оқытыуда интерактив методлардың қолланылыуы. «Қарақалпақ әдебиятының жарық жулдызлары». (Илимий мақалалар топламы). Нөкис, «Қарақалпақстан», 2015, 42-46.
97. Юсупов Қ. Т.Қайыпбергеновтың «Тәнхә өзиңе мәлим сыр» повестинде қахарман образын жасау ұсылы. «Қарақалпақ әдебиятының жарық жулдызлары». (Илимий мақалалар топламы). Нөкис, «Қарақалпақстан», 2015, 42-46.
98. Юсупов Қ. **Ибраимова Гөззал.** Ғәрезсизлик дәуириндеги қарақалпақ әдебиятын оқытыуда ұшырасатуғын айырым мәселелер. Филологик тадқиқотлар-VII. Нөкис, 2016, 138-140.
99. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиятын оқытыуда интернет тармағынан нәтийжели пайдаланыу жоллары. Глобалласуу процеси хәм ғалаба хабар қураллары хызмети. ҚМУ, , 2016-ж, 85-86.
100. Юсупов Қ. Ғәрезсизлик дәуирде Бердақ дәретиушилигиниң үйренилиуи. «Бердақ-классикалық әдебиятымыздың бийик шыңы» атамасындағы республикалық илимий-теориялық конференция материаллары топламы. КМУ, Нөкис, 2017.
101. **Юсупов Қ.** Ғәрезсизлик дәуирде Бердақ дәретиушилигин үйрениу. «Классикалық әдебияты жәмийеттеги манауий жаңаланыу мәселелери» атамасындағы **халық аралық илимий- конференция материаллары** топламы., Нөкис, «Илим», 2017, 49-51.
102. **Юсупов Қ.** Содержание и способы изучения внеклассных работ по каракалпакской литературе в академических лицеях. (**Международная научно-практическая конференция «Фундаментальные научных исследования».**) Астана, 2018.стр.116-122.

Автордың газетада жәрияланған мақалалары

103. Юсупов Қ. Зәрүрли қолланба. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 1988, ноябрь.
104. Юсупов Қ. Әдебиет сабағында көргизбе шөлкемлестиріудің әхмийети. «Шымбай хаўазы» газетасы, 1990, 1-декабрь.
105. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиатында конференция сабағының өтилиў жағдайлары. «Шымбай хаўазы» газетасы, 1990, 20-декабрь.
106. Юсупов Қ. Көрсетпели қураллардан пайдаланыў тәжирийбемнен.. «Шымбай хаўазы» газетасы, 1991, 7-июнь.
107. Юсупов Қ. Тарийхый атамаларды дурыс үйретейик. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 1991, 4-октябрь, №192 (15)
108. Юсупов Қ. Еркин қосық-қарақалпақ поэзиясында жаңалық па? «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1991, 12-ноябрь, №104 (7030).
109. Юсупов Қ. Сабақлық хәм программа арасындағы байланыс. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1991, 3-декабрь.
110. Юсупов Қ. Еркин қосық-қарақалпақ поэзиясында жаңалық па? «Шымбай хаўазы» газетасы, 1991, 27-декабрь, №104 (7030).
111. Юсупов Қ. Әдебиатты оқытыўдың усыллары. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 1992, 28-февраль, №199-200 (16119)
112. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиатын оқытыў методикасы. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1992, 3-декабрь.
113. Юсупов Қ. Тағы да тест ҳаққында. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 1993, март, 5-6 (253-254-сан)
114. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиатында мухаббат жыршысы. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1993, 27-март.
115. Юсупов Қ. «Ай сығалайды»...«Әрман» газетасы, 1993, 16-31 май, №10 (31).
116. Юсупов Қ. «Едиге» тарийхый қахарманлық дәстан. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1993, 29-февраль, №9 (6838).
117. Юсупов Қ. Мектеп программасын байытамыз десек. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 1993, март.
118. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиаты бөлмесинде көргизбе мүйештин әхмийети. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1993, 9-январь.
119. Юсупов Қ. Оқыўшыларды пән олимпиадасына таярлаў. «Жеткиншек» газетасы, 1993, 26-январь.
120. Юсупов Қ. Қарақалпақ фольклоры - миллий байлығымыз. «Шымбай хаўазы» газетасы, 1993, 29-июнь.
121. Юсупов Қ. Гөззаллық әлеми. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1994, 23-июль.
122. Юсупов Қ. Бердақ шығармаларын оқытыўдың бир усылы. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1996, 25-январь, №4 (6833).
123. Юсупов Қ. Адамгершилик – уллы ағла пазыйлет. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1996, 25-апрель, №17 (6816).
124. Юсупов Қ., **Ембергенова О.** Жас үлкенлердин жолы ҳәммеизге өрнек. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 2002, 6-июнь, №68 (17658).
125. Юсупов Қ. Ана тили – руўхый байлығымыз. «Жеткиншек» газетасы, 2004, 25-ноябрь, №48 (4605).

126. Юсупов Қ., **Г.Сейтова.** К.Мәмбетовтың «Түрстан» романында шеберлік мәселеси. «Устаз жолы» газетасы, 2005, 30-апрель.
127. Юсупов Қ. Прозаның жаңаша қырлары. «Еркін Қарақалпақстан» газетасы, 2005, 20-сентябрь, №112 (18170).
128. Юсупов Қ. Классикалық әдебиаты үйрениу жолында. «Устаз жолы» газетасы, 2006, 3-июнь, №22 (411).
129. Юсупов Қ. Миллий мақтанышқа толы мийнет. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 2006, 17-август, №34 (7375).
130. Юсупов Қ. Тәбият кубылысын сүүретлеу арқалы қахарман психологиясын ашыу. «Устаз жолы» газетасы, 2006, 14-октябрь.
131. Юсупов Қ. Мәртликке толы поэзия. «Устаз жолы» газетасы, 2007, 13-октябрь.
132. Юсупов Қ. Ш.Сейтовтың «Халқабат» эпопеясында сюжет куруу шеберлиги. «Қарақалпақ университети» газетасы, 2008, февраль, 3-4 (167-168)
133. Юсупов Қ. Хәртәреплеме талант ийеси. «Устаз жолы» газетасы, 2008, 1-март, №9 (502).
134. Юсупов Қ. **Айсулуу Юсупова.** И.Юсуповтың «Ўатан топырағы» шығармасын үйрениу мәселелери. «Қарақалпақ университети» газетасы, 2009, апрель, 7-8 (191-192)
135. Юсупов Қ. Илыми билимге айналған устаз. «Устаз жолы» газетасы, 2012, 4-февраль, №9 (502).
136. Юсупов Қ. **Гүлсәуир Юсупова.** Аналарды улығлаушы дәстан. «Қарақалпақ университети» газетасы, 2012, февраль, 3-4 (251-252)
137. Юсупов Қ. **Гүлсәуир Юсупова.** Оқытуу –бул излениушилик хәм дәуир талабы. «Устаз жолы» газетасы, 2012, 29-март, №9 (502).
138. Юсупов Қ. Белгили алым хәм методист. «Қарақалпақ университети» газетасы, 2012, март, 5-6 (253-254-сан)
139. Юсупов Қ. Данышпан шайыр еди. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2012, май, №5 (17-сан).
140. Юсупов Қ. Ана-ўатан хәм тәбиятты жырлап... «Еркін Қарақалпақстан» газетасы, 2012, 4-декабрь, №144 (19294).
141. Юсупов Қ. «Қарақалпақ қызы» романында пейзаж хәм қахарманлар психологиясы. «Еркін Қарақалпақстан» газетасы, 2013, 3-август, №95 (19401).
142. Юсупов Қ. Турмыс сабақлары талантқа жетелемекте. «Устаз жолы» газетасы, 2013, 20-сентябрь.
143. Юсупов Қ. Кеуиллерди толқытқан поэзия. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2014, февраль, 12 (48-сан).
144. Юсупов Қ. Қунлы шығармалар дәретиушиси. «Қанлыкөл хабарлары» газетасы, 2014, 22-май, №10 (4784).
145. Юсупов Қ. Өз орнына ийе жазыушы. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2014, июнь, №6 (42-сан).
146. Юсупов Қ. Наўыз Жапақов хәм қарақалпақ әдебиаты. «Қарақалпақ университети» газетасы, 2014, 30-июль, 14 (310).
147. Юсупов Қ. Сезимлер дүньясын тербетип. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2014, декабрь, №12 (48-сан).

148. Юсупов Қ. Белгили әдебиетші хәм методист алым еди...«Мәдениет хәм спорт» газетасы, 18-январь, 2014, №3-4 (592-593).
149. Юсупов Қ. Ана-тәбиятын жырлаған шайыр. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 2015, 17-январь, 4-5 (7814) .
150. Юсупов Қ. Оразбай Сәтбаев поэзиясында жанрлық хәм формалық изленислер. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2015, февраль, №2 (50).
151. Юсупов Қ. **Айсулыұ Юсупова**. Пидайы илимпаз еди. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2015, июль, №7 (55).
152. Юсупов Қ. **Исламбек Юсупов**. Журналисттиң туңғыш өреси «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 2015, 8-октябрь, №41 (7850).
153. Юсупов Қ. **Исламбек Юсупов**. Тарийхый роман – халықтың өтмиш турмысы. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2016, февраль, №2 (62-сан).
154. Юсупов Қ. Тәрбиялық әхмийетке ийе бахалы әдебий мийраслар. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2016, май, №5 (65-сан).
155. Юсупов Қ. Жүреги лирика сезимлерине толы шайыр еди...«Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2016, август, №8 (68-сан).
156. Юсупов Қ. Жүреги лирикалық сезимлерине толы шайыр еди...«Устаз жолы» газетасы, 2016, 10-декабрь, №48 (957).
157. Юсупов Қ. Гүллерге ашық болған шайыр. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 2016, 13-декабрь, №150 (19924).
158. Юсупов Қ. Илимпаздың бахалы мийнетлери. «Устаз жолы» газетасы, 2018, 7-апрель, №14 (1027).
159. Юсупов Қ. Өлмес дәретпелердің ийеси. «Устаз жолы» газетасы, 2018, 14-апрель, №15 (1028).
160. Юсупов Қ. Өмир, жәмийет, сатира. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2018, апрель, №4 (88-сан).
161. Юсупов Қ. Көркем дүньяны танытқан шайыр. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2018, май, №5 (89-сан).
162. Юсупов Қ., **Исламбек Юсупов**. Тарийхый роман-жасларды ұатанды сүйиұшиликке тәрбиялайды. «Қарақалпақ университети» газетасы, 2018, май, 10 (402)
163. Юсупов Қ. Әбдимурат Атажанов 80 жаста. «Қарақалпақ университети» газетасы, 2018, июль, 14 (406)
164. Юсупов Қ. Хәр дәретпеде ұатан жасайды. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2018, август, №8 (92-сан).
165. Юсупов Қ., Юсупов Исламбек. Ёатаным, сен шамшырақ таңым. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2018, август, №8 (92-сан).
166. Юсупов Қ. Мен тәжим етемен, қарақалпаққа. «Қарақалпақ әдебиаты» газетасы, 2018, ноябрь-декабрь, №11-12 (95-96-сан).

***Юсупов Қонысбай Абыловичтиң илимий хәм методикалық
қолланбалары***

167. Юсупов Қ. (авторлар менен). Қарақалпақ тили хәм әдебиаты бойынша тест сынаўлары. «Билим», 1994. 56 бет.

168. Юсупов Қ. (авторлар менен). Қарақалпақ тили хәм әдебияты бойынша тест сынаўлары. «Билим», 1995. 56 бет.
169. Юсупов Қ. (авторлар менен). Баянлар топламы. «Билим», 1995. 160 бет.
170. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образы. Нөкис, 2002.
171. Юсупов Қ. (авторлар менен). Педагогикалық пактика. «Қарақалпақстан», 2011.
172. Юсупов Қ. (авторлар менен). Питкериў кәнигелик жумыслары «Қарақалпақстан», 2011.
173. Юсупов Қ. Абдиев А. Қәнигелик пәнди оқытыўда инновацион технология. Нөкис, 2015.
174. Юсупов Қ. Мәмбетов И. Камал Мәмбетовтиң өмири хәм дөретиўшилигин үйрениў усыллары. Нөкис, 2017.
175. Юсупов Қ. Ш. Сейтов прозасын таллаў усыллары. Нөкис, 2017.
176. Юсупов Қ. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. (сабақлық), Ташкент, 2018.

Юсупов Қонысбай Абыловичтиң педагогикалық хәм методикалық тәжирийбелери бойынша жазылған пикирлер

177. Айымкул Пирназаров. Тынымсыз излениў - тәжирийбе арттырыў негизи. «Устаз жолы» газетасы, 2002, 17-октябрь, 2 (38-сан).
178. А. Аббазов. Адымың сәтли болсын. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1991, 30-апрель
179. Муртаза Салаев. Талапшаң устаз. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 1997, 29-ноябрь, №142 (16961)
180. А. Шакенов. 1-категориялы муғаллим. «Шымбай ҳаўазы» газетасы, 1991, 8-ноябрь.
181. Айымкул Пирназаров. Ағла муғаллимлердиң ағласы. «Шымбай ҳаўазы» газетасы, 2002, 24-октябрь.
182. А. Әзийзов. О. Сулайманов. Ағла муғаллимниң ис тәжирийбесинен. «Шымбай ҳаўазы» газетасы, 1994, 25-март, №11 (7137).
183. Пән олимпиадаларының артықмашлықлары. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 1995, 11-март, №39-40 (16500)
184. А. Турекеева. Ағла устаздың ағла шәкирти. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1997, 30-январь, №5 (6888).

MAZMUNÍ

KIRISIW	2
QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍ BOYÍNSHA SABAQTAN TÍS JUMÍSLARDÍ SHÓLKEMLESTIRIW, OLARDÍN MAZMUNÍ HÁM TÚRLERIN ÚYRENIW USÍLLARÍ	6
QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍ BOYÍNSHA SABAQTAN TÍS JUMÍSLARDÍ ÓTKERIW ARQALÍ OQÍWSHÍLARDÍN ÓZ BETINSHE PIKIRLEW QÁBILETIN JETILISTIRIW	33
SABAQTAN TÍS JUMÍSLARDÍ ÓTKERIW BARÍSÍNDA INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANÍW	43
SABAQTAN TÍS JUMÍSLARDÍ QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍ BÓLMESINDE ÓTKERIW USÍLLARÍ	51
JUWMAQ.....	68
PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR DIZIMI:.....	71